

KAMU GELİRLERİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’NİN YENİ EKONOMİ
MODELİ

Yüksek Lisans Tezi

Murathan KARAOSMANOĞLU

Eskişehir 2024

KAMU GELİRLERİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’NİN YENİ EKONOMİ
MODELİ

Murathan KARAOSMANOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Maliye ABD Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Cumhur DÜLGER

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Mayıs 2024

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Murathan Karaosmanoğlu'nun "Kamu Gelirleri Perspektifinde Türkiye'nin Yeni Ekonomi Modeli" başlıklı tezi 09/05/2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Maliye Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvan Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. Cumhuri DÜLGER

Üye (Maliye Bölüm Başkanı): Prof. Dr. Şebnem TOSUNOĞLU

Üye (Osmangazi Ünv. Maliye Bölüm Başkan Yrd.): Prof. Dr. Ferdi ÇELİKAY

ÖZET

KAMU GELİRLERİ PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’NİN YENİ EKONOMİ MODELİ

Murathan KARAOSMANOĞLU

Maliye ABD Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mayıs 2024

Danışman: Prof. Dr. Cumhur DÜLGER

Aralık 2019’da ilk olarak Çin’de görülen Covid-19 virüsü hızla tüm dünyaya yayılmış ve küresel bir pandemiye dönüşmüştür. Türkiye’de ise salgına ilişkin ilk vakalar 2020 yılının ilk çeyreğinde görülmüştür. Türkiye’de salgının ciddi etkilerine karşı alınan tedbirlerden biri de dönemin hazine ve maliye bakanı tarafından kamuoyuna “*Türkiye Ekonomi Modeli*” olarak açıklanan yeni bir iktisadi model önerisi ve uygulamasıdır. Temel olarak faizlerin ve döviz kurunun baskılanması ile yatırım ve ihracatta artışın hedeflendiği bu ekonomi modeli 2021 Aralık’ta açıklanıp 2023 genel seçimlerine kadar uygulanmıştır. Bu çalışmanın amacı Türkiye’nin yeni ekonomi modelinin kamu gelirleri üzerindeki etkisinin (bu potansiyel etkinin istatistiki olarak anlamlılığı, yönü ve niceliksel büyüklüğünün) araştırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, ampirik metodoloji olarak En Küçük Kareler zaman serisi çoklu regresyon yöntemi uygulanmıştır. Ekonometrik çalışmada -verilerin mevcudiyeti çerçevesinde- 2006-2023 arası dönem incelenmiş olup, analizde kullanılan veriler çeyreklik bazdadır. Bulgular, Türkiye Ekonomi Modeli’nin merkezi yönetim bütçe gelirlerini pozitif olarak etkilediğini (gelirleri arttırıcı bir etkide bulunduğunu) göstermektedir. İlgili tarihsel veriler de bu bulguyu destekler niteliktedir. Bununla birlikte, Türkiye Ekonomi Modeli kapsamında hedeflenen diğer alanlarda aynı başarının sağlandığını söylemek zordur ve tartışmaya açıktır.

Anahtar Sözcükler: Kamu gelirleri, Ekonomi modelleri, Türkiye ekonomi modeli

ABSTRACT

TURKEY’S NEW ECONOMY MODEL FROM THE PERSPECTIVE OF PUBLIC REVENUES

Murathan KARAOSMANOĞLU

Department of Public Finance

Anadolu University, Graduate Education Institute, May 2024

Supervisor: Prof. Dr. Cumhur DÜLGER

The Covid-19 virus, which was first seen in China in December 2019, quickly spread all over the world and turned into a global pandemic. In Turkey, the first cases of the epidemic were seen in the first quarter of 2020. One of the measures taken against the serious effects of the epidemic in Turkey was the proposal and implementation of a new economic model, which was announced to the public as the “*Turkish Economy Model*” by the then minister of treasury and finance. This economic model, which aims to increase the investments and export by suppressing interest rates and exchange rates, was announced in December 2021 and implemented until the 2023 general elections. The aim of this study is to investigate the impact of Turkey’s new economic model on public revenues (the statistical significance, direction and quantitative magnitude of this potential impact). For this purpose, the Ordinary Least Squares time series multiple regression method is applied as an empirical methodology. In the econometric study - within the framework of data availability- the period between 2006 and 2023 is examined, and the data used in the analysis is on a quarterly basis. The findings indicate that the Turkish Economic Model has a positive impact on the central government budget revenues (has an increasing effect on the revenues). Relevant historical data also supports this finding. However, it is difficult to say that the same success has been achieved in other areas targeted within the scope of the Turkish Economy Model and is open to debate.

Keywords: Public revenues, Economy models, Turkish economy model

TEŞEKKÜR

Bilgi ve tecrübesiyle akademik hayatımda her zaman örnek aldığım tez danışmanım Prof. Dr. Cumhur DÜLGER’e katkıları ve emeği için sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tez çalışmamın tüm aşamalarında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Burak PİRDAL ile tez sürecinde sevgisi ve sabrı ile moral ve motivasyon kaynağım olan aileme (bu günleri görmeyi çok arzulayan ancak hakkın rahmetine kavuşan anneme) en içten teşekkürlerimi sunarım.

Murathan Karaosmanoğlu

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

“Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm”.

Murathan Karaosmanoğlu

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAMU GELİRLERİ	3
1.1. Kamu Gelirinin Tanımı ve Kapsamı	3
1.2. Kamu Geliri Türleri.....	5
1.2.1. Devletin Cebir Unsuru Barındıran Gelirleri.....	5
1.2.1.1. Vergi.....	5
1.2.1.2. Harç	6
1.2.1.3. Resim.....	8
1.2.1.4. Şerefiye	9
1.2.1.5. Parafiskal gelirler	10
1.2.1.6. Para ve vergi cezaları	13
1.2.1.7. Zorunlu borçlanmalar.....	16
1.2.1.8. Para basma	19
1.2.1.9. Fonlar	20
1.2.2. Devletin Cebri Olmayan Gelirleri.....	21

1.2.2.1. <i>Mülk ve teşebbüs gelirleri</i>	21
1.2.2.2. <i>Özelleştirme gelirleri</i>	23
1.2.2.3. <i>Gönüllü borçlanma (İsteğe bağlı borçlanma)</i>	26
1.2.2.4. <i>Devletlerarası yardımlar</i>	27
1.2.2.5. <i>Bağış ve yardımlar</i>	29
1.2.2.6. <i>Mali Tekeller</i>	29
1.2.3. <i>Diğer Gelirler</i>	31
1.3. <i>Türkiye’de Genel Bütçeye Dâhil Olan Gelirler</i>	32

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİ SİSTEMLERİ	34
2.1. <i>Ekonomi Sistemi Kavramı</i>	34
2.2. <i>Ekonomi Sistemlerinin Amacı</i>	36
2.3. <i>Ekonomi Sistemlerinin Sınıflandırılması</i>	36
2.3.1. <i>Mülkiyet ilişkileri açısından sınıflandırma</i>	37
2.3.2. <i>Piyasa ekonomisi</i>	38
2.3.2.1. <i>Kapitalizmin genel gelişimi ve temel faktörleri</i>	42
2.3.2.2. <i>Özel mülkiyet kurumu</i>	43
2.3.2.3. <i>Sınırsız girişimcilik ve çalışma serbestisi</i>	44
2.3.2.4. <i>Piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi</i>	46
2.3.2.5. <i>Rekabet</i>	47
2.3.2.6. <i>Kapitalizmin türleri</i>	48
2.3.3. <i>Kumanda sistemi</i>	49
2.3.4. <i>Karma ekonomi modeli ve Türkiye ekonomisi</i>	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE EKONOMİ MODELİ	57
3.1. <i>Türkiye’nin Yeni Ekonomi Modelinin Gelişimi</i>	57
2.1. <i>Türkiye Ekonomi Modeli’nin Temel Özellikleri</i>	61
3.2. <i>Türkiye Ekonomi Modelinin Değerlendirilmesi</i>	66

3.2.1. Türkiye Ekonomi Modeli ve genel makroekonomik görünüm	66
3.2.2. Türkiye Ekonomi Modeli ve üretim.....	70
3.2.3. Türkiye Ekonomi Modeli ve bankacılık göstergeleri	72
4. EKONOMETRİK UYGULAMA	76
4.1. Amaç ve Kapsam.....	76
4.1.1. Amaç.....	76
4.1.2. Kapsam	76
4.2. Metodoloji	77
4.3. Ekonometrik Model ve Veri.....	77
4.3.1. Ekonometrik Model.....	77
4.3.2. Tanımlayıcı İstatistikler	78
4.4. Bulgular.....	79
4.4.1. Korelasyon Analizi	79
4.4.2. Birim Kök Testi	80
4.4.3. Otokorelasyon Testi.....	81
4.4.4. Değişen Varyans Testi.....	81
4.4.5. Normal Dağılım Testi	82
4.4.6. Nihai Model Bulguları.....	84
SONUÇ	87
KAYNAKÇA.....	89

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Kamu Gelirlerinin Kapsamı.....	4
Tablo 1.2. Türkiye’deki Parafiskal Gelir Grupları.....	13
Tablo 1.3. Genel Bütçe Gelirlerinin 2022-2025 Yılları Tahsilat Tahminleri 2022/2023 Değişim Oranı.....	15
Tablo 1.4. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi.....	16
Tablo 1.5. Genel Bütçeli Gelirleri İçerisinde Mülk ve Teşebbüs Gelirleri (Milyon TL)	25
Tablo 1.6. Genel Bütçeli Gelirleri İçerisinde Mülk ve Teşebbüs Gelirleri (09-2023, %)	26
Tablo 1.7. 2023 Dönemi Diğer Çeşitli Gelirler Tahmini	32
Tablo 2.1. Ekonomik Sistemler ve Başlıca Belirgin Özellikleri	38
Tablo 2.2. Kapitalizmin Temel Kurumları.....	43
Tablo 2.3. Rekabete ilişkin iktisat ekollerinin yaklaşımı.....	48
Tablo 3.1. Yeni Ekonomi Modelinin İlkeleri.....	63
Tablo 3.2. Yeni Ekonomi Modelinin Sacayağı	63
Tablo 3.3. Yeni Ekonomi Modeli, Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye	66
Tablo 3.4. Türkiye Ekonomi Modeli 2022 Makro Ekonomik Verileri.....	67
Tablo 3.5. KKM ve TL Mevduatı	73
Tablo 4.1. Serilere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	78
Tablo 4.2. Bağımsız Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları	79
Tablo 4.3. ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Philip-Perron) Birim Kök Test Sonuçları	80
Tablo 4.4. Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM Testi Sonuçları	81
Tablo 4.5. White Test Sonuçları	82
Tablo 4.6. Normal Dağılım Testi İstatistikleri	83
Tablo 4.7. Nihai Model Tahmini Sonuçları	84

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Para Cezaları.....	15
Şekil 3.4. YEM ve Dış Ticaret Değer Endeksi.....	69
Şekil 3.5. YEM ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı.	70
Şekil 3.6. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi.	71
Şekil 3.7. Merkezi Yönetim Bütçe	71
Şekil 3.8. TL Mevduat Faizlerinin Politika Faizleri İle Uyumu.....	72
Şekil 4.1. Normal Dağılım Testi Grafiği	83

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey-Fuller Birim Kök Testi
CA	: Cari İşlemler Dengesi
CDS	: Credit Default Swap (Kredi Temerrüd Swapı)
DÇM	: Döviz Çevrilebilir Mevduat
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ENF	: Tüketici Fiyat Endeksi
EVDS	: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi
FAİZ	: Bankalarca Açılan Kredilere Uygulanan Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranları
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
HMB	: Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı
IMF	: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İDT	: İktisadi Devlet Teşekkülü
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
KKM	: Kur Korumalı Mevduat
KUR	: TL/ABD Doları Kuru
KYK	: Kalkınma Yardımları Komitesi
MYBG	: Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
PMI	: İmalat Sanayi Endeksi
PP	: Philip-Perron Birim Kök Testi
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TİKA : Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TL : Türk Lirası

YEM : Yeni Ekonomi Modeli

YP : Yabancı Para Mevduatı

GİRİŞ

2019 yılının aralık ayında Çin'in Hubei bölgesindeki Vuhan'da ortaya çıkan Covid-19 virüsü kısa sürede tüm dünyaya yayılarak küresel bir salgın halini almıştır. Covid-19'un küresel bir pandemiye evrilmesi, aynı zamanda, küresel bir ekonomik krizi de tetiklemiştir. Salgından etkilenen ülkeler, krizi en az hasarla atlatabilmek için çeşitli tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bu tedbirlerin önemli bir kısmı devletlerin öncülüğünde kamu gelirleri ve harcamaları gibi maliye politikası araçları vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, kamu harcamalarının kaçınılmaz olarak artış sergilemesi, kamu gelirlerinin önemini de görelili olarak arttırmıştır.

Türkiye'de ilk salgın vakaları 2020 yılının ilk çeyreğinde görülmüştür ve bu dönemden itibaren birtakım tedbirler alınmaya başlanmıştır. Alınan tedbirlerden biri de Türkiye'de uygulanan ekonomi modelinin radikal bir dönüşümü niteliğinde olan ve "*Türkiye Ekonomi Modeli*" olarak literatüre geçen bir dizi makro-iktisadi tedbirler ve uygulamalar bütünüdür. Öngörülen model kapsamında; düşük faiz, yüksek üretim düzeyi, yüksek istihdam oranı, artan ihracat, düşük cari açık ve düşük dış borç gibi hedeflere yönelik temel politikalar benimsenmeye başlanmıştır. Bu yeni ekonomi modeli anlayışı çerçevesinde, ayrıca, ihracattan elde edilen gelirin; enerji, hammadde ve ara malı gibi ithalat kalemlerine yönlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu ekonomi modelinin temel amacı ise, faiz oranlarının düşürülmesi suretiyle işletmelerin düşük maliyetlerle kredi kullanması ve böylece yatırımların, üretimin, istihdamın ve ihracatın artmasıdır. Tüm bu hedeflere dönük politika ve uygulamaların, normal şartlar altında, kamu gelirlerinde de artış sağlaması beklenir.

Bu çalışmanın amacı 2021 yılının son çeyreğinde kamuoyuna açıklanarak 2023'ün mayıs ayında gerçekleşen genel seçimlere kadar uygulanan "*Türkiye Ekonomi Modeli*"nin kamu gelirleri üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu çerçevede, çalışmanın araştırma soruları şunlardır: (i) "*Türkiye'nin yeni ekonomi modelinin kamu gelirleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi mevcut mudur?*" (ii) "*Söz konusu olası etkinin yönü (pozitif/negatif) ve (niceliksel) büyüklüğü ne şekilde tezahür etmiştir?*" Bu amaç doğrultusunda, ampirik metodoloji olarak En Küçük Kareler zaman serisi regresyon yöntemi uygulanmıştır. Ekonometrik analizde E-views-13 programı kullanılmıştır. Analiz kapsamında faydalanılan veriler çeyreklik dönemler halinde olup incelenen zaman aralığı -verilerin mevcudiyeti dahilinde- Q2-2006 ile Q4-2023 arasını kapsamaktadır.

Tarafımızca yapılan Türkçe ve İngilizce literatür taraması neticesinde Türkiye Ekonomi Modeli'nin kamu gelirleri üzerindeki etkisini araştırmış olan herhangi bir akademik çalışma tespit edilememiştir. Nitekim Türkiye Ekonomi modelini konu alan akademik araştırma sayısı oldukça sınırlıdır. Diğer taraftan, çalışmamızda en güncel verilerden faydalanılmış, ampirik bulguların kapsamlı teorik açıklamalarla desteklenmesi amaçlanmıştır. Tüm bu yönleriyle, çalışmamızın literatüre katkı sağlaması ve gelecek çalışmalara öncülük ederek ilgili alan yazında yaygın etkide bulunması beklenmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde kamu gelirlerinin kavramsal çerçevesi; tanımı ve ayrımı, türleri, kamu gelirlerinin sınıflandırması ve özellikleri açıklanmıştır. İkinci bölümde farklı ekonomi modellerinin yapısal özellikleri, çerçevesi ve türleri incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye'nin yeni ekonomi modelinin temel özellikleri ve modelin uygulandığı dönemdeki makroekonomik durum yansıtılmıştır. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise Türkiye'nin yeni ekonomi modelinin kamu gelirleri üzerindeki etkisi ampirik olarak sınanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAMU GELİRLERİ

1.1. Kamu Gelirinin Tanımı ve Kapsamı

Devletler faaliyetlerini ve temel işlevlerini özel kesimden kamu kesimine aktarılan kaynaklarla yürütebilmektedir. Geçmişte devlet, bu aktarımı kendisi için gerekli aynı ve nakdi kaynaklara doğrudan el koyarak gerçekleştirmekteydi. Günümüzde ise devlet faaliyetlerinin yürütülmesinde en yaygın yöntem, parasal nitelik taşıyan kamusal gelirlere sahip olunmasıdır (Türkoğlu, 2000).

Kamu gelirleri, kamusal mal ve hizmetlerin finansmanında kullanılır ve başta vergiler olmak üzere, sosyal güvenlik fonları ile vergi dışı diğer çeşitli gelirlerden müteşekkildir. Kamu harcamalarının finansmanında kamu gelirleri yetersiz kalırsa, oluşan fark para basımı veya borçlanma yoluyla karşılanmaya çalışılır (Bulutoğlu, 2004).

Devletin, anayasal sınırlar içerisinde kamu harcamalarının finansmanında kullanmak üzere çeşitli kaynaklardan elde ettiği kamu gelirleri, en genel ifadeyle, özel kesimde bulunan satın alma gücünün bir kısmının kamu kesimine aktarılmasıdır. Ekonomi politikalarının dizaynında kamu gelirleri, özellikle de vergi gelirleri, önemli bir maliye politikası aracıdır. Bununla birlikte, devletlerin vergiler dışında mülk ve teşebbüs gelirleri, parafiskal gelir gibi başkaca gelir kaynakları da mevcuttur (Orhaner, 1992).

Kamu gelirlerini klasik maliyeciler, devletin gelir kaynaklarını gerçek kamu gelirleri ve gerçek olmayan kamu gelirleri şeklinde ikili bir sınıflandırmaya tabi tutmuşlardır. Gerçek kamu gelir kaynakları; mamelek gelirleri, vergiler, hizmet satış gelirleri ve vergi benzeri kamu gelirlerinden oluşur. Gerçek olmayan kamu gelirleri ise; daha çok hazinenin imkânlarından yararlanarak sağlanan gelirlerle ve borçlanmalarla elde edilen kamu gelirleridir. Modern maliyeciler, klasik maliyecilerin sınıflandırmalarını bütünüyle kabul etmemektedirler. Modern maliyeciler borçlanmalar ve hazine kaynaklarından elde edilen gelirlerin klasikler gibi sadece gelecekteki kamu kaynaklarının öne alınması olarak görmezler. Çünkü bu gelirlerin önemli bir kısmının gerçek kamu gelirleri olduğunu belirtmektedirler. Nitekim hazine imkânlarından sağlanan gelirler ve borçlanma gelirlerinin bir kısmı gerçek gelirdir ve geri kalan gelirler ise hazine işlemlerinden elde edilmiş olan geçici gelirlerden oluşmaktadır (Türk, 1992).

Devletin temel görevlerini yerine getirebilmesi için kamu harcaması yapması gereklidir. Bunun için de kamu gelirlerine ihtiyaç vardır. Devlet, kamu harcamalarını karşılamada vergileme yetkisini kullanmasının yanında, devletin, borçlanma ve para basma yoluyla elde ettiği gelirleri de bulunmaktadır. Devletin veya diğer kamu kuruluşların görevlerini yerine getirirken çeşitli kaynaklardan elde ettikleri gelirlere kamu geliri, amme varidatı, devlet varidatı veya devlet gelirleri denilmektedir. Diğer bir ifade ile, kamu gelirleri, devletin mali yükümlülüklerinin toplumu meydana getiren bireyler arasında belirli kurallara uygun bir şekilde bölünmesi suretiyle elde edilen iktisadi araçlardır denilebilir (Türkoğlu, 2000).

Kamu gelirleri türlerine göre, cebri olup olmaması gelirin sürekli olup olmaması, kamu gelirlerinin sağladığı kaynağın niteliği vb. kıstaslarla birtakım ayrımlar yapılabilmektedir. Cebirlik veya zor kullanım, kamu gelirlerinin ödenip ödenmemesinde bireylerin herhangi bir tercihinin bulunmadığını, devletin talep ettiği yükümlülük halinde ise ifasının gerektiği anlamına gelir. Bu bağlamda, kamu gelirleri geniş anlamda ve dar anlamda kamu gelirleri olarak sınıflandırılabilir. Geniş anlamda kamu gelirleri; devletin mahalli idareler ile tüm kamu ve tüzel kişilerin gelirlerini kapsamakta olup K.İ.T. 'ler, yerel yönetimlerin ve parafiskal kuruluşların da elde ettiği gelirlerden oluşur. Dar anlamda kamu gelirleri ise cebridir ve merkezi yönetim ile toplanan gelir kaynaklarının tümü şeklinde ifade edilir (Karadeniz, 2017). Bazı gelir kalemlerinde ise hem özel kesim geliri hem de cebri olma nitelikleri bulunur (Uluatam, 2003, s. 258). Tablo 1.1. bu tasnifin özetini yansıtmaktadır:

Tablo 1.1. *Kamu Gelirlerinin Kapsamı*

Cebir Unsuru Barındıran Gelirler		Cebri Olmayan Gelirler
Vergiler	Para ve Vergi Cezaları	Mülk ve Teşebbüs Gelirleri
Harçlar	Zorunlu Borçlanmalar	Gönüllü Borçlanma
Resim	Para Basma	Devletlerarası Yardımlar
Şerefiyeler	Fonlar	Bağış ve Yardımlar
Parafiskal Gelirler		Mali Tekeller

Kaynak: (Taraktaş, Arslan, Tosunoğlu, Çakır, & Dülger, 2018).

1.2. Kamu Geliri Türleri

Devlet, toplum halinde yaşayan insanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak için meydana gelmiştir. Ortak ihtiyaçların karşılanması iktisadi değerleri ve gelir kaynaklarını gerekli kılar. Bu iktisadi değerler toplumdaki fertler arasında bölünerek elde edilir. Mali yükümlülükler bu bölünme çerçevesinde belirli kurallara uygun olarak dağıtılmaktadır. İhtiyaç duyulan iktisadi değerler devlet tarafından çeşitli kaynaklardan elde edilmektedir. Mali yükümlülüklerin bu çeşitli kaynaklara göre dağıtılması kamu gelirlerinin birçok türünün ortaya çıkmasına yol açmıştır (Türkoğlu, 2000, s. 11).

1.2.1. Devletin Cebir Unsuru Barındıran Gelirleri

Yasalara ve devletin egemenlik hakkına dayanılarak toplanan kamu gelirlerinin başında vergi ve vergi benzeri gelirler gelmektedir. Devletlerin son yıllarda küresel ekonomi ile bütünleşme ve dışa açılma politikaları, egemenlik haklarının bir kısmından feragat etme zorunluluğunu doğurmuştur. Örneğin, Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde dışsal talepler (AB'nin talepleri) doğrultusunda ulusal vergi kanunlarında değişikliğe gidilmiştir. Devletlerin, vergiler ve diğer pek çok alanda egemenlik gücünü kullanması, devlet olmanın gereğidir (Şener, 2008).

1.2.1.1. Vergi

Devlet tarafından, toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik mal ve hizmetler üretilmektedir. Günümüz toplumlarında kamu hizmetlerinin türü gittikçe çoğalmakta ve buna bağlı olarak kamu giderleri de artmaktadır. Parasal kaynaklar ise kamu giderlerini karşılamada sınırlı kalmaktadır.

Birçok ülkede kamu gelirleri içinde %70 ile %90 arasında yer işgal eden vergiler hiç şüphesiz en önemli kamu gelirlerindendir. Vergilerle finanse edilerek üretilen saf kamusal mal ve hizmetlerden vatandaşlar eşit yararlanma hakkına sahiptir. Bu, verginin bire-bir karşılığı değildir. Bu çerçevede, vergi kavramı, *“Devletin, toplumu meydana getiren kişi ve kurumlardan kamu harcamalarını karşılamak amacıyla, ödeme güçlerine göre, karşılıksız ve zora dayanarak (cebren) alınan ekonomik değerler”* olarak tanımlanmaktadır (Pehlivan, 2013). Kısaca vergi; *“devletin kişilere bir karşılık sunmaksızın devlet egemenliğine ve devletin yaptırım gücüne dayanarak elde edilen iktisadi kaynaklara verilen isimdir”* (Uluatam, 2003).

Bu çerçevede, verginin temel özellikleri aşağıdaki gibidir (Şener, 2008; Orhaner, 1992; Türkoğlu, 2000; Pehlivan, 2013):

- Vergilerin en önemli özelliği siyasi ve hukuki cebir unsur taşımasıdır. Bu cebir unsuru, keyfi bir uygulama olmayıp devletin yasalarla düzenlenen egemenlik hakkına dayanır. Nitekim vergilemenin yasal dayanağı bulunmalıdır.
- Vergi genellikle parasaldır (nakdidir). Vergi önceleri, genelde aynı olarak alınırken günümüzde sadece para ile alınmaktadır.
- Vergiler devletten sağlanan ferdi faydaya göre değil, kişilerin ödeme gücüne göre ödenmektedir.
- Verginin temelinde devletin egemenlik gücü ve yetkisi bulunur. Bu bakımdan, verginin egemenlik gücüne göre alınması onun kanunlara ve zora dayanarak alınmasının da temelidir.
- Vergiler, belirli bir hizmet karşılığı alınmamaktadır. Vergi teorik olarak karşılıksızdır. Ancak, verginin karşılıksız olması, hiç karşılığı olmadığı anlamına gelmez. Nitekim vergi tüm kamu hizmetlerinin karşılığı olarak kabul edilir. Vergide dolaylı bir karşılık bulunmaktadır. Verginin karşılıksız olması, vergi ödeyenlerin bu ödemelerden dolayı devletten, kendilerine yönelik bir mal ve hizmet talebinde bulunmayacaklarını ifade eder. Verginin karşılıksız olması sonucu herhangi bir geri ödeme söz konusu değildir. Bu yönüyle vergiler kamu borçlarından ayrılmaktadır.

1.2.1.2. Harç

Kamu hizmetlerinden bazılarında yalnızca bu hizmetlerden yararlananlar bedel öderler. İşte bu hizmetlerinden yararlananların ödedikleri bedele *harç* denilmektedir. (Türk, 1992). Harçlarda, verilen hizmetin parasal bedeli makul tutarda olmalıdır. Harç karşılığı alınacak tutar eğer yüksek bir meblağ olursa harç daha çok vergi niteliği almaya başlayacaktır. Harçlarda, ödemekle yükümlü olan kişiye özel bir karşılığın bulunmaması durumu olmayıp, karşılığın bulunması gerekmektedir (Karadeniz, 2017).

Harca konu olan mal ve hizmetlerde mahrum bırakma ilkesi kısmen uygulanabilmekte olup, bireyler harç ödemedikleri sürece bu hizmetlerden faydalanamazlar. Toplumsal faydanın artması ile harca konu olan hizmetler genellikle maliyetinin altında bir bedelle sunulmaktadır. Başka bir deyişle, kişilerin sağladığı özel

fayda karşılığında belirli bir bedel belirlenir (Taraktaş, Arslan, Tosunoğlu, Çakır, & Dülger, 2018).

Yukarıda yapılan tanımlara göre harçların niteliklerini aşağıda belirtecek olursak (Şener, 2008):

- Harçlar, belirli bir kamu hizmeti karşılığı alınmaktadır. Harç olarak alınan tutar, verilen hizmetin gerçek anlamda maliyeti olmayıp kamu kesiminde bu tür hizmetlerin gerçek maliyetleri tam anlamıyla tespit edilememektedir. Harcın tutarının tespitinde mali, sosyal ve siyasi amaçlar da bulunması bir kamu fiyatının oluşmasına neden olmaktadır.
- Harca konu olan hizmetin kamusal bir hizmet olması gerekir. Harç alınabilmesi için, verilmiş olan hizmetin kamusal bir hizmet olması, ticari ve sınai nitelikte olmamalıdır. Aksi takdirde, bu bedel harç değil ücret olacaktır.

Harçlar kanunla konulur ve talebe bağlıdır. Vergiler ile harçlar, Anayasamızın 73. Maddesinde yer almaktadır. Vergilerden farklı olarak, anayasada, vergilerin “*kamu giderlerini karşılamak üzere*” alındığı belirtilmiştir, ancak, harçlarla ilgili herhangi bir tanımlamaya yer verilmemiştir. Harçlar anayasada vergi ödevi kısmında bulunur ve ancak kanunla konulabilir, kaldırılabilir veya değiştirilebilir (Furtun & Aslan, 2019). Kısmen cebri bir yapıya sahip olan harçlar, vergiler gibi kanun ya da kanunun verdiği yetkilere dayanarak uygulanmaktadırlar. Harç alınıp alınmayacağı ya da ne kadar alınacağı gibi unsurlar temelde yasama organının yetkisindedir. Ayrıca, belirli sınırlar içerisinde kalmak üzere harçların tutarının belirlenmesi / değiştirilmesi bakımından idare yetkilendirilebilmektedir (Türkoğlu, 2000).

Kişi/kişiler harca tabi işlemin yapılmasını veya izin verilmesini talep ediyorsa harcı ödemek zorundadır. Harca tabi bir işlemde harç ödemediği için yaralanan kişi ödemesi gereken tutarı ihmal eder veya kasten ödemez ise bu tutar ilgili kişiden cebren tahsil edilebilecektir. (Furtun & Aslan, 2019, s. 50). Örneğin; bir kamu kurumunun kantinini işletmek için kapalı zarf usulü ihaleye giren kişilerin ihalenin kendilerinde kalması nedeniyle ödemesi gereken sözleşme damga vergisi ile ihale karar pulunun yasal sürede ödenmesi gerekir. Ödemenin gerçekleşmemesi halinde yasa kapsamında artırımlı ve gecikme cezası ile birlikte zorla tahsil edilmek üzere durum vergi dairesine bildirmekte ve ilgili kurum belirtilen harçları cezası ile tahakkuk ettirmektedir.

Harçlar bireysel fayda beklentisi ile ödenmektedir ve yarı kamusal hizmetten kaynaklanır. Harcın ödenmesi ile bir fayda beklentisi doğmakta ve faydaya göre harç miktarında da farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Harç ödenmesine rağmen hizmet veya izin verilmemişse harcı doğuran olay da gerçekleşmemiş olup harcı ödeyene iadesi gerekmektedir. Hizmet verilmesine rağmen hizmetten beklenen faydaya tam ulaşamadığı durumda hakkaniyete uygun olarak harcın daha az alınması uygun olacaktır. Nitekim uygulamada harç alınırken bu yaklaşım benimsenmektedir. Harçlar bir maliye politikası aracı olarak kullanılmakta ve hizmet veren kurum tarafından tahsil edilmektedir (Furtun & Aslan, 2019).

1.2.1.3. Resim

Yetkili makamların belirli bir hizmetin veya işin yapılmasına izin ve yetki vermesi karşılığı alınır. Bu bakımdan resim, yetki ve izin verilmesi durumunda bu iş veya hizmeti üstlenen kişilerden alınan para olmasına karşın, *“bazen vergi bazen de harç anlamında kullanılan bir kamu geliri”* türüdür (Gümüş, 2018).

Resim, belli hizmetlerden yararlanacaklardan bir hizmet veya iş karşılığı alındığı gibi, doğrudan bir karşılık olmadan da alınabilir. Yararlanma ilkesine göre tahsil edilir ve vergi gibi kanunilik ilkesi çerçevesinde uygulanır. Resim, yasa ile konulur, değiştirilir ve kaldırılır. Daha çok yerel yönetimlerin gelirlerinden sayılır ve merkezi yönetim gelirleri içinde de rastlanmaktadır (Oktayer, 2013).

Resim, bazen harca, bazen de vergiye benzetilmektedir. Resim, *“kamu hizmetinden yararlanmanın veya kamu otoritesinin iznine tabi olan bir işi yapma hakkını elde etmenin karşılığı ya da tamamen karşılıksız olarak”* alınmaktadır. *“Vergi ve harçtan çok farklı olarak, kendine özgü bir özelliği mümkün olmayıp tamamen karşılıksız olarak alınan vergiye, bir kamu hizmeti karşılığı olarak alınması ise harca benzetmek mümkündür”* (Pehlivan, 2013). Resimler de harçlarda olduğu gibi kişiye özel bir menfaat sağlamakta, ancak, harçlardan farklı olarak resim karşılığında detaylı bir kamu hizmeti verilmesi söz konusu değildir. Verilen hizmet çoğunlukla verilecek olan izne/yetkiye uygun koşullara sahip olunup olunmadığının denetlenmesidir. Resimler, alınan yetki veya izin için gerekli şartların oluşturulması karşılığı değil, bu koşulların karşıladığının tespiti için alınan paradır. Örneğin, avukatlık ruhsatının verilmesi için ruhsat bedelinin ödenmesi yeterli olmayıp aynı zamanda kişinin bu ruhsata hak kazanabilmesi için hukuk fakültesini

bitirmesi ve stajını başarıyla tamamlamış olması gerekmektedir. Bu şartların yerine getirilmesi ile yetki veya izin verilecektir (Furtun & Aslan, 2019).

Resimler, son yıllarda, adları değiştirilerek (trafik resmi yerine trafik harcı, damga resmi yerine damga vergisi gibi) vergi ya da harç haline getirilmiştir (Orhaner, 1992). Günümüzde uygulanmakta olan resimlerden “... *Türk limanlarından yabancı ülke limanlarına giden veya boğazlardan transit geçen gemilerden alınan sağlık resmi, toptan satış bedeli üzerinden malları satın alanlarca ödenen hal rüsumu*” nadir örneklerdendir (Furtun & Aslan, 2019).

1.2.1.4. Şerefiye

Kamu kuruluşları, kamu hizmeti niteliğinde olan birçok bayındırlık hizmeti yapmaktadır. Yapılan bu tür hizmetler sonucunda bir taraftan topluma hizmet sunulmuş olmakta, diğer taraftan bölgede bulunan bazı emlak değerlerinde önemli artışlar ortaya çıkmaktadır. Bu değer artışlarında mal sahiplerinin herhangi bir rolü bulunmamakta, artışlar bayındırlık hizmetleri sonucunda meydana gelmektedir. Söz konu artışlardan yararlananlardan şerefiye adı altında ödeme alınmaktadır (Şener, 2008, s. 218). Şerefiyeleri harç ve resimlerden ayıran temel husus, devletçe sağlanan bir bayındırlık hizmetinin bahis olmasıdır. Bu hizmetten yararlanan ve mülklerinin değeri artanlardan bu değer artışıyla orantılı olarak bir bedel alınması, sağlanan bayındırlık hizmetinin maliyetini kısmen karşılamış olacaktır (Uluatam, 2003).

Şerefiyeler, değer artış vergisi olması ile hem herkesin kullanımına açık olduğu için toplumsal fayda sağlamakta hem de bayındırlık faaliyetleri sonucunda “*bölgenin ekonomik niteliğinde değişme olması*” ile gayrimenkul sahiplerine özel fayda sağlamaktadır. “*Belediyelerin yapmış olduğu alt yapı sonucunda taşınmaz sahibi rant artışı elde ederse, ortaya çıkan değer artışı nedeniyle gayrimenkulün sahibi de yükümlü kılınarak kamu harcamasına iştiraki beklenmekte ve söz konusu değer artışının taşınmaz sahibinin isteyip istememesi önemli olmayıp ilgili karar organlarının uygun ve gerekli görmesi durumunda uygulanmaktadır*” (Oktayer, 2013).

Şerefiye gelirlerinin altında yatan ilke; bayındırlık hizmetini yürüten idare tarafından, hizmetin maliyetinin kısmen değer artışı ile orantılı olarak mülk sahiplerinden istenmesidir. Bireylerin hiçbir katkıda veya çabada bulunmadan elde ettikleri değerlerin

bir kısmının tekrar topluma dönmesinin sağlanmaya çalışılması toplanan gelirin amacıdır (Taraktaş, Arslan, Tosunoğlu, Çakır, & Dülger, 2018).

Değer artışının gerçekten meydana gelip gelmediğine ve mülk sahiplerinin böyle bir artışı kabul edip etmediğine bakılmamaktadır. Bu yönüyle şerefiyelerde de vergi ve harçlarda olduğu gibi zorunlu yükümlülük bulunmaktadır. Özel fayda sağlaması, şerefiyeleri vergilerden ayırmakta, harçlara ise yaklaştırmaktadır. Türkiye’de günümüz itibarıyla uygulanmamaktadır. Geçmişte belediye gelirleri içinde yer almış ve 1980 sonrasında belediye gelirlerinde yapılan düzenleme ile kaldırılmıştır (Gümüş, 2018).

Şerefiyelerin özellikleri aşağıdaki gibi belirtilmektedir (Taraktaş, Arslan, Tosunoğlu, Çakır, & Dülger, 2018; Oktayer, 2013):

- Devlet veya yerel yönetimler tarafından alınmaktadır (Daha ziyade yerel yönetimlerin gelirleri içinde yer almaktadır. Ayrıca yetkili karar organlarının gerek görmeleri halinde uygulanmaktadırlar).
- Faydalanma ilkesi esas alınmaktadır.
- Bireylere özel bir hizmet karşılığında ve çıkar karşılığı alınmaktadır (Ödenmesi zorunludur, ancak karşılıksız değildir).
- Sadece bayındırlık hizmetlerine ilişkin alınmaktadır.
- Hukuki cebir altında bir kamu geliridir. (Zorunlu bir kamusal yükümlülük vardır.)
- Şehirlerin finansmanında kullanılan başlıca kaynaklardan birisidir.
- Uygulanacak miktarın yasalarla belirlenmesi gerekir.

1.2.1.5. Parafiskal gelirler

Latineden gelen ve “gibi” anlamını belirtmek için kullanılan “para” kelimesi ile esas geliş yeri Fransa’da “vergi” anlamına gelen ve dilimizde “fiskal” olarak kullanılan kelimenin birleşmesiyle ortaya çıkmış olan parafiskal kelimesi, “vergi benzeri” anlamında kullanılmaktadır (Şener, 2008). Kamu kesiminin belli gereksinimlerinin finansmanı amacıyla; genel gereksinimlerini karşılamaya yönelik olmadan alınan ve çoğu zaman merkezi devlet bütçesine değil merkezi devlet bütçesi dışındaki kuruluşlara ya da belli fonlara aktarılan gelirler, parafiskal gelirler olarak ifade edilir (Uluatam, 2003).

Parafiskal gelirler, belirli amaçların gerçekleştirilmesi için kurulmuş kamu veya yarı kamu niteliğindeki sosyal, mesleki veya ekonomik kuruluşlara, amaçları için

kullanmak üzere gelir toplama ile elde edilen gelirler, kanunla alınmaları ve zorunlu olmalarından dolayı vergilere benzetilmektedirler (Orhaner, 1992).

Parafiskal gelirler, yetkili kuruluşlarca tahsil edilmekte olup devletin ve yerel yönetimlerin bütçelerinde yer almamaktadır. Yetkili kuruluşlar, üyelerinden konuya ilişkin özel kanunlarda öngörülen esaslar dâhilinde aidat vb. adlar altında para toplamaktadır. Toplanan paralarla sunulan hizmetler arasında maliyet-fiyat ilişkisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla ilgili kuruluş üyelerinin, bu kuruluşların hizmetlerinden yararlanmak istemeyerek yükümlülüğünden kurtulma gibi bir imkânı yoktur. Parafiskal gelirler; bu gelirleri toplayan kurumlar tarafından, üyelerine bazı hizmetler sunulması yönüyle harca benzetilebilmektedir. Ayrıca parafiskal gelirleri, ilgili kişilerden zorla alındıkları için de vergiye benzetmek mümkündür. Bu yönüyle parafiskal gelirler, vergi ve harç benzeri bir kamu gelir türü olarak nitelendirilmektedir (Pehlivan, 2013).

Parafiskal gelirler; sosyal güvenlik kuruluşlarına ödenen kesenek, sosyal sigorta primi, aidat vb. şeklinde toplanan paralardır. Bu paralar, belirli yardım ve hizmetleri yapmak üzere kurulmuş kurumlar tarafından tahsil edilmektedir. Parafiskal gelirleri ödeyenler, harçlarda olduğu gibi ödedikleri paralar için bir karşılık elde etmektedirler. İşverenler sosyal güvenliğin finansmanı için kesenekler ödemekte ancak sosyal güvenlik kurumlarının yaptığı yardımlardan ve sunduğu sosyal hizmetten yararlanmamaktadır. Bu noktada akıllara “*İşverenlerin işçiler için ödedikleri vergi benzeri gelirlerin karşılığı nerededir?*” şeklinde bir soru gelebilir. Şöyle ki; işverenler, sosyal güvenliğin finansmanına katkıda bulunmak için vergi benzeri gelirler ödeyerek işçilerin ek ücret talebinden kurtulmaktadırlar. Daha açık bir ifadeyle; işverenler, işçiler için ödedikleri kesenek sayesinde, eğer sosyal güvenlik kuruluşları kurulmamış olsaydı işçiler tarafından gerçekleştirilecek olan ek ücret talebinden kurtulmaktadır. İşçilere ek bir ücret ödeneceğine sosyal güvenlik kuruluşlarının belirlemiş olduğu limitlere rıza gösterilmektedir (Türk, 1992). Bu da işverenlerin elde ettikleri vergi benzeri gelirlerin karşılığını oluşturmaktadır.

Parafiskal gelirler, genel bütçe içinde yer almayıp bütçe dışında kurularak yönetilmesi ve özellikle de ilgili kurumlarca toplanması yönleriyle vergiden ayrılmaktadır. Bu kapsamda, ödenen tutar ile gelecekte beklenen fayda arasında ilişki bulunmaktadır. Buna örnek olarak; geliri yüksek olan kişiler daha çok aidat ödedikleri için bu kişilere yüksek emekli maaşı bağlanması (Gümüş, 2018) verilebilir.

Gelişmiş ve az gelişmiş olmak üzere çoğu ülkede vergi benzeri gelirler artış göstermektedir. Çünkü sosyal refah devletinin geliştirilmesi, devletlerin öncelikli amaçlarından biri haline gelmiştir. Sosyal refah devletinin geliştirilmesi ile sosyal güvenlik kurumlarının etkinliğinin artırılması, ülke vatandaşlarının sosyal risklere karşı korunarak bugünlerinden ve yarınlarından emin hale getirilmesi hedeflenmiştir. Gelişmiş ekonomilerde sosyal güvenlik kurumları en büyük yatırımcı kuruluşlar statüsünü kazanmıştır (Türk, 1992).

Belirli sosyal sınıfların veya meslek gruplarının sağlayacağı faydaya yönelik hizmetlerin zorunlu kamu geliri olan vergilerle finansmanı sosyal adaleti zedelemektedir. Kendi yararlanacakları hizmetlerin maliyetlerini kendilerinin üstlenmeleri için parafiskal gelirlerden yararlanılmaktadır. Sunulan hizmet ile faydalanan bireyler arasında bir karşılık kurulmakta ve bu yolla yararlananlara ödetme ilkesi hayata geçirilmektedir (Oktayer, 2013).

Literatürde üç grup halinde toplanabilen parafiskal kurumlar ve bunların temel gelirleri aşağıdaki gibi açıklanmaktadır (Altay, 2019):

- *Sosyal Parafiskal Kurumlar ve Gelirleri*; bu tür kurumlar, kamu sektörü tarafından oluşturulan ve sosyal güvenliğin temini amacıyla kurulan sosyal sigorta kuruluşlarıdır. Ancak birçok ülkede devletin bütçesinde gösterilmeyip ilgili sosyal güvenlik kurumunun bütçesinde gösterilmektedir. Sosyal parafiskal gelirlerinin yükümlü olduğu alanlar, istihdam, işsizlik, sağlık ve emeklilik gibi konularda üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Üyelerinden tahsil ettikleri aidat ve primler ile hizmet ve yardımlarını sağlamaktadırlar.
- *Mesleki Parafiskal Kurumlar ve Gelirleri*; bu tür kurumlar daha çok mesleki gelişme ve yardımlaşma amacıyla kurulmaktadır. Aynı mesleğe sahip bireyler aynı çıkarlar için bir araya gelerek hem güçlerini birleştirirler hem de bir baskı ve çıkar grubu olarak faaliyet gösterirler. Bu grup parafiskal kurumların gelirleri, meslek mensuplarının oluşturduğu üyelerinden tahsil ettikleri aidat ve primlerdir.
- *Ekonomik Parafiskal Kurumlar ve Gelirleri*; ekonomik parafiskal kurumlar, ekonomik faaliyetler ile bu faaliyetler kapsamında yer alan işletmelerin ve bunların fonksiyonlarının düzenlendiği kurumlardır.

Topluma faydalı olmayı amaçlayan ekonomik ve mali amaçlarla kurulan çeşitli fonlar da bu kapsamda yer almaktadır.

Parafiskal gelirlerin özelliklerini aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür (Şener, 2008):

- Hizmetlerden yararlanan ve onlara üye olan kişilerden alınmaktadır.
- Parafiskal gelirler bazen hizmetlerden yararlanan ve onlara üye olmayan kişilerden de alınmaktadır (işverenlerin sosyal güvenlik kurumlarına ödemiş oldukları işveren payında olduğu gibi).
- Yükümlülükleri yerine getirmek kanuni bir zorunluluktur.
- Devlet bütçesi içinde yer almazlar. Gelirleri tahsil eden kamu kurum ve kuruluşlarının gelirleri arasında yer alırlar.
- Ödenen tutar ile gelecekte beklenen fayda arasında ilişki bulunmaktadır

Ülkemizde, belirli meslekleri yapabilmek için ilgili meslek odalarına üye olunması karşılığında ödenen maliyet de parafiskal gelir kapsamındadır. Bu kapsamda Türkiye’de esas olarak üç grupta toplandığı görülen parafiskal gelirler Tablo 1.2’de sunulmaktadır (Taraktaş, Arslan, Tosunoğlu, Çakır, & Dülger, 2018):

Tablo 1.2. Türkiye’deki Parafiskal Gelir Grupları (Taraktaş vd., 2018, s. 119-120).

TÜRKİYE’DE PARAFİSKAL GELİR GRUPLARI		
Birinci Grup	İkinci Grup	Üçüncü Grup
Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının topladığı aidatlar veya bir özel yasa ile kurulmuş olan odalar;	Sosyal güvenlik kurumlarının topladıkları primler.	İktisadi veya mali amaçlı fon kesintileri.
Örnek: -Ticaret ve Sanayi Odaları, -Ziraat Odaları, -Mali Müşavir Odaları, -Barolar vb. aidat ve ücretler	Örnek: -S.S.K., -Emekli Sandığı, -BAĞ-KUR vb.	Örnek: -Toplu Konut Formu, -Denetleme ve Fiyat İstikrarı Fonu, -Kaynak Kullanım Destekleme Fonu vb.

1.2.1.6. Para ve vergi cezaları

Diğer kamu gelirleri kaynaklarının aksine, para cezalarının ve vergi cezalarının temel amacı gelir yaratmak değildir. Para cezalarında amaç; hem toplum bireylerinin birbirleri ile olan ilişkileri hem de kamu düzeni açısından konulmuş kural ve koşullara

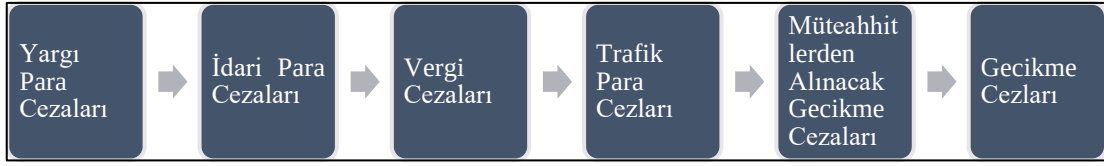
uygun davranmayı sağlamaktır. Aksine hareket edenleri para cezası ile cezalandırmaya yönelik olan yaptırımlar uygulanmaktadır. Trafik cezaları, bu tür cezalar kapsamında yer almaktadır. Vergi cezalarında ise amaç; mükelleflerin vergi yükümlülüklerini gereğine uygun bir şekilde yerine getirmelerini sağlamaya çalışmaktır. Tersine hareket edenlerin cezalandırılması öngörülmektedir. Para cezalarında veya vergi cezalarındaki ilk amaç; toplumun yasalara uygun davranmasını sağlamaktır. Yasaların gerektirdiği şekilde davranmayan kişilere uygulanan para ve vergi cezaları kamu geliri yaratmaktadır. Cezalar kaleminin gelir kaynakları arasında yer alması yalnızca karşılaştırılabilecek geliri öngörebilmek açısındandır. Bütçede para ve vergi cezaları ile ilgili gelir tahminlerine yer verilmesi, bir gelir kaynağı olarak değerlendirildiği anlamına gelmez. Çünkü böyle bir yargı, daha fazla gelir elde edebilmek için bir anlamda özendirmek gibi yanlış bir sonuca ulaşmaya neden olur (Akdoğan, 2019).

Para ve vergi cezaları, cezayı uygulayan kamu kuruluşunun (para cezaları için mahkemeler, vilayet, emniyet, belediye, gümrük vb.; vergi cezaları için ise maliye ya da mahalli idare vergi dairesi) bütçe gelirleri arasında yer almaktadır. Ancak, kamu gelirleri içinde bu cezalar fazla bir yer tutmamaktadır (Öner, 1986).

“Para ve vergi cezaları diğer gelir çeşitlerinden farklı olarak doğrudan doğruya gelir sağlama amacı taşımazlar ve başka amaçlarla konulmuş hükümler olmalarına rağmen sonuçta mali bakımdan birer gelir kaynağı olmuşlardır.” Suçlunun cezalandırılmasını ve verginin tam olarak alınmasını sağlamak, ülkemizde uygulamadaki para ve vergi cezalarının amacıdır (Edizdoğan, 2000).

Para ve vergi cezalarının özelliklerini aşağıdaki gibi açıklamak mümkündür;

- Amaçları hazineye gelir yaratmak değil, vatandaşları kanunlara uymaya zorlamaktır. Ayrıca para cezaları, mali (fiskal) bir nitelik değil, caydırıcı bir nitelik taşırlar (Akman K. T., 2011).
- Karşılıklıdır ve gelir elde edilmesi amaç değildir. Bu karşılık bir hizmetin değil kurallara uyulmamasının karşılığıdır ve vatandaşların mevzuata uygun davranmalarını sağlamak asıl amaçtır (Karaca, 2021).
- Para ve vergi cezaları, yargı organlarınca ya da idari makamlarca kesilmektedir. Ayrıca kamu gelirleri içinde bu cezaların fazla bir önemi bulunmamaktadır (Orhaner, 1992).

Şekil 1.1. Para Cezaları, <https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/MLY203U/ebook/MLY203U-12V3S1-8-0-1-SV1-ebook.pdf> (T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları Kamu Maliyesi).

Tablo 1.3. Genel Bütçe Gelirlerinin 2022-2025 Yılları Tahsilat Tahminleri 2022/2023 Değişim Oranı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Yılı Bütçe Gerekçesi).

GENEL BÜTÇE GELİRLERİNİN 2022-2025 YILLARI TAHSİLAT TAHMİNLERİ							
2022/2023 DEĞİŞİM ORANI							
*(Red ve İadeler Hariç) **(Red ve İadeler Dâhil) (Bin TL)							
	2022*	2022**	2023*	2023**	2024*	2024**	2022/2023 DEĞİŞİM ORANI (%)*
Genel Bütçe Gelirler	2.617.086.981	2.955.944.942	3.762.439.808	4.248.666.270	4.724.316.066	5.330.271.137	43,8
I-Vergi Gelirleri	2.269.584.137	2.601.570.883	3.199.534.179	3.673.735.478	4.031.339.346	4.622.517.202	41,0
II-Tesebbüs ve Mülkiyet Gelir	84.660.107	84.741.606	141.844.106	141.968.689	177.522.890	177.676.807	67,5
III-Faizler, Paylar ve Cezalar	222.210.776	228.972.665	361.430.113	373.296.151	449.707.804	464.294.131	62,7
-Para Cezaları	36.103.232	42.478.344	62.196.844	73.387.417	79.596.042	93.375.146	72,3

Tablo 1.3'e göre; Türkiye'de 2022 ve 2023 yıllarında Genel Bütçe Gelirleri içerisinde en büyük gelir kaynağını "Vergi Gelirleri" oluşturmaktadır. "Faizler, Paylar ve Cezalar" kaleminin vergi gelirlerine kıyasla daha az olduğu görülmektedir. Öte yandan "Para Cezaları"nın Genel Bütçe Gelirlerinin 2022-2024 Yılları Tahsilat Tahminlerinin 2022/2023 Değişim Oranının 72,3 (Bin TL) olması tahmin edilmektedir (2022 döneminde Red ve İadeler Hariç 36.103.232 TL/ 2023 döneminde Red ve İadeler Hariç 62.196.844 TL).

Tablo 1.4. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023 Yılı Bütçe Gerekçesi)

MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE DENGESİ			
(Milyon TL)			
	2023 Bütçe Teklifi	2024 Tahmin	2025 Tahmin
GENEL BÜTÇE GELİRLERİ (NET)	3.762.440	4.724.316	5.533.482
-Vergi Gelirler	3.199.534	4.031.339	4.719.704
-Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri	141.844	177.523	210.499
-Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler	40.833	45.627	53.564
-Faizler, Paylar ve Cezalar	361.430	449.708	528.335
-Sermaye Gelirler	15.984	16.583	17.241

Tablo 1.4. incelendiğinde; Türkiye’de 2023 ve 2025 yıllarında Merkezi Yönetim Bütçe Dengesinde; Faizler, Paylar ve Cezaların tahmininin 2023 yılında 361.430 TL, 2024 yılında 449.708 TL ve 2025 yılında ise 528.335 TL olması hedeflenmektedir. (Para ve vergi cezalarının amacı her ne kadar kamu geliri yaratmak olmasa da sonuçta bütçede yer aldığı hususuna yukarıda değinilmiştir.)

1.2.1.7. Zorunlu borçlanmalar

Kamu gelirleri bütçe harcamalarını finanse etmeye yetmezse; aradaki farkın kapanması için devlet borçlanması yoluna gidilmektedir. “*Hükümetler hem bütçe açığını kapatmak hem de büyük ölçekli kamu projelerini finanse etmek için başta Merkez Bankası olmak üzere mali kurumlara, vatandaşlara, yabancı ülkelere ve uluslararası finansman kuruluşlarına borçlanırlar*”. Ancak, kamu ekonomisini olumsuz yönde etkileyen iç ve

dış borçlanmalar, çalışanlardan çalışmayanlara gelir transferi yapılmasına yol açtığından gelir dağılımının daha da kötüleşmesine neden olabilmektedir (Bulutoğlu, 2004).

Zorunlu borçlanmalar veya istikrazlar diğer kamu gelirleri gibi kesin bir finansman aracı olmayıp geçici bir finansman aracı niteliğindedir. Geçici olmasının nedeni ise her borcun vadesi sonunda faizi ile birlikte geri verilmesinin gerekmesidir. Bütçe açığının kapatılmaya çalışılması, büyük yatırımlar ve reformlar ile savaş, büyük yangınlar, deprem gibi olağanüstü hallerin gerektirdiği harcamaların finansmanında hükümetler borçlanma yoluna başvurabilirler (Öner, 1986).

Devletler için geçici bir gelir kaynağı olan borçlanmalar ile sağlanan para, ileride faizi ile birlikte ödeneceği için borçların geri ödenme sorunu oluşabilmekte ve bu durumda halktan toplanan verilerle karşılanması gerekebilmektedir. Böylelikle borçlanmanın gelecekteki vergi gelirlerinin bir anlamda önceden kullanılmasından başka bir şey olmadığı açıkça görülmektedir (Edizdoğan, 2000).

Borçlanma, devletlerin özel hukuk tüzel kişileri gibi yaptıkları işlerden olup borçlanmayla elde edilen gelirler, devlet gelirleri arasına borç olarak girdiği için alınıp koşullarına göre amorti ya da iade edilebilmektedir. Borç olarak alınan paranın ileride veriler başta olmak üzere diğer kaynaklarla ödeneceği her ne kadar kabul edilse de özellikle hükümler devletler borçlarını reddedebilmekte ya da yeni borç sentleri çıkartarak vadelerini sonsuz olarak uzatabilmektedirler (Özbilen, 2012).

Gelişmiş veya az gelişmiş ülkeler açısından bazı sosyo-ekonomik hedeflere ulaşılabilmesi, uluslararası mali ve ekonomik ilişkilerde gelişmenin olabilmesi ve devletin fonksiyonlarındaki artış, zorunlu borçlanmayı her zaman başvurulabilir bir finansman kaynağı haline dönüştürmüş ve ülkelerin dış itibarını yakından ilgilendirmiştir. Bu bakımdan borçların ekonomiye etkileri de farklılık göstermektedir (Orhaner, 1992).

Günümüzde devletlerin borçlanma yolu ile gelir elde etmesi olağan sayılmakta ve hatta günümüz devletlerinde vergi ile borçlanma arasında eskiden olduğu kadar büyük bir fark gözetilmemektedir. Yapılması öngörülen giderlere göre tahmin edilen gelirlerin yetersiz görüldüğü durumlarda, devlet vergi sistemlerine yüklenebileceği gibi borç da alabilmektedir (Gümüş, 2018).

Devletler yüklendiği görevleri yerine getirirken borç kaynaklarını farklı şekillerde kullanabilmektedir (Akdoğan, 2019):

- Cari bütçe giderleri ile cari bütçe gelirleri arasındaki açığı kapatabilmek,

- Gerçekleştirilmeyi öngördükleri büyük yatırımlara yeterli finansman sağlayabilmek,
- Büyük sınai tesisin kurulması, baraj, otoyol, köprü vb. yatırımlar ile
- Toprak reformu gibi büyük harcamaları gerektiren reformlara finansman sağlamak,
- Savaş, deprem, büyük yangın ve sel baskını gibi olağanüstü hallerin yarattığı harcamaların finansmanı
- Ekonomik dengenin korunması yönünde etki yaratmak,
- Âtıl fonları değerlendirmek gibi durumlarda iç¹ ve dış² borç kaynaklarına başvurabilir.

Borçlanma, devletlerin ekonomilerinin durumları ve amaçlarına göre değişiklik göstermektedir. Devletlerin borçlanma çeşitlerinin birkaçı aşağıda açıklanmaktadır (Akman K. T., 2011):

- i. Dalgalı Borçlar (Hazinenin Kısa Vadeli Borçlanması); Vadeleri genellikle bir yıla kadar olan borçlardır. Örneğin; Merkez Bankası avansları.
- ii. Hazine Bonoları; Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın her yıl belirlenen tavanı aşmamak üzere ve bankalara iskonto ettirdiği kısa vadeli borç senetleridir.
- iii. Hazine Kefaletini Haiz Bonolar; İktisadi Devlet Teşekkülleri ve iktisadi alanda faaliyet gösteren katma bütçeli idarelerin hammadde ve ürün alımları ile ilgili mevsimlik gereksinimlerini karşılamak üzere düzenledikleri borç senetleridir.
- iv. Merkez Bankası Avansları; Genellikle vadeleri bütçe yılı ile sınırlı olan bu avansların vadelerinde geri ödenmesi gerekir ve hazineye kısa vadeli avanslar, tahviller üzerine avans, altın ve döviz karşılığı avanslar olarak üç şekilde uygulanır.

¹İç Borçlar; Bir ülkenin kendi kaynaklarınca elde edilmektedir. İç Borçlar, hazine bonoları, kısa vadeli avans ve konsolide borçlardan meydana gelmektedir.

²Dış Borçlar; Diğer ülkelerden (Hazine Müsteşarlığı tarafından) sağlanan borçlardır. Sağlanması halinde ülke ekonomisini canlandırıcı, ödenmesi halinde ise ulusal gelirden azalmaya sebep olan gelirlerdir (KARADENİZ, 2017, Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz: Türkiye Örneği, Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, s. 14).

1.2.1.8. Para basma

Devletin para basımı suretiyle elde ettiği kamu gelir türü, kısa sürede gelir yaratması ve kolay uygulanabilmesi nedeniyle tercih edilen bir kaynak türüdür. Ancak üretim karşılığı olmadan para basılması fiyatlar genel seviyesinde olumsuz etkiler meydana getirmesi nedeniyle her zaman başvurulacak bir gelir kaynağı değildir. Bu kapsamda, “devletin para basmak suretiyle elde ettiği kamu gelirler senyoraj gelirleri olarak adlandırılmaktadır” (Orhaner, 1992). Senyoraj geliri, paranın üretim maliyeti ile üzerinde yazılı olan değerleri (paranın itibari değeri veya nominal değeri) arasındaki farktır. Başka ifade ile devletin hükümlerlik hakkını kullanarak para basmaktan dolayı elde ettiği gelirdir. (Orhaner, 1992).

Senyoraj Gelirinin tanımı konusunda iki yaklaşım mevcuttur. Bunlardan birincisi Monetarist Yaklaşımına göre; devletin para yaratma konusundaki hükümlerlik hakkını kullanması sonucu baz parayı artırmak suretiyle elde ettiği reel gelir veya “enflasyon vergisi”dir. İkinci yaklaşıma göre ise senyoraj gelirinde, merkez bankası, hükümete sıfır nominal faizli borç vermektedir. Hükümet bu krediyi eğer borçlanma suretiyle elde etseydi, bu borç tutarı için ödenmesi gereken faiz tutarından kaynaklanan fırsat maliyetinin göz önünde tutulması sonucu oluşan gelirdir (Akdoğan, 2019).

Devletler kişilerden farklı olarak, otorite gücüne dayanarak para yaratmakta ve ona tedavül olanağı sağlama gücüne sahiptirler. İşte, devletin kendi egemenlik gücüne dayanarak kâğıt para basması ve bunu tedavül (ihraç) etmesine *emisyon* denir. Devletler, para basma ve piyasadaki tedavül hacmini düzenleme görevini merkez bankalarına vermiştir (Susam, 2020).

Devletler paranın yabancı para birimleri karşısındaki değerini düşürmek suretiyle de gelir elde ederler. Paranın, altın ya da döviz karşılığı değer düşürülerek devlet ve merkez bankası elinde bulundurdukları altın ya da dövizlerin milli paraya göre nominal değerleri artırılmış olur. Böylece devlet, artan bu değerler üzerinden altın ve döviz stokunun yurt içi değerinde artış meydana gelmekte ve ortaya çıkan yeniden değerlendirme farkı hazineye aktarılarak bir gelir elde etmektedir. Buna devalüasyon geliri denir. Devalüasyon gelirinde devalüasyon sonucu sağlanan gelir gayri safidir. Çünkü milli paranın değerinin düşürülmesi ile yabancı para, altın ve döviz ile ifade edilen dış alacakların artmasına karşılık, ödenmesi gereken borçların milli para birimi cinsinden tutarı da artmaktadır. Böylece, giderlerde de bir yükseliş meydana gelmektedir.

Bütçelerin gayri safi yönteme göre düzenlenmesi ile döviz ve altınla ifade edilen alacaklar için devalüasyon sonunda daima nominal bir gelir sağlanmış olacaktır (Edizdoğan, 2000).

Ülkenin uluslararası ticarete rekabetçiliğın artırılması amacıyla ihracat ürünlerinin fiyatlarının düşmesi, ithal ürünlerin fiyatlarının ise yükseltilmesine mali devalüasyon denir. Örneğın; ücret üzerinden alınan sosyal güvenlik ve vergi kesintileri indirilerek üretim maliyetleri düşürölmektedir. Buna karşılık, özel tüketim vergisi, katma değır vergisi gibi tüketim üzerinden alınan vergiler artırılarak ithal mallara olan talebin düşürölmesi veya kısılması da söz konusu olabilir. Mali devalüasyonun uygulama alanı olarak, genellikle, parasal birlik nedeniyle bağımsız para politikası uygulama imkânları bulunmayan Avrupa Birliğı ölkelerinde karşılaşılmaktadır (Susam, 2020).

1.2.1.9. Fonlar

Fon kavramı, *“bir nevi gelir ve gider hesabı olup belirli bir amacı gerçekleştirme üzere ayrılmış veya belli bir hesapta toplanan para olarak tanımlanmaktadır.”* Gelir ve gider yönü bulunan fonların, özel kanunlarla oluşturulmuş çok sayıda ve değişik türleri bulunmaktadır. Kanunlarla her bir fon için tahsis edilmiş kamu gelirleri bulunmaktadır (Pehlivan, 2013). Bir başka tanıma göre kamusal anlamda fon; *“bir kanunla veya kanunların vermiş olduğı yetkiye dayanılarak (KHK, Bakanlar Kurulu Kararı, Yönetmelikler vb.) kurulan, belirli bir amaç için gerektiğçe kullanılmak üzere ayrılıp işletilebilen para ve likit değırler fon (veya özel gelirler)”* olarak tanımlanmaktadır. Fonların kamu kesiminde uygulama alanı bulmasının başlıca sebebi ise daha çabuk karar alabilmek, daha kolay harcama yapabilmektedir. Ayrıca, hizmetlerin planlanması noktasında daha etkin olabilmek için kamu kesiminde fon uygulamasının başlatıldığı görölmektedir (Akman K. T., 2011).

Fonların kamu gelirleri sistemi içerisinde yer alması uygulamada yeni değildir ve uygulama özellikle 1980’li yıllarda önem kazanmıştır. Fon uygulaması kamu hesap düzeninin işleyiş sistemine olan uyumsuzluğu sebebiyle çeşitli sorunlara yol açabilmektedir. Bu sorunlar nedeniyle fon uygulamaları günümüze kadarki süreçte büyük ölçüde terk edilmiştir (Akdoğan, 2019). Devlet ve katma bütçeli idareler dışında belirli iktisadi ve sosyal hizmetler gibi bazı hizmetler için müstakil idareler şeklinde kurulan kurumların gelirleri de fon olarak adlandırılmaktadır. Bu çeşit fonların kaynakları, bazı özel faaliyetlerden alınan paylar veya çeşitli vergilere yapılan ek ödemelerden oluşur. Bu

itibarla, kuruluş kanunları gereği elde ettikleri kaynaklar kamu geliri niteliği taşımaktadır (Erginay, 1987).

Kaynakların, genel ve özel bütçe içinde bir defa (fonlar bir yıllık süre ile sınırlı olmaksızın gerektiğinde harcanmak üzere tutulmaktadır) ya da sürekli olarak karşılanacağı gibi, tümüyle bütçe dışından -sadece- kendi mevzuatlarında belirtilen kendi gelirlerinden de sağlayabilmektedirler. Bu kapsamda fonlar bütçe içi ve bütçe dışı olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar (Gümüş, 2018);

Bütçe içi fonlar; tamamen bütçe kaynaklarından bütçeden ödenek ayrılarak oluşturularak ayrılan bir ödeneğin harcama kalemlerine dağıtımında yetkinin yürütmeye bırakıldığı fonlara bütçe içi fonlardır. Bütçe dışı fonlar kaynağı bütçe kanunu dışında ya da kısmen bütçe kanunu kısmen de özel kanun ya da kararlarla sağlanan fonlara bütçe dışı fonlardır. Bütçe dışı fonların özel kanunlarla oluşturulmuş olup kendilerine ait özel gelirleri vardır. Ayrıca bütçe ilkeleri ve bütçe kanunlarının hükümleri dışında yönetilip uygulanırlar.

Fon uygulamaları zamanla işlevini yitirmiş ve bir kargaşa ve belirsizliklerin oluşmasına neden olmuştur. *“Bütçenin birliği ve âdem-i tahsis prensiplerine de ters düşmektedir. Fon uygulamaları, harcamalarda israfa yol açmakta, hazinenin nakit denetimi ortadan kalkmakta, yolsuzluklara veya önceliği olmayan bazı mal ve hizmetler için harcamalar yapılmasına neden olmaktadır.”* Türkiye’de fon uygulamaları ortaya çıkan olumsuzluklardan dolayı 1990’lı yıllardan başlamak üzere sayıları azaltılmaya başlanılmış, 2000’li yılların başında şeffaflığı ve mali disiplini temin etmek için bütçe dışında toplamda 7 adet fon kalmış ve 2001 yılında sayıları 5’e indirilmiştir (Akman K. T., 2011).

1.2.2. Devletin Cebri Olmayan Gelirleri

Devletler, gerçek veya tüzel kişilerden egemenlik hakkını kullanmaksızın da birtakım kamu gelirleri elde eder. Bunlar, devletin zorlama olmaksızın -isteğe bağlı olarak- elde ettiği gelirlerdir.

1.2.2.1. Mülk ve teşebbüs gelirleri

Mülk ve teşebbüs gelirleri, devletin kamu ve özel hukuk statüsündeki taşınır ve taşınmaz mallar ile hakların işletilmesinden dolayı elde edilen gelirlerdir. Orman

odunlarının satışından, denizden tutulan balık ve karada avlanma haklarından, kamu emlakini işgal ve bu emlak üzerinde yerleşmeden dolayı elde edilen gelirlerde bu gelir grubuna girmektedir. Devletin ekonomiye müdahalesi sonucu ticari ve sınai mahiyetteki teşebbüsler ile devletleştirme hareketleri sonucu işletilen ticari ve sınai mahiyetteki teşebbüslerden elde edilen gelirlerde bu kapsamdadır. Mamelek gelirlerinin tarihi ise vergilerin tarihinden ayılamaz. Hem vergiler hem de mamelek gelirleri iç içe girmiş durumda olup vergiler istisnai durumda başvururken mamelek gelirleri ise orta çağların başında kamu gelirlerin temel kaynağı durumundadır. Zamanla devletin gelişmesi ile verilerde gelişmiş ve kamu gelirleri içinde mamelek gelirlerinin payı azalmıştır (Türk, 1992).

Devletin ve yetkili kuruluşların egemenlik güçlerine dayanarak elde ettiği gelirler kamu ekonomisi gelirleri grubunda olmasına karşılık devletin piyasa kurallarına göre elde ettiği gelirleri ise özel ekonomi gelirleridir. Mülk ve teşebbüs gelirleri özel ekonomi gelirleri içerisinde yer almaktadır. Devletin kamu hizmetlerinde kullandığı sabit sermaye niteliğinde olan taşınmazları ve kuruluşları ile ticari ve sınai faaliyetler için kurduğu ya da kurulmasına imkân sağladığı ticari ve sınai teşebbüsleri, banka, fabrika vb. işletmeleri bulunmakta ve bu mülk ve teşebbüslerin yönetilmesi kamu hukuku ve özel hukuk kurullarına göredir (Gümüş, 2018).

Devlet, gayrimenkul kıymetleri ile mali girişimlerden sağladığı gelirlerin, kamu gelirleri içerisindeki önemi; ülkelere ve zamana, sahip olunan koşullara ve izlenen sosyal, ekonomik ve mali politikalara göre değişik göstermektedir. Söz konusu malları, yasalar çerçevesinde çeşitli şekillerde değerlendirebilmektedir. Devlet bu şekilde, işletmeler kurabildiği gibi, bir kısım mallarını satabilmekte ya da özelleştirebilmektedir. Uygulamaların sınırlarını, esas itibarıyla söz konusu malların hukuki niteliği ile izlenecek politikalar konusundaki tercihler belirlemektedir. Kaynak dağılımında ve kullanımında daha fazla etkinliğe yol açmak, gelir dağılımının yapısı ve niteliği, mali, sosyal ve siyasi tercihler bakımından etkili olmaktadır. Mülk ve teşebbüs gelirleri, çeşitli uygulamalar sonucu mülk gelirleri, teşebbüs gelirleri ve özelleştirme gelirleri olarak gerçekleştirilmektedir (Akdoğan, 2019).

Mülk gelirleri, eski zamanlarda vergi alma düşüncesinin gelişmemiş olması ve ülkenin kralı veya derebeyinin ülkenin tümüne sahip olması, o zamanki kamu harcamalarının çok büyük kısmı veya tamamı, emlak gelirleri meydana getirmiştir. O devirde kral, toprakların kiralanması veya satışından elde edilen gelirler, ülkenin ana gelir

kaynağı olmuştur. Ancak, kamu gelirleri arasında vergi gelirlerinin artması ve kralın sahip olduğu arazi ve diğer emlakın azalmasıyla özel mülkiyetin genişlemesi, kamu gelirlerindeki emlak gelirlerinin önemsiz hale getirmiştir. Günümüzde bu bakımdan artık emlak gelirleri, kamu harcamalarını karşılamak noktasında önemli bir fonksiyona sahip değildir (Mutluer, Kamil M.; Öner, Erdoğan; Kesik, Ahmet, 2010).

Hazine tarafından ormanlık alan dışında kalan 2/B arazilerinin köylülere bedel karşılığında satılması sonucu hazinenin bu satıştan gelir elde etmesi mülk gelirlerine örnek olarak verilebilir (Karaca, 2021).

Kamu malları fonksiyonlarına göre; herkesin yararlanmasına sunulmuş olan yollar, meydanlar, pazar yerleri vb. ortak alanlar, kütüphaneler, okullar, hastaneler gibi hizmet malları ve göller, akarsular, yer altı suları, deniz kıyıları vb. sahipsiz mallar şeklinde ayrıt edilebilmektedir. İşte devletin bu kamu mallarında tasarrufu mümkün olanların satılması veya kiraya verilmesi suretiyle elde ettiği gelir mülk geliri olarak ifade edilmektedir (Susam, 2020).

“Devletin, ticari, sınai ve mali kuruluşları aracılığıyla elde ettiği gelirler teşebbüs gelirleri (devletin ticari girişimleri nedeniyle sağladığı gelirler) olarak ifade edilmektedir.” Teşebbüs gelirlerine ülkemizde, Kamu İktisadi Teşebbüsleri’nin (KİT) elde ettiği kazançlar olarak örnek verilebilir. KİT gelirleri kamu gelirleri içerisindeki payı miktar olarak çok küçük paya sahiptir. Ayrıca Türkiye’de ve başka ülkelerde KİT’lerin giderleri genel bütçeden karşılanmasına karşılık bu uygulamaya ülkemizde 1981 yılından itibaren son verilmiştir (Özbilen, 2012). 19. Yüzyılda mülk gelirleri önemini kaybetmiş ve liberal ekonomi anlayışının gelişmesine paralel olarak devletlerin teşebbüs gelirleri artmıştır. Bu kapsamda devlet, elinde bulundurduğu mal varlıklarını çeşitli biçimlerde değerlendirerek kurum ve kuruluşların özel sektör gibi mal ve hizmet üretip satmasından elde ettiği gelir kamu geliri olacaktır. (Taraktaş, Arslan, Tosunoğlu, Çakır, & Dülger, 2018).

1.2.2.2. Özelleştirme gelirleri

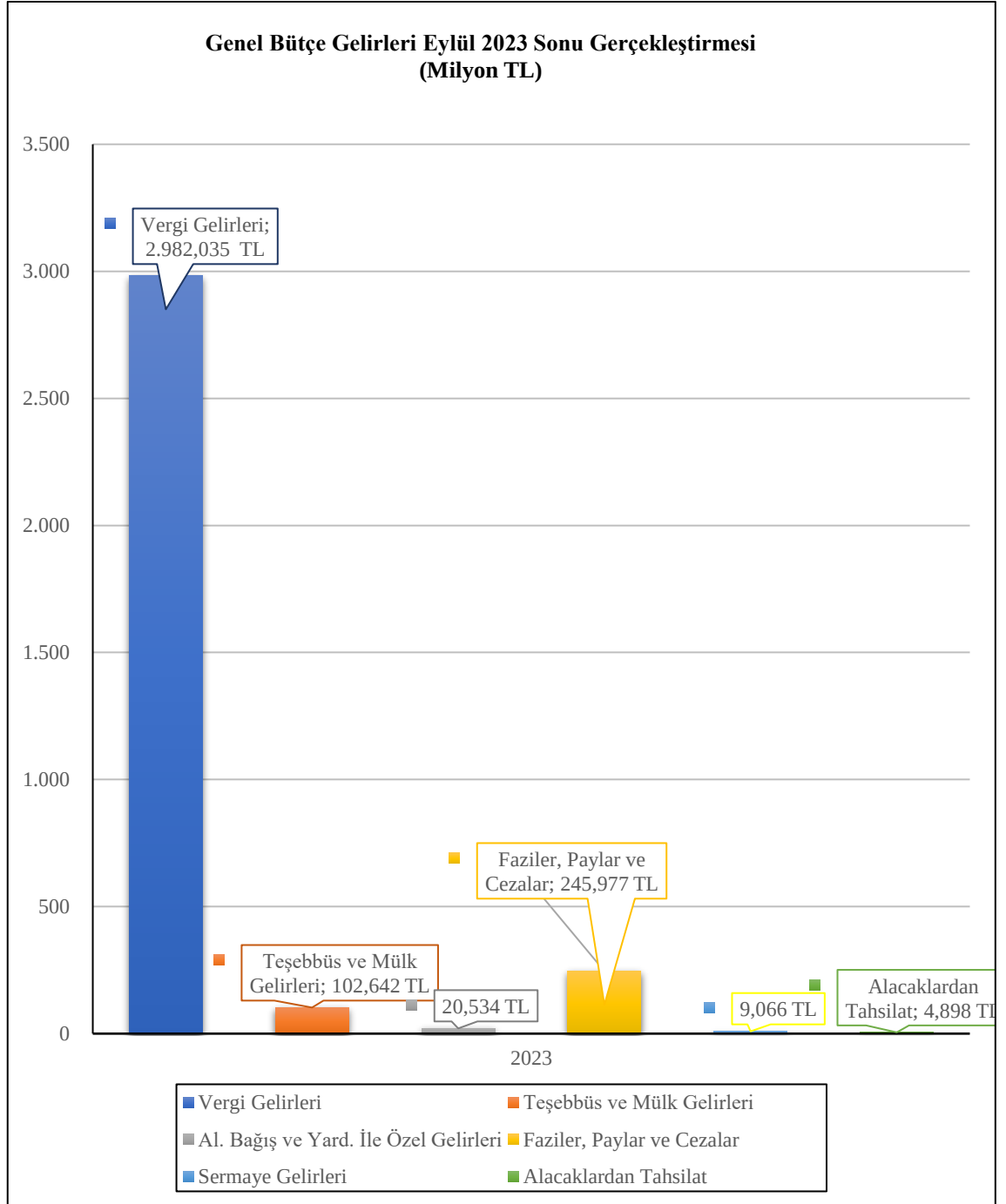
Özelleştirmede rol oynayan etken ve tercihler; kamu bütçesi üzerindeki mali yükün azaltılması, siyasi amaçlarla kullanımlarının önüne geçilmesi, teknolojik yenilik ve gelişmelere uyum sorunu, mali yetersizlikler, kamu şemsiyesi altında bulunmanın yarattığı üretim aksaklıkları ve etkinsizlikler ve benzeri faktörler ifade edilebilir. Başka

bir deyişle, bir taraftan bir kısım kamu girişimlerinin amaçlanan fonksiyonları yerine getirememesi ya da yeterince etkin çalışmaması, diğer kaynaklardan karşılanmasında güçlük çekilen önemli finansman ihtiyacı, siyasi ve ekonomik tercihlerin bir kısmı piyasaya bırakılabilir nitelikli hizmetleri sunan kamusal nitelikli kurumlar özelleştirilebilir. Mali, ekonomik ve siyasi tercihler doğrultusunda özelleştirme politikalarına yön verebilmesi suretiyle yaratılan gelirler bir kamu geliri çeşidi olarak değerlendirilmektedir (Akdoğan, 2019).

Devletin görev ve fonksiyonları ile ilgili değişiklikler sonucu oluşan özelleştirme uygulamalarında; blok satış, hisse satışı, kısmi satış gibi yöntemler bulunur. Öte yandan, özelleştirme gelirleri ile teşebbüs gelirleri bazen karıştırılmaktadır. Teşebbüs gelirleri, kamu iktisadi teşebbüsleri (veya iktisadi devlet teşebbüsleri) gibi kamu kuruluşlarının piyasada faaliyet göstermesinden veya ürettiği malların satışından elde ettiği gelirlerdir. Özelleştirme geliri ise söz konusu kuruluşların kamu kesiminden devir ve satış yoluyla özel sektöre aktarılmasıyla elde edilen gelir olarak ifade edilmektedir (Karaca, 2021).

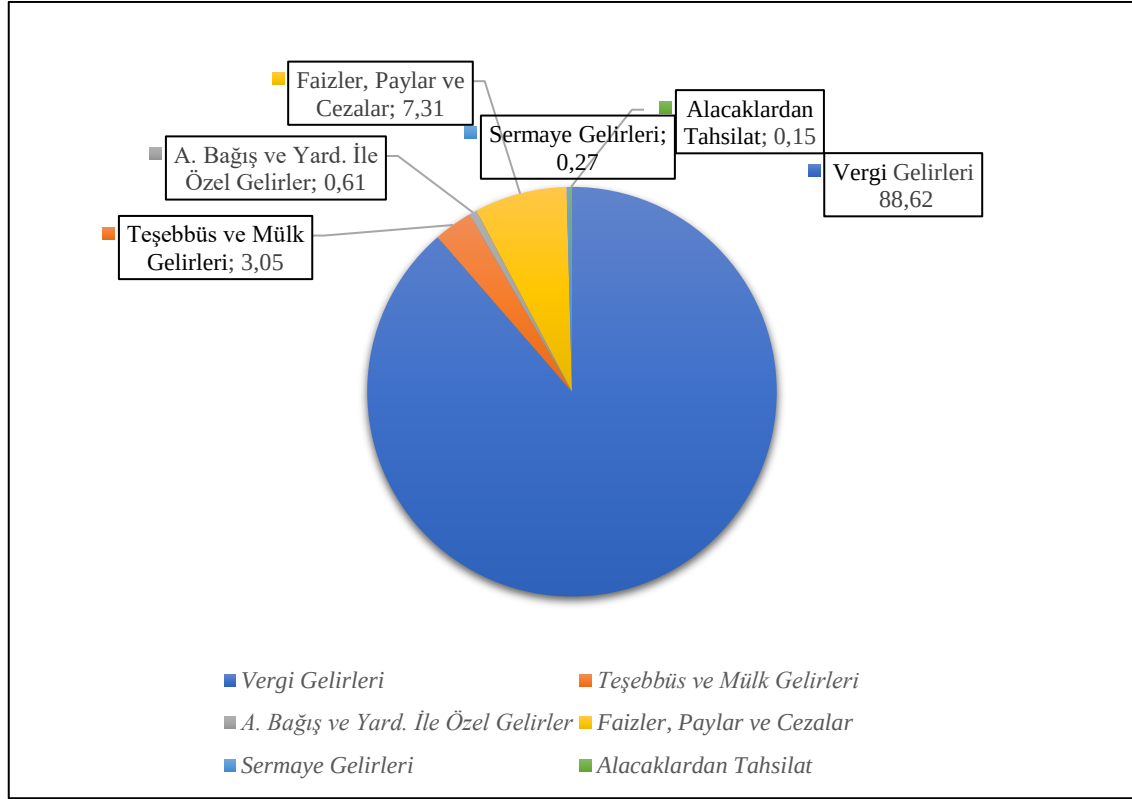
Türkiye’de özelleştirme uygulamaları 1986 yılından bu yana Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Özelleştirme uygulamaları birçok sektörde serbestleşme sağlanmış, pek çok ürün ve hizmetin sunumunda kalite ve verimlilik artmış, Pazar ekonomisi işler hale getirilmiş ve toplum refahının yükselmesine katkıda bulunmuştur. Son yıllarda ülkemizde özelleştirme uygulamaları nitelik değiştirmiştir. Klasik manada kamunun mülkiyetindeki varlıkların özel sektöre devrinden ziyade kamu varlıklar, hakları ile imtiyaz niteliğindeki hizmetlerin belirli sürelerle özel sektör tarafından verilmesi, devlet adına bu alanlara yeni yatırımlar yapılması ve kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı 2023’e kadar toplamda 277 kuruluşta hisse satışı/varlık satışı veya devri yoluyla özelleştirme işlemi yapmıştır. Bu kuruluşlardan 272’sinde özelleştirme kapsamında olan kamu payı kalmamıştır. 1986-2022 dönemlerindeki özelleştirme uygulamalarında tahsil edilen toplam tutar 133,6 milyar TL’dir. Bu tutardan zorunlu harcamalar düşüldükten sonra geriye 102,1 milyar TL kalmış ve genel bütçeye gelir kaydedilmek üzere hazineye aktarılmıştır (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/2023-Yili-Butce-Gerekcesi_24102022.pdf, Erişim Tarihi:28/10/2023),

Tablo 1.5. Genel Bütçeli Gelirleri İçerisinde Mülk ve Teşebbüs Gelirleri (Milyon TL)
(<https://www.hmb.gov.tr/eylul-2023-genel-butce-gelirleri> (Erişim Tarihi: 27/10/2023)).

Tablo 1.6. incelendiğinde; genel bütçeli gelirleri içerisinde mülk ve teşebbüs gelirlerinin bütçe gelirleri içerisinde yer aldığı görülmektedir. Ancak vergi gelirlerine kıyasladığında pay olarak çok kısıtlı kaldığı söylenebilir. Nitekim vergi gelirleri 2.982,035 TL iken mülk ve teşebbüs gelirleri ise 102,642 TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1.6. Genel Bütçeli Gelirleri İçerisinde Mülk ve Teşebbüs Gelirleri (09-2023, %), (<https://www.hmb.gov.tr/eylul-2023-genel-butce-gelirleri> (Erişim Tarihi:27/10/2023)).

Tablo 1.6. incelendiğinde; genel bütçeli gelirleri içerisinde mülk ve teşebbüs gelirlerinin vergi gelirlerine kıyasladığında yüzdesel olarak çok kısıtlı kaldığı söylenebilir.

1.2.2.3. Gönüllü borçlanma (İsteğe bağlı borçlanma)

Devlet, üstlendiği kamu hizmetlerini yerine getirebilmesi için yeterli geliri sağlaması gerekmektedir. Bu hizmetlerin sunumu için kullandığı en önemli gelir kaynağı vergilerdir. Ancak vergilerin toplamı bazı dönemlerde kamu harcamalarını karşılamak için yeterli olmayabilir. Devletin, bütçe açıklarının olduğu dönemlerde ihtiyaç duyulan gelir, borçlanma yoluyla karşılanır. İşte devletin, zorunlu borçlar gibi cebri olmayan gönüllü borçlanma yoluna, diğer gelirlerle karşılanmayan finansman ihtiyacını gidermek, kalkınmayı sağlamak gibi amaçlarla başvurabilmektedir. Devlet borçlanması, kamu kesiminin farklı nedenlerle aldığı borçlar geçici bir finansman aracı olup borçlanılan miktar kadar, vergi ve diğer kamu gelirlerinin ertelenmesidir. Kamu borçlarında ana ilke

gönüllü borçlanmadır. Borç veren kendi isteği ile belirlenmiş olan vade yapıları ve faiz oranlarına göre tasarrufların bir kısmını ya da tamamını devlete borç verebilir (Susam, 2020). Bu tür borçlar, zorunlu olmadıkları için vergiden ayrılarak devletin bir zorlaması olmayıp borç ilişkisi, piyasada olduğu gibi karşılıklı gönüllülüğe ve kabule dayanan bir ilişki söz konusudur. Bununla birlikte, borç ilişkisinde taraflardan birisinin devlet olması durumunda özel borç ilişkisinden farklı bir şekilde devlet zorunlu olmayan borçlarda dahi gerekli gördüğünde cebir unsuruna başvurabilmektedir. Zorunlu olmayan borçlanma, vergi gelirlerinin yetersiz olması, olağanüstü harcamaların ortaya çıkması vb. durumalar ile bireylerin kamu borçlanma kâğıtlarına ilgilerinin artması, yüksek gelir beklentisi bireyleri ve mali piyasaları kamu kâğıtlarına yönlendirmesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Altay, 2019).

Günümüzde olağanüstü bir gelir kaynağı olan borçlanmalar, devletlerin bütçelerinde olağan bir gelir kaynağı olarak yer almaktadır. Böylelikle borçlanma, gönüllü ve geçici olarak yapılan bir işlem olmakta ve bu işlem sonunda elde edilen gelirler vergilerden de farklılık göstermektedir. Çünkü genellikle zor ögesi borçlanmada yoktur. Geçici olması özelliği ise borcun her zaman bir vadeye bağlanmasını ve vade sonunda borcun faiziyle birlikte geri ödenmekte olması özelliği ile vergiden ayrılır. Bireylerden veya tüzel kişilerden alınan iç borçlar, özel kesimde kullanılabilir fonları azaltır, kamu kesiminin kullanılabilir fonlarını ise yükseltmektedir (Taraktaş vd., 2018).

Gönüllü borç uygulamasında borç almak isteyen taraf devlettir. Borç verecek taraf ise şahıslar, kurum ve kuruluşlar, diğer yabancı devletler veya uluslararası kuruluşlar olabilir. Borçlanmak isteyen devlet o andaki koşullara göre taraflardan birine başvurabileceği gibi birkaçına da başvurabilir. Borç verecek olan taraf da borcun tarafı olan devletin kendilerine sağlayacağı çıkarları inceleyerek hür iradeleri doğrultusunda kararını verirler (Doğanalp, 2005).

1.2.2.4. Devletlerarası yardımlar

Devletlerarası yardımlar veya uluslararası yardımların en belirgin özelliği, geri ödeme zorunluluklarının olmayışındır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan ekonomik, sosyal ve siyasi yardım kuruluşları ihtiyacı olan ülkelere karşılıksız hem parasal yardımlarda hem de ayni yardımlarda bulunmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletler tarafından hazırlanarak uygulamaya

geçirilen bu konuda ilk örneği Marshall Planı'dır. ABD bu plan çerçevesinde, savaş nedeniyle sosyal ve ekonomik koşulları zorlaşan ülkelere önemli nakdi ve ayni yardımlar yapmıştır. Bu yardımlar daha sonraki yıllarda çeşitli kuruluşlarca devam ettirilmiş ve bilhassa az gelişmiş ülkelerin iktisadi kalkınmalarını hızlandırmak için çok çeşitli teknik ve mali yardımlar yapılmıştır.

Devletlerarası yardımları alacak ülkenin iç ve dış politika uygulamaları, sürekliliği ve yardım miktarını etkilemektedir. Bu nedenle yardımların belirleyici ögesi, siyasi konjonktürdür. Kamu gelirleri içinde yer almamakla birlikte, sürekliliği olmayan bir özelliğe sahip olması nedeniyle, güvenilir bir gelir kaynağı değildir (Altay, 2019).

Devletlerarası yardımlar, kamu kuruluşları ile kamu yararına faaliyet gösteren kuruluşlara, gerçek veya tüzel kişiler tarafından çeşitli nedenlerle (olağanüstü bir durumun ortaya çıkması, yurt savunmasına, sağlık hizmetlerinin etkinleştirilmesine, eğitim yükseltilmesi vb.) yapılabilir. Devletlerarası yardımlar, karşılıksız ödemeler olarak ifade edilmekte ve toplum açısından büyük yarar yaratan diğer kuruluşların faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürebilmesi için gelir etkisi yaratmaktadırlar (Akdoğan, 2019).

Öte yandan, ülke içindeki kamu yararına faaliyet gösteren kuruluşlara, gerçek ve tüzel kişiler tarafından diğer kuruluşların faaliyetlerinin desteklenmesine yardımcı olmak için de karşılıksız yardımlar yapıldığı görülmektedir. Örneğin; yurt içinde vatandaşların üniversitelere veya hastanelere yaptıkları yardımlar veya hastane veya okullar yaptırmak suretiyle kamu mal varlığında artışların meydana gelmesi bu tür gelirlerden sayılmaktadır (Aksoy, 1991).

Devletlerarası yardımlar, borçlardaki gibi geri verilebilir bir gelir türü olmadığı için biçimsel olarak bakıldığı zaman borç şeklinde verildiği görülebilir. Ancak her ne kadar borç şeklinde verilse de hibe özelliği bulunduğundan yardım maksadı taşıdığı görülmektedir. Kamu gelirleri içerisinde olmalarına rağmen siyasi ya da askeri amaç gütmekte ve yardımdan faydalanan ülkenin tutar ya da hacim bakımından sayısal veri talep edemeyeceği gibi bu konu hakkında siyasal ya da hukuki bir yaptırım gücü de bulunmamaktadır (Karadeniz, 2017).

Devletlerarası yardımlar, ilk bakışta emeksiz bir gelir kaynağı gibi görünmesine rağmen bu tür yardımlara, onları kabul etmek ve düşünmeden yaklaşmak doğru değildir. Çünkü yardımların sonunda ulusal çıkarların zedelenmesi durumu söz konusu olabilir.

Kaldı ki bu tür yardımlar sürekli nitelikte olmadığı için ülkeler bakımından en uygun gelir, başta vergiler olmak üzere kendi öz kaynaklarındaki gelir türleridir (Şener, 2008).

Ülkemizde 1980’lerde Kalkınma Yardımları Komitesi (KYK) ile yardım faaliyetlerine başlamış ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) bünyesinde resmi yardım planlama faaliyetleriyle şekillenmeye başlamıştır. 1992’ye kadar, yardım miktarı ve çeşitliliğindeki yetersizlik ile ilgili olarak düzenleyici bir birimin bulunmaması nedeniyle uluslararası yardım faaliyetleri organize edilememiştir. Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı adı ile kurulan TİKA (1992) ile Türkiye’nin insani diplomasi alanındaki faaliyetleri komşu bölgelerle sınırlı kalmıştır. 1999 yılında Başbakanlığa bağlanmasıyla (15 Temmuz 2018 tarih ve 30479 sayılı Resmi Gazete ile Kültür ve Turizm Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir) birlikte faaliyetlerin coğrafi alanını genişletmek, yardımları artırmayı ve çeşitlendirmeyi amaçlanmış olup günümüzde ise dünyanın en cömert ülkesi seçilmiştir (<https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/TurkiyeninDostEliInsaniDiplomas i.pdf>. Erişim Tarihi:30/10/2023).

1.2.2.5. Bağış ve yardımlar

Vatandaşların devlete bağışta bulunmaları devlet için bir gelir kaynağı olmaktadır. Ayrıca ülkeler sosyal, ekonomik ve askeri amaçlarla birbirlerine bağış ve yardımlarda bulunmaları da söz konusudur. Dolayısıyla bağışlar geri ödenmezken yardımların geri ödenmesi söz konusu olabilmektedir.

Vatandaşların bir okulun tüm masraflarını karşılayıp devlete bağışlaması, okul ve spor tesisleri yapımı için büyük miktarlarda vatandaşların bağış yapması devletler için bir gelir kaynağına yol açmakta ve gelir kaynağı olarak sayılmaktadır (Taraktaş, Arslan, Tosunoğlu, Çakır, & Dülger, 2018).

1.2.2.6. Mali Tekeller

Mali tekeller (mali monopoller) yolu ile sağlanan gelirler gerçekte vergi gelirlerinden başka bir şey olmayıp üretimden tüketime kadar geçen biri/birkaçının devletin tekeline alınması ile ortaya çıktığı görülmektedir. Devlet, ürünün satışından önemli ölçüde gelir elde etmiş olacaktır. Diğer bir deyişle devlet, üretimini veya satışını üzerine alarak vergi yoluyla gelir sağlamış olacaktır. Devletler mali tekel uygulamasına

çoğunlukla kamu sektörünün yeterli vergi geliri elde edememesi halinde veya vergi idarelerinin etkin çalışmaması durumu ile buna bağlı olarak ekonomide önemli vergi kayıplarının olması halinde başvurduğu gelir türüdür. Vergi sistemlerinin yeteri kadar gelişmediği ülkelerde devletler, vergi oranlarını artırarak vergi kayıp ve kaçaklarının da artmasına sebep olur. Bundan kaçınan devletler, bazı mal ve hizmetlerin üretimini tekeline alarak en azından belirli vergi gelirlerini garanti altına almaya çalışırlar (Altay, 2019).

Mali tekellerin devletin elinde bulundurması çeşitli yönlerden faydalıdır. Zira tekeller, genellikle halkın günlük hayatına girmiş malları satarak bazen bu mallar üzerinden mükerrer vergi alınabilir. Tekeller bu vergileri yükümlüler üzerinde gelir yaratıcı tesirler meydana getirecek biçimde saptamalı ve devlet, bu politikaları özel teşebbüsten daha iyi uygular. Ayrıca yine devlet, herhangi bir sosyal sakıncanın doğumuna sebep olmaksızın gerçekleştirebilmektedir (Türk, 1992). Talep esnekliği düşük malların (sigara, kibrit, alkol vb.) veya ikame imkânı olmayan mal ve hizmetlerin tekel halinde üretilmesi, malın fiyatının yüksek belirlenmesi olanağı sağlayacaktır. Bu durum sebebiyle tekel rantı şeklinde devlet bazı malların üretimini tekeline almaktadır. Devletler bu malların üretimini tekeline alması ve malın fiyatını maliyetinden çok yüksek tutması ile gelir elde etmektedir. Dolayısıyla devletin elde ettiği bu gelire *mali tekel geliri* adı verilmektedir (Oktayer, 2013).

Devletlerin, tekel ürünlerinden sağlamak istediği geliri, dolaylı bir vergi uygulayarak ya da bu ürünlerin fiyatını yüksek tutarak elde edebilir. Bir fiyat görünümü olan mali tekel, bir tür tüketim vergisi olarak elde edilen bir kamu geliridir. Tekele alınacak maddenin satışının alternatifi ise dolaylı vergilerdir. Dolaylı vergiler her ne kadar kayıp ve kaçaklar ile idarenin etkisizliği gibi nedenlerle mali tekele oranla daha düşük hasılatlı olsa da dolaylı gelir dağılımında adaletsizliğin önüne geçilebilmesinde mali tekele tercih edilir (Yılmaz, 2018). Devlet tekelinde olan sigara-alkol gibi bazı malların fiyatının yüksek tespit edilmesi suretiyle devlet aynı zamanda o mala karşı olan talebi azaltarak sağlıklı bir toplum yaratma düşüncesine de hizmet edebilir (Şener, 2008). Mali tekel uygulamaları ile devletler, piyasa fiyatına göre çok yüksek bir fiyatla satılan alkol, sigara vb. zararlı ürünlerin satışını kontrol altına almak için fiyatını arttırarak bu malların daha az tüketilmesini sağlayabilmektedir (Akman K. T., 2011).

Genellikle negatif dışsallığı olan mal ve hizmetlerde başvurulmuş mali tekel uygulamaları devlete iki farklı yoldan gelir sağlamaktadır. Bunların ilki, mal ve hizmetin

vergisinin fiyatla kaynaştırılması sonu elde edilen gelir iken ikincisi ise talep esnekliği zayıf ve ikame oranı düşük olan mal ve hizmetlerin üretimini devletin üstlenmesi ile oluşan tekel rantıdır. Fiyatı ne olursa olsun tüketimi adeta zorunlu olan mal ve hizmetleri, devletin istediği fiyattan piyasa arz etmesi yoluyla elde edilen kar ile birleşen dolaylı vergi geliri devlete önemli bir gelir kaynağı yaratmış olur (Altay, 2019). Türkiye’de alkollü içki ve sigara ithaline izin verilmediği dönemlerde bu malların tek üreticisi olan Tekel Genel Müdürlüğü, bütçe içinde katma bütçeli bir idare olarak söz konusu malları özel maliyetinin üstünde satarak elde edilen gelir fazlasını hazineye aktarıyordu. Tekel Genel Müdürlüğü önce kamu iktisadi teşebbüsü haline getirildi ve daha sonra özelleştirildi. Mali tekellerin önemi ve Türkiye’de mali tekellerin sayısı günümüzde oldukça azalmış durumdadır (Susam, 2020).

1.2.3. Diğer Gelirler

Çağımızda büyük bir hız kazanan teknik gelişmeler dünyayı küçültmüştür. Ülkeler arasında sosyal, iktisadi vb. ilişkileri artırmıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kendiliğinden oluşan bu duruma özellikle daha iyi bir dünya yaratmak için yapılan çabalarda eklenirse, ülkelerin birbirlerine destek olma hususunda yarış haline girdikleri ileri sürülmesi mümkündür. İşte kamu gelirleri türlerinden diğer gelirler, “*milletlerarası nitelik taşıyan bu türler, savaş zarar ödemeleri (tazminatlar) ve ele geçirilen malları (ganimetler, devlete intikal eden mallar vb.) kapsamına almaktadır.*” Günümüzde, gerek gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınmalarını sağlayabilmeleri gerekse de gelişmiş ülkelerin istikrar içinde iktisadi gelişmelerini devam ettirebilmeleri için, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi çeşitli milletlerarası kuruluş ve kurumlardan sağladıkları gelirler kamu gelirleri arasında önemli yer tutmaktadır (Edizdoğan, 2000).

Dolaylı olarak gelir yaratan ya da kamu gelirleri içerisindeki toplam önemi fazla olmayan ve sürekli olmayan başka gelir kaynaklarından da söz edilebilir. Bunlar arasında; ganimetler, harp tazminatları ve devlete intikal eden mallar vb. sayılabilir (Akdoğan, 2019). Bu kapsamdaki gelir türleri aşağıda belirtilmektedir (Aksoy, 1991):

- **Savaş Tazminatları ve Ganimetler:** Eskiden önemli kamu gelirleri arasında sayılmalarına rağmen bugün önemlerini kaybetmiş bulunmaktadırlar. Bunlar istisnai ve geçici kamu geliri niteliğindedir. Bu gelir türü, savaş ve benzeri siyasi

olayların ortaya çıkması halinde söz konusu olmaktadır. Savaş sonrasında mağlup devletlerin galip devletlere ödediği karşılıktır.

- **Kanuni Mirasçılarının Bulunmayan Mallar ve Müsadere:** Kanuni mirasçıları bulunmaması kişilerin ölümü halinde, mal varlıkları devlete intikal etmekte veya müsadere (kamu alacağının cebren tahsili) sırasında haczedilen malların paraya dönüştürme sırasında zorlukların yaşanması ve diğer şekillerde devlete intikal etmekte olan iktisadi değerler düşüğe olsalar kamu geliri türü sayılmaktadırlar.
- **Devlete İntikal Eden İktisadi Değerler:** Banka hesaplarında unutulmuş paralar, mirasın reddi ile devlete geçen paralar, kaçakçılık nedeniyle devlete intikal eden mallar vb.

Tablo 1.7. 2023 Dönemi Diğer Çeşitli Gelirler Tahmini (<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/2023-Yili-Merkezi-Yonetim-Butce-Kanunu-Teklifi-ve-Bagli-Cetveller.pdf> (Erişim Tarihi;31/10/2023)).

TAHMİNİ ESAS BİLGİLER (TL)				
Yıl	Bütçe Tahmini	Tutar	Fark	Oran %
2019	16.968.101.000	17.861.172.000	(-) (18.076.007.000)	(-) (50,3)
2020	19.121.655.000	15.442.432.000	(-) (2.418.740.000)	(-) (13,5)
2021	18.041.209.000	23.926.730.000	(+) 8.484.298.000	(+) 54,9
2022	47.421.139.000	27.973.695.000	(+) 4.046.965.000	(+) 16,9
2023	75.075.841.000			

Tablo 1.7'e göre önceki yıllara ilişkin ekonomik gelişmeler, eğilimler ve 2023 yılına ilişkin beklentiler dikkate alındığında diğer kamu gelirleri unsurundan 2023 yılında red ve iadeler dâhil 75.075.841.000 TL gelir tahsil edilmesi beklenmektedir. Ayrıca 2023 yılı için diğer çeşitli gelirler tutarı 2022 yılı ile kıyaslandığında %168,4 oranında bir artışa tekabül etmektedir (<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/10/2023-Yili-Merkezi-Yonetim-Butce-Kanunu-Teklifi-ve-Bagli-Cetveller.pdf> (Erişim Tarihi;31/10/2023)).

1.3. Türkiye’de Genel Bütçeye Dâhil Olan Gelirler

9 Kasım 1982’den bu yana geçerli olan ve 1982 Anayasası olarak adlandırılan anayasamızda vergi ile ilgili yasal düzenleme yapılmıştır. 1982 Anayasası’nın vergi ödevi

başlıklı 73. Maddesine göre; “Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür... ..Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Cumhurbaşkanına verilebilir.” (<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>. Erişim Tarihi: 31/10/2023, s. 23).

Türkiye’de genel bütçe gelirleri aşağıdaki gibidir (Oktayer, 2013):

A. VERGİ GELİRLERİ

- Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler
- Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler
- Dâhilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri
- Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler
- Damga Vergisi ve Harçlar
- Başka Yerde Sınıflandırılmayan Gelirler

B. TEŞEBBÜS VE MÜLK GELİRLERİ

- Mal ve Hizmet Satış Gelirleri
- Malları Kullanma ve Faaliyette Bulunma İzin Gelirleri
- KİT ve Kamu Bankaları Gelirleri (KİT ve İDT’lerden Sağlanan Gelirler)
- Kurumlar Hasılatı ve Döner Sermayeler ile Diğer Kurum Karları
- Kira Gelirleri
- Diğer Teşebbüse ve Mülkiyet Gelirleri

C. ALINAN BAĞIŞLAR VE YARDIMLAR İLE ÖZEL GELİRLER

D. FAİZLER, PAYLAR VE CEZALAR

E. SERMAYE GELİRLER

F. ALACAKLARDAN TAHSİLAT

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİ SİSTEMLERİ

2.1. Ekonomi Sistemi Kavramı

Ekonomik sistemler yazınında, sistem ve rejim gibi kavramlar birbirleri yerine ve eşanlamlı sözcükler gibi kullanılmaktadırlar. Aralarındaki farklılıkların tanımlanması yapılacak olunursa; ekonomik sistem ile eşanlamlı gibi kullanılan *rejim*, aslında sistemin yalnızca bir ögesidir. Bu kapsamda *rejim*, belirli bir ekonomik sistem çerçevesinde insanların ekonomik faaliyetlerini, yani üretim ve değişim alanındaki davranışlarını yöneten hukuk kurallarıdır. Rejimin başlıca iki konusu olabilir. Bunların ilki, insanların mallar ile olan ilişkileri iken ikincisi insanların birbirleriyle olan ilişkileri çerçevesinde ele alınır. Ekonomik *sistem*, rejimi de kapsayan daha geniş bir kavramdır. Ekonomik sistem temel ekonomik sorunların çözümü için bir düzenleme olarak kısaca tanımlanabilir. Daha kapsamlı tanımlama ile üretim, tüketim ve dağılım biçimindeki ekonomik kararların oluşturulmasına yönelik bir toplumsal mekanizma olarak ifade edilebilir. Kararların oluşturulmasında o toplumun yasaları, gelenekleri ve alışkanlıkları da kaynakların kullanım biçimini belirlemede etkili olur. Ekonomi politikadan ya da toplumdan bağımsız bir alan olmadığı gibi ekonomik sistem de çok boyutlu bir olgudur (Ölmezoğulları, 1998).

Sistem, organize olmuş ve elemanlarının birbiri üzerine etki yaptığı bütün ve bu tüm unsurların işleyişinde ahengin hâkim olmasıdır. Ekonomik sistem ise, kişisel refah düzeyinin yükseltilmesi amacıyla uygulanan yöntemler, yollar ve kullanılan araçlar olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifade ile üretim, tüketim metodu ve gelir dağılımıdır. Böyle tanımlanmasının nedeni, her iktisadi sistemin biçimlerinin farklı olmasından ileri gelmektedir (Çetin, 2013).

Ekonomik sistemlerinin başka bir tanımında, bir ülkede veya toplumda temel ekonomik sorunların çözümlenmesi ve yaşamın aksamadan yürümesi için ne gibi kurumsallaşma veya yapılaşmaya gerek olduğunu çözmeye çalışmakta olup sadece olan ile değil aynı zamanda olması gerekenle uğraşmaktadır. Başka bir deyişle, özlenen veya ideal durumları tasvir eder. Ekonomik sistemlerde, bütün ve bütünü oluşturan elementler arasında birbirine ters düşen veya dışlayan bir bileşim olmamalıdır. Ekonomik sistemlerin yapısındaki tutarlılık ve bütünlük sadece sistemin teorik tasarımı göz önüne alır. Teorik

bakımdan bazı sistem modellerinin uygulama açısından değerlendirildiğinde, hayalci ve ütöpik olduğu ve güttüğü amaçların aksine, insancıl olmayan, insan mutluluğuna zarar veren baskı düzenlerini doğurmaktadır (Eski, 2007).

Model ise bir yönü ile teori ile eş anlamlı kabul edilebilmektedir. Örneğin, Keynes Modeli, Keynesyen iktisat teorisinin veya Friedman Modeli, Friedman'ın iktisat teorilerinin başka biçimde ifade edilmesi olarak sayılabilir. Öte yandan, belli hedeflere varmak için alınacak iktisadi tedbirleri ve kullanılacak aletlerin gösterilmesi de *model* olarak nitelendirilecektir. Geniş anlamda *model* kavramı hem iktisat teorisini hem de iktisat politikasını içine alır. Bu yönü ile model, bir ekonominin sahip olduğu özellikleri, onun karakterini, hangi iktisadi doktrine bağılı olarak kurulduğunu belirler ve hatta sistemini bile belirlemektedir (Mutluer, Öner, & Kesik, 2007).

Ekonomik sistem, ekonomik faaliyetin hukuki, coğrafi, faaliyetin şekillerini, başvuru teknik usulleri, bunların örgütlenmiş yollarını, psikolojik faktör olarak, üretim ajanlarını harekete geçiren hâkim etkeni içine almaktadır. *Sistem* terimi ekonomik faaliyetin en geniş kuruluşlarına da uygulanabilmektedir (Lajugie, 1974).

17. ve 18. Yüzyıllarda fizik bilimindeki gelişmeler, sosyal düşünürleri büyük ölçüde etkilemiş ve sosyal araştırmalarda doğa bilimi yöntemlerini kullanma çabalarına yol açmıştır. “*Batı toplumu başta olmak üzere tüm toplumlarda az ya da çok etkisi hissedilen temel iktisadi yaklaşımlar sanayi devrimi sonrası ortaya çıkmıştır.*” Tarihın seyri itibarıyla toplumda maddeci yöndeki ilk yorumlar Adam Smith'in iktisadi yaklaşımı ile başlar. Ayrıca, maddeci dünya görüşü, iktisadın öncülerine ait pek çok diğeri düşünce ile de şekillenmiştir (Çetin, 2013).

“*Bütün bir toplumu saran niteliğı ile ekonomik sistemler, kendisini oluşturan ve düzenli işleyişini sağlayan çok sayıdaki öğenin kurduğı bir bütün olup kapitalizm, sosyalizm gibi, belirli yer ve zamanlarda uygulanmış olan iktisadi hayatın tüm yönlerini kuşatan bir yapı*” olarak ifade edilir. Bir iktisadi sistemin başlıca görevleri şunlardır (Bıyık, 2015):

- Toplumun üretim düzeyini belirler,
- Mevcut üretim tekniklerinden hangisinin kullanılacağına karar verir,
- Üretilen mal ve hizmetlerin toplumun üyeleri arasında nasıl dağıtılacağını belirler,
- Kişi başına gelirin büyümesini sağlar.

2.2. Ekonomi Sistemlerinin Amacı

Ekonomik sistemlerin sınıflandırılmasına ilişkin gerek işleyiş gerekse de kurumsal olarak birçok farklı yöntemi bulunmaktadır. Çünkü farklı toplumların, kıtlıkla mücadelede başvurdukları sistemler de farklı olmaktadır. Ekonomi sistemlerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesi, fiyat istikrarının sağlanması, bölgesel dengesizliklerin azaltılması vb. ekonominin belirli dönemlerde somut olarak karşı karşıya bulunduğu sorunlara spesifik amaçları söz konusu olabilir. Ancak bir ekonominin genel ve spesifik hedefler açısından değerlendirilmesi, bazılarının içeriğinin yeterince açık olmayışı ve zaman zaman bu amaçlarının birbirleriyle çelişmeleri önemli güçlükler yaratmaktadır. Örneğin insani değerlerin geliştirilmesi, adalet, eşitlik gibi hedefler farklı yorumlanan kavramlardır. Örneğin, maddi refahın arttırılması yönündeki çabalar, toplumsal adalet ve gerginliklerin azaltılması hedefi ile çelişebilir (Ölmezoğulları, 1998).

Öte yandan, genellikle tüm ekonomik sistemlerin amacı benzerdir. Hangi sistem söz konusu olursa olsun ekonomistler tarafından “*ne, ne kadar, kimler tarafından ve kimler için üretilmelidir*” gibi soruların sorulması kaçınılmazdır. Ancak kuşkusuz her toplumda bu suallere verilen cevaplar farklı nedenlerle çok çeşitli olabilmektedir. Söz konusu sorulara verilen cevaplar “*farklı ekonomik sistemlerin ortaya çıkmasına dolayısıyla ekonomik sistemlerinin farklı adlarla tanımlamalarına*” yol açmaktadır. Düzenli bir biçimde üretim faktörlerinin bir araya getirilmesiyle verimli bir üretim döngüsü sağlayabilmek, bireyleri toplam hasıladan gereği gibi yararlandırabilmek ancak doğal kaynaklara, sosyal yapıya ve ekonomiye uygun bir ekonomik sistem sayesinde mümkündür.

Ekonomik sistemleri “*değişmez ve katı kalıplar*” biçimde düşünmek doğru değildir. Nitekim ekonomik sistemler “*esnek olabilmek özelliklerine*” sahip olmasalardı, bu sistemleri farklı toplumlara uygulayabilmek imkânsız olurdu. Ayrıca, ekonomilerin gelişmişlik düzeyleri değiştikçe ekonomik sistemlerin temel niteliklerini değiştirmek de mümkün olmazdı (Adam, 2017).

2.3. Ekonomi Sistemlerinin Sınıflandırılması

Çağlar boyunca çeşitli ekonomik sistemler düşünülebilir ve çeşitli toplumlarda var olagelmıştır. Bu sistemler bazen tarihsel ölçütlere, bazen sırf ekonomik ölçütlere, bazen de özellikle ayırıcı nitelik taşıyan şu veya bu ögeye verilen öneme göre

sınıflandırılmışlardır. Her somut sistem o çağın öğeleri ve çeşitli tipleri kapsamaktadır. Bunlardan bazıları bir evvelki sistemin kalıntıları, bazıları ise gelecekteki sistemin habercileri olmuşlardır (Lajugie, 1974).

2.3.1. Mülkiyet ilişkileri açısından sınıflandırma

Sistemleri ayırt etmede ekonomik sistemlerin ideolojik yanının vurgulamasının önemli anahtar unsur olan mülkiyet ilişkilerinin görülmesi olmuştur. Bu yaklaşımın kökenleri, Klasik iktisatçılara kadar uzanır. Marx'ın tüm analizi, üretim araçları ve sınıflar arası çatışmaları mülkiyetine dayanır. Dar anlamda mülkiyet, birey ya da grupların, ekonomik varlıklar üzerinde sahip olduğu belirli haklar kümesi olarak tanımlanmaktadır. Bu varlıklar maddi veya maddi olmayan haklar olabilir. Bu sebeple, özellikle üretim araçlarının mülkiyeti ekonomik sistemler açısından önem taşımaktadır.

Türkiye'nin 1930'lu yıllardan bu yana uyguladığı ekonomik politikalarında ve beş yıllık kalkınma planlarında çoğu zaman karma ekonomi modeli örnek olarak savunulmuştur. Karma ekonomi adı altında pratikte ortaya çıkan olgu gerçekte ise devletçi uygulamalarla ekonomiye yapılan düzensiz ve sistemsiz müdahaleler olarak değerlendirilebilmektedir ve bu model Türkiye'nin geçmişinde önemli bir yer işgal eder (Eski, 2007).

Ülkelerin kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılabilmesi için üretici ile tüketici arasındaki kaynak dağılımının da etkin şekilde yapılmasına ihtiyaç vardır. Ancak her ülkenin savunduğu iktisadi sistem farklılık göstermektedir. İktisatçılar arasında dünyadaki ekonomiler iki kutba bölünmüştür. Bunlardan biri piyasa ekonomisi (serbest piyasa ekonomisi/kapitalist ekonomi), diğeri ise merkezi planlama ekonomisidir (Sosyalist Ekonomi-Emir Kumanda Sistemi). Ekonomi literatüründe bu iki sistemden ayrı olarak karma ekonomi modeli de sık sık tartışma konusu olmuştur. (Tayyar, 15 Eylül 2022). Belirtilen modeller ve temel özellikleri Tablo 2.1.'de özetlenmektedir:

Tablo 2.1. *Ekonomik Sistemler ve Başlıca Belirgin Özellikleri (Yazar tarafından derlenmiştir).*

1- Piyasa Ekonomisi (Kapitalizm- Pazar Ekonomisi)	• Hür alıcı ve satıcı bulunmaktadır. • Görünmez el • Fiyat Mekanizması • Özel mülkiyet • Devlet müdahalesi bulunmamakta.
2- Emir Kumanda Sistemi (Sosyalizm- Emir Kumanda Sistemi)	• Merkezi plan ve otorite • Kamu mülkiyeti
3- Karma Ekonomi Sistemi	• Kamu + Özel mülkiyet • Kamu + Özel sektör

Dünyadaki ülkelerin genel dağılımına bakılacak olunursa piyasa ekonomisinin dünyadaki bulunan ekonomilerinin neredeyse %99'unu ele geçirdiğini geri kalan çok az bir kısmında ise emir kumanda sisteminin olduğu görülmektedir (Tayyar, 15 Eylül 2022).

2.3.2. Piyasa ekonomisi

Piyasa ekonomisinin temeli kapitalizme dayanır. Kapitalizm, feodalizmin yıkılmasından sonra batı dünyasında egemen olan ekonomik sistemi anlatmak için kullanılmaktadır. Kapitalist olarak adlandırılan herhangi bir sistemin şartı, insan harici üretim araçlarının özel sahipleri ile emek hizmetlerini işverenlerine satan hür fakat sermayesiz işçilerin ilişkileri olarak nitelendirilmektedir (Rand, 2004). Kapitalizm terimi bugün dünya ekonomisine hükmetmesine rağmen genel olarak kullanılmamakta, yerine başka kavramlar kullanılmaktadır. Örneğin, neo-klasik iktisat metinlerinde yer almamaktadır. İktisatçılar, kapitalizm yerine “ekonomi” kavramı demeyi tercih

etmektedirler. Hayek, kapitalizm kavramını kötü ön yargılar taşıdığı nedeniyle kullanmamış ve bunu yerine “*piyasa toplumu, genişletilmiş toplum, büyük toplum*” gibi gayri-şahsi ilişki ağlarına atıfta bulunan kavramlar kullanmıştır. Hayatta kalmaya ve kendini gerçekleştirmeye çalışan rasyonel insan ve sahip olduğu aklın doğaya uygulamasına vurgu yapmaktadır. Bu tanımla Hayekçi yaklaşımlar, barışçıl ortak yaşamın kendiliğinden doğan sosyal düzen olarak vurgulamaktadır (Çetin, 2013).

Kapitalizm, teoriyi oluşturan klasik iktisatçıların yaşadığı dönemde teorik biçimi ile reel hayatta asla var olmamış soyut bir sistemdir. Modelin teoride başlıca yararı, modern kapitalist toplumların evrimini açıklamada bir alet olarak kullanılmakta ve “*yalnızca daha fazla sermayenin varlığı ya da sermayeye dayalı üretim yöntemlerinin kullanılması*” ile tanımlanmamaktadır. “*Bir sistem olarak kapitalizm, insan davranışına ilişkin belirli özgün varsayımlara dayanmaktadır*” (Ölmezoğulları, 1998). Kapitalizmi tanımlamak gerekirse, bireylerin tek tek ya da gruplar halinde, genel olarak üretken ve toprak kaynaklarını özel mülkiyetine sahip oldukları ve diledikleri gibi kullanabildikleri bir ekonomik örgütlenme sistemidir. Bu nedenle, kapitalizmin tanımlanmasında sermaye terimi yerine üretim kaynakları teriminin kullanılması daha işlevsel olup buradaki üretken kaynak ise yalnızca doğal ya da insan yapımı maddi araçları ve toprağı kapsamayıp, emeği de kapsamaktadır. Kapitalizm, insan davranışına ilişkin belirli varsayımları ile birleştiğinde bireyin emeği ve kendi yetenekleri de dâhil olmak üzere, sahip olduğu tüm kaynakları en uygun biçimde kullanabileceğini içermektedir. Kavram, önemli ölçüde ekonomik boyutludur ve toplumsal, siyasal kırımlardan etkilenir ve onları biçimlendirir (Ölmezoğulları, 1998).

“*Kapitalizm çoğunluk için, bazılarının girişim amacıyla finansal sermaye veya üretken mülkiyet ve diğerlerinin de emeklerini sunmak suretiyle, ilk kesimin ikinci kesime ücret ödeyerek mübadelede bulunulmasıdır.*” Mülkiyetin yapılan işten ayrılması kapitalizmin ruhunu bu tanımdan almaktadır. Başka bir tanıma göre, “*kapitalizm mülkiyet hakları da dâhil olmak üzere tamamen birey haklarını tanıyan mülkiyetin özel olduğu sosyal veya iktisadi sistem olarak ifade edilmektedir*” (Çetin, 2013).

İlk öğretileri Hristiyan geleneğine bağlanan “*kapitalizm, gittiği bütün ülkelere Avrupa kültürünü ve kilisenin etkilerini de beraberinde götürmüştür*”. Kapitalizm, “*Bireylerin düşünce ve ifade özgürlüğüne sahip olduğu, din, devlet ve hatta kimi zaman kurumların gücünün sınırlandırıldığı, toplumsal hayat düzenine ve hukukun üstünlüğünü*

geçerli kılan şeffaf ve bir devlet modeline dair bir düşünce pratiği olan liberalizm” olarak da tanımlanmaktadır (Çetin, 2013).

Kapitalizm kelimesi ilk olarak 1854 yılında William Makepeace Thackeray’ın “The Newcomes (Yeni Gelenler: En Saygın Bir Ailenin Anıları, William Makepeace Thackeray, 2011)” romanında kullanılmıştır. 1848 yılında Karl Marx ve Friedrich Engels “Komünist Manifesto”yu yayımladıktan sonra kullanım alanı yaygınlaşmıştır. 1880’li yıllarda Alman sosyalist kesimlerce kullanılmıştır. 1902 yılında kapitalizm, Werner Sombart “Modern Kapitalizm” adlı kitabında kullanmıştır. Asıl zirveye kapitalizm kelimesini taşıyan Max Weber’in “Protestan Ahlakı ve Kapitalizm (The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, 1905)” çalışmasıyla olmuştur (Bıyık, 2015).

Kapitalizm, ekonomik olarak arzu edilen bir sistem olduğu vurgulanmakta ve sadece bireysel ihtiyaçların karşılanması ve tatmin edilmesini sağlayan değildir. Aynı zamanda her sınıf için en iyi maddi menfaat sunan bir sistem olduğu, koordinasyon sorunun en öncelikle en iyi şekilde çözen ve ikinci olarak inovasyon ve teknolojik gelişim için en çok teşvik eden sistem olduğu da vurgulanmaktadır. Kapitalist piyasalar hem sağlam hem de kendi kendine dengeye gelebilen ekonomik sistemler olarak addedilmekte ve öyle ki piyasalardaki dengesizlik fiyat ayarlamaları ile giderilebilmektedir. Makroekonomik sorunların varlığı durumunda ise bunların hükümetlerin uyguladığı yanlış politikaların sonucu olduğu veya başka bir ifade ile devlet hükümet politikalarının başarısızlığını göstermektedir (Abasov, 2022).

Kapitalist ekonomide, üretim kararını firmalar vermektedir. Firmalara üretim kararını verirken bağımsız değiller ve başkaları için üretimde bulundukları için hangi kaynağın hangi üretime tahsis edileceği konusunda fiyat mekanizmasından yararlanmaktadırlar. Tarihin hiçbir döneminde sadece firmalardan oluşan ve bütünü özel sektörün oluşturduğu bir ekonomik sistem görülmemiş olup her ekonomide ağırlığı farklı olmakla birlikte milli savunma ve adalet gibi kamusal hizmetleri üreten bir kamu sektörü yoktur (Kılıçbay, 1991). Bu, sistemin “keyfe bağlı ve bir kaos halinde işlediği anlamına değil, fakat merkezi bir yönetim olmaksızın yürümesi anlamına gelir” (Dobb, 1981).

Kapitalizm, sürekli kriz tehdidi altında önce kriz yaratan sonra bu krizden beslenerek ya da yenilenmiş olarak çıkabilen bir ekonomik sistemdir. Tarihsel süreçte kapitalizm ciddi krizlere maruz kaldığı ve her defasında yeniden kendini üreterek ayağa

kalktığı görülmektedir. Bünyesinde taşıdığı kriz yaratma potansiyeline rağmen insanın özgürleşme ve sahip olma duygularına hitap eden bir zemin üzerinde yükseliyor olması kapitalizmi vazgeçilmez kıldığı düşünülmektedir (Öztürk, 2013).

Adam Smith ile “*kapitalizmi anlama ve sistematikleştirme girişimlerinin başladığı*” söylemek kuşkusuz basit olacaktır. “*Önce Avrupa sonra dünyanın büyük bölümünün egemen siyasal, toplumsal ve ekonomik sistemi olarak kapitalizm, yüzlerce yıllık bir süreçte çok yavaş olarak ortaya çıktığı*” kabul edilmektedir. İnsanlar, bir sistemin ortaya çıkışını anlamaya ve kavramaya çalışmaktadırlar. Bu sebeple sistemleri “*metodolojik yaklaşıma göre kapitalizm kavramsal ve davranışsal düzenlemeyle karakterize edilebilir*”. Bu hususlar belirtilecek olunursa (Adam, 2017):

- Pazara yönlendirilmiş mal üretimi: Hem toplumsal hem de ekonomik anlamda her birey fayda sağlama amacıyla gereksinimleri karşılama noktasında ekonomik sistemlerden biriyle muhatap olacak veya olmaktadır.
- Üretim araçlarının iktisatta şahıslarca kullanımı: Şahısların üretim için hammadde, alet ve fiziki ortamın nasıl kullanılabileceğinin araştırması ve bu araçların nasıl kullanılabileceğine ilişkin söz hakkından mahrum bırakılmasıdır (Öztürk, 2013).
- Çoğu bireyin, bireyci, açgözlü, azami davranışları: İşçiler, işsizler ordusuna katılmamak ve daha çok gelir elde etmek için daha zor koşullarda ve daha uzun sürelerde çalışmayı göze alırlar. Kapitalistler ise hem rekabette tutunmak hem de baskın olabilmek için sermaye birikimini rakiplerine kıyasla daha yüksek tutmak zorundadırlar. Bu zorunluluk ziyadesiyle savaşımcı ve açgözlü bir davranışa itilmesine neden olacaktır.
- Emek gücünü pazarda satamayan nüfus bölümü: “*Ürettikleri kendilerine ait olmaktan çok üretim araçlarının sahipleri olan kapitalistler tarafından sahiplenilmektedir. İnsan gücü üretken faaliyete girmek için kişinin emeğini bir kapitaliste (üretim araçlarının sahiplerine) satması gerekir*”. Böylece üretken insan gücünü kapitalizm doğrudan bir mala dönüştürür ve insanların büyük çoğunluğu kendi mallarını, emek güçlerini, bir kapitaliste ücret için satmadıkça yaşayamadıkları bir dizi koşulları da yaratmış olurlar (Öztürk, 2013).

2.3.2.1. Kapitalizmin genel gelişimi ve temel faktörleri

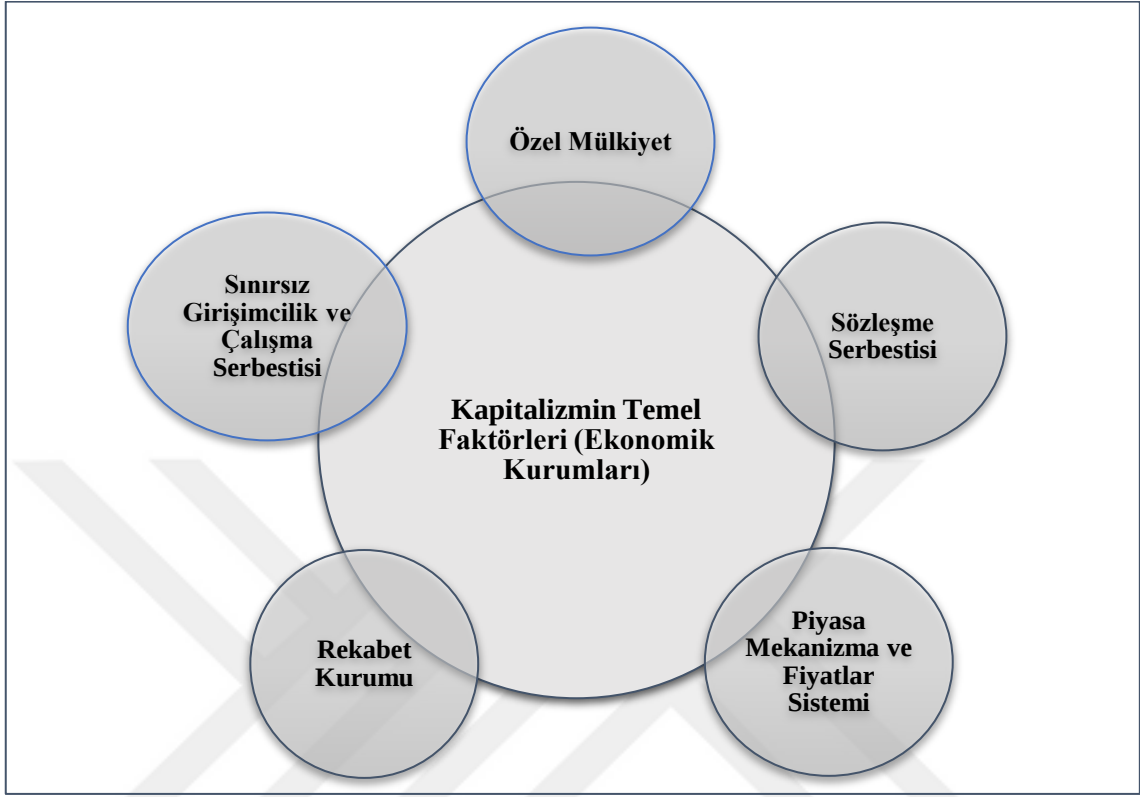
Kapitalizmin “ilk ortaya çıktığı dönemde en belirgin özellikleri, maddi üstünlük, politik hürriyet ve bireycilik olmuştur.” Bugünkü Batı kapitalist dokusu zaman içerisinde meydana gelen değişmeye ve gelişmeye rağmen “kapitalist piyasa ekonomisinin temel ilkelerine” dayanmaktadır. Bu temel ilkeler sayesinde doğal kaynaklardan artan bir şekilde yararlanmayı, teknolojik ve bilimsel alanda büyük ilerlemeler kaydederek, iktisadi gelişmenin gerektirdiği sermaye birikimini sağlamayı başarmıştır. Her toplumda kapitalizm, toplumun/toplumların yapısal özellikleri ve uluslararası koşulların verdiği çerçevede etrafında uygulanmaktadır. Uygulamalarda yaşanan farklılıklara rağmen kapitalizmin genel gelişimi aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir (Bıyık, 2015):

- a) Kapitalizmin oluşumundaki ilk etken, sosyal iş bölümünün veya uzmanlaşmanın kesinleşmesidir.
- b) Asıl hedef tüketim değil, sürekli sermaye birimidir (sermayenin ilerlemesi ile sanayileşme hızlanmış olacaktır).
- c) Kapitalizm, “belirli bir tarihsel oluş sürecini” ifade etmektedir. Toplumların gelişim tarihleri incelendiğinde, eski sosyal yapıları köklü olarak değiştirecektir.

Kapitalist sistem esas olarak, üretim araçlarının özel olarak sahiplendiği ve gelirin dağıtılması ve pazarın üretime yol gösterdiğinin işletildiği bir sistemdir. Gerek doğuşu itibarıyla gerekse de işleyiş olarak kapitalizm, amaçlanmayan sonuçlar sistemidir ve doğası kolay tanımlanamaz. Klasik kapitalizm de iki varsayım teorisine dayanır. Bunların ilki insanoğlu, evrenin doğal düzenini anlama becerisine sahip bir varlık olduğudur, ikincisi ise ekonomide devletin rolünün sınırlı olması gerektiği hususudur (Özgener, 2000).

Kapitalist zihniyet, bireyi merkeze koyarak ciddi bir farklılık ortaya koyması ile yayılması ve kabul edilmesinin görece daha hızlı olduğu ifade edilebilir. Bireyi esas alan kapitalist sistemin temel koordinasyon aracı olan piyasa sistemi ile uyum içindeki temel öncelik ilkesi, bireyselliktir. Âdem-i merkeziyetçi iktisadi sistem olarak birçok kaynaktan kapitalizmin ifade edilmesinin sebebi de budur. Piyasa ve birey merkezinde şekillenen iktisadi sistem olarak olmazsa olmazı olan kapitalizmin başlıca kurumları Tablo 2.2’deki gibidir (Öztürk, 2013):

Tablo 2.2. Kapitalizmin Temel Kurumları (Yazar tarafından derlenmiştir).

Tablo 2.2.'de belirtildiği üzere kapitalizmin temel faktörlerini 5 ana grupta incelemek mümkündür.

2.3.2.2. Özel mülkiyet kurumu

Kapitalizmin temel öğeleri arasında özel mülkiyet, çok sık sadece toprak olarak düşünülmektedir. Gerçekte özel mülkiyet terimi, bir varlığın kullanımını elinde bulundurma ve işleme hakkını ifade eder ve diğer temel öğelerden daha önemlidir. Kapitalizmin temel düşüncesine göre birisi mülkiyete sahip olduğunda ekonomik güce sahiptir ve birey özel mülkiyet hakkına sahip olması, hükümet özel mülkiyet haklarını koruduğu sürece en yüksek düzeyde kar maksimizasyonu refahı temin edecektir (Özgener, 2000).

Özel mülkiyet hakkı ortadan kaldırılır ya da dış müdahaleler ile sınırlandırılması halinde tam rekabet ortamından ve girişim özgürlüğünden bahsedilemez ve aynı zamanda ekonomik faaliyetleri özendirmekte ve sermaye birikimini de sağlamaktadır. Karda

sürekli bir artış trendine sebep olan kar ve sermaye birikimi, kapitalist sistemin olduğu bir yerde girişim özgürlüğünü ve özel mülkiyeti kısıtlamak ya da ortadan kaldırmak sistemin özüne aykırıdır (Çelik & Dağ, 2017).

Kapitalist sistemin yaşamsal bir önemi olan özel mülkiyet kurumunun en temel işlevi, belirli ekonomik kaynakların kimin karar vereceğine nasıl kullanılacağına belirlenmesidir. Bir diğer işlevi, tasarrufları özendirmektir. Kişisel ya da anonim gelirlerden yapılan özel tasarrufların maddi, insan yapısı donanımlara dönüştürmesi kapitalizmi ile uyumlu olan sermaye birikiminin tek yoludur. Bir teşvik olmadıkça bireylerin ya da şirketlerin tasarruf yapamayacakları kabul edilir. İşte kapitalist sistem içinde bu teşvik edici unsur ise özel mülkiyet hakkıdır. Kapitalimin insana ilişkin varsayımı, homoekonomikus yani ekonomik çıkarları konusunda bencil, ussal, kişisel çıkar güdüsü ile hareket eden insandır (Ölmezoğulları, 1998).

Sistemde, tüketim mallarının ve üretim araçlarının (sermaye, toprak, emek ve hammadde) mülkiyeti devlete veya diğer mercilere karşı güvence altına alındığında, özel girişimcinin, faaliyetlerinin daha ağırlıklı bir biçimde yürüteceği ve hareket alanını genişletme imkânına kavuşacağı öngörülmektedir. Her çeşit mala ve üretim aracına sahip olabilen ve bunları veraset yoluyla çocuklarına-mirasçılara- bırakabileceğine inanan girişimci, en yüksek karı elde edecek şekilde davranacaktır. Böylelikle özel mülkiyet ile veraset kurumu ile birlikte işlev görmektedir. Burada veraset kurumunun temel işlevi, özel mülkiyet kurumunun sürekliliğini sağlamasıdır. Servet dağılımındaki farklar veraset kurumunun işleyişi ile sürekli artmakta olup gelir dağılımından ziyade veraset kurumu ile servet dağılımında farklar ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2013).

2.3.2.3. Sınırsız girişimcilik ve çalışma serbestisi

Liberalistlere göre girişim özgürlüğü, ekonomik yaşamın temel dinamiklerinden birisidir. Kâr amacıyla özel girişimciler yatırım ve üretim aktivitelerine girerken aynı zamanda istihdam, teknolojik gelişme, milli gelir ve yenilik açısından toplum refahına büyük katkılar yapmış olup iş ve çalışma yaşamında emeğiyle geçinenlerin serbestçe ve özgürce iş akitleri yapmaları gerekir. Karşılıklı anlaşma ve sözleşme ile farklı çıkarlar gönüllülük esasıyla uzlaştırılmış ve kolektif uzlaşma yerine bireysel sözleşme yapılmasıdır (Eski, 2007).

Geniş anlamda girişim özgürlüğü, “ekonomik girişimcilik ile sınırlı olmayıp kapitalist sistemin işleyişine katılan tüm bireylerin faaliyetlerini kapsar.” Aynı zamanda “emek gücüne sahip olan bireylerin karşı karşıya bulundukları fırsatlar arasında seçme yapma hakkı”dır. Bireylerin kendi çıkarlarını en iyi şekilde bilecekleri girişim özgürlüğü gerek üretim gerekse tüketim alanında ussal kararlar alacakları varsayımına dayanmaktadır.

Kapitalist sistem içerisinde girişim özgürlüğünün işlevleri (Ölmezoğulları, 1998):

- İktisadi etkinliğin sağlanması: “Üretim faktörlerinin en uygun kullanım alanlarına tahsisini sağlar. Toplumun en çok gereksinim duyduğu mal ve hizmetler üretilirken üretim faktör sahipleri maksimum gelir elde edeceklerdir”.
- Kâr amacı ile birlikte ekonomide tüm kaynakların kullanımı: “Mevcut üretken kaynakların tam istihdamını girişim özgürlüğü gerçekleştirecektir. Kar maksimizasyonu amacıyla hareket eden girişimciler ucuzlayan üretim faktörünü daha fazla kullanmaya yol açacaktır”.
- Yatırımlar ve yenilikler için özendirici olması: “Başta gelen girişimcilerin çabalarından biri, maliyeti düşürücü buluşların araştırılması ve karın arttırılması olup teknolojik gelişmelerin hızla üretime uygulanması ve araştırma-geliştirme faaliyetlerine ağırlık verilmesi sonucu yaratır.”

“Çalışma serbestisi, bireylerin sahip oldukları emeklerini istedikleri işte kullanma haklarının olduğu anlamına gelmektedir”. Bu durumda bireyler herhangi bir işte çalışmaya veya bir işte sözleşmeye aykırı işleri yapmaya zorlanamazlar sadece istedikleri işte çalışırlar. Kapitalist sistem bireylere kendi çıkarlarını maksimize edecek işleri bulmalarını ve çalışma koşullarını belirleme haklarını öngörür. Çalışma serbestisinin önemi özellikle kölelik dönemi hatırlandığında ortaya çıkmaktadır. Kölelik, çalışma serbestisinin olmadığı sahiplerinin arzu ve isteklerini koşulsuz yerine getirdikleri yapıdır. İşte bu noktada çalışma serbestisi insanlara istedikleri işte çalışma hürriyeti vererek köleliği ortadan kaldırmayı izah etmektedir. Ancak yine de belirtmek gerekir ki kölelik gibi uygulamaların ortak yönü emeğin koşulsuz sömürülmesi demek ise günümüz kapitalist sisteminde emeğin bazen koşullu bazen de gönüllük olmak kaydı ile yine açıkça sömürüldüğü görülmektedir (Öztürk, 2013).

2.3.2.4. Piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi

Piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi gerek üretim faktörleri piyasasında gerekse de mallar piyasasında eldeki kıt kaynakların en iyi şekilde değerlendirilmesini, malların ve hizmetlerin talebe uygun şekilde üretilmesi, toplumun var olan koşullar altında en yüksek düzeyine ulaşmasını, teknolojik gelişmelerin gerçekleştirilmesini sağlar. Piyasada işçi-işveren, tasarruf sahibi-yatırımcı, alıcı-satıcı, kiracı-ev sahibi arasındaki çıkar uyumsuzlukları gönüllü uzlaşma, karşılıklı yarar ve sözleşme, piyasa ve fiyatlar mekanizmaları aracılığıyla çözümlenmektedir (Eski, 2007).

Fiyatlar sistemi, kapitalist sistemin kalbini oluşturmaktadır. Fiyat sistemi diğer temel faktörlerin organize edilmesini sağlamaktadır. Emek dâhil her mal ve hizmetin böyle bir sistemde bir fiyatı oluşmaktadır. Belli bir maldan daha fazla istenmesi halinde o malın fiyatı yükselmeye başlamakta; daha az istenmesi halinde o malın fiyatı düşmeye başlayacaktır. Anlaşılabileceği üzere kapitalist sistemde belirleyici olan tüketicidir. Üreticiler ise üretim kararlarını mal ve girdi fiyatlarına dayandırmaktalar. Böylece bir malın fiyatındaki artış o malın miktarının artmasına neden olurken, malın fiyatında meydana gelen bir düşüş üretilen malın miktarın azalmasına neden olmaktadır. Fiyat sistemi; toplumun neler üreteceğini, ne kadar üreteceğini, insanların satın alacağı mal ve hizmetlerin miktarının ne olduğu ve kişi başına gelirin ekonomide büyüme oranının ne olacağı soruların cevaplarını belirlemektedir (Öztürk, 2013).

Kapitalist sistemde “*ekonomik birimlerin kararlarının koordinasyonunda fiyatlar temel bilgi akışı mekanizmasıdır*”. Fiyat mekanizmasının tam olarak işlevini yerine getirebilmesi için fiyatların müdahalesiz bir biçimde oluşması gerekmektedir. İdari fiyat niteliği gösteren fiyatlar, doğru bilgileri yansıtmayacaktır. Bu olaya örnek verilecek olunursa; herhangi bir malın fiyatı, düşük tutularak tüketiciyi koruma amacı taşıması, bu malın talebinin yükselmesine ve arzın talebi karşılamamasına neden olacaktır (Ölmezogulları, 1998).

Piyasa mekanizması ve fiyatlar sistemi ekonomik yaşamı yönlendirmede çok yararlı fonksiyonları olmasına karşın, kendi haline bırakılması halinde birçok sorunun çözümünde yetersiz ve başarısız olduğu görülmüş/görülmektedir. Bu nedenle yetersizlikleri ve birçok sorunu çözmeye elverişli olmaması nedeniyle, “*çağdaş politika ekonomisi*”, liberalizme bağlı kalmakla birlikte, birçok yeni politikayı bünyesine sokmaktadır. Çağdaş piyasa ekonomisi, bünyesine kazandırdığı temel ekonomik sorunların çözümünde yeni bir yapılanmaya yönelmiştir. 1930’ lu yıllarda J.M. Keynes

ile başlayana bu yeni yapılanma, devletin ekonomik ve sosyal yaşamda etkili biçimde rol almasını savunmuş ve literatürde “*sosyal devlet yaklaşımı*” olarak tanımlanmıştır (Eski, 2007).

2.3.2.5. Rekabet

19. yüzyılın büyük bir kısmı boyunca kapitalizm sisteminde oldukça yüksek düzeyde rekabete dayanmaktadır. Tek tek firmalar her endüstri kolunda ve küçük firmalar olarak sayıları oldukça kabarık olup hiçbiri ürününü sürdürdüğü piyasada gözle görülür etki yapabilecek bir büyükte değildiler. Serbest ticaret ve serbest rekabet parolaları olmakla birlikte her iş adamı ürününü ucuzlatmak için devamlı surette yeni araçlar ve yöntemler bulma yarışında kalacak olurlarsa rakipleri tarafından piyasa dışı edileceklerini biliyorlardı. Böylelikle başarılarının anahtarı yenilik yapmak olmuştur. Yenilik için, sermaye biriktiriliyor, aynı zamanda teknikte ortaya çıkan yenilikler sermaye için bir alan, bir mahreç yaratıyordu. 19. Yüzyılda gerek kapitalistler gerekse de bunların iktisat danışmanları, sermaye birikimi yüksek nüfus artışı hızını bile aşan bir hızla oluyorduyorsa, bu yüzden iş gücü için doğan rekabet ücretleri kapitalizmin temelini büyük ölçüde sarsarak yükseltmesi gerekmektedir ifadesi akıllarından çıkmayan ve çok ilgilerini çeken bir konu olmuştur (Dobb, 1981).

Rekabet kavramı, ekonomik birimler arasında piyasada ekonomik amaç ve çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen, zaman içinde ortaya çıkan bir yarış ve karşılık şeklindeki ilişki süreci olarak ifade edilmektedir. Piyasa, çok değişik rekabet koşulları içinde çalışabilirse de klasik iktisatçıların oluşturdukları kapitalizm modeli serbest rekabet varsayımına dayanmakta olup bu anlayışta piyasaya ilişkin olarak, içsel koşullara ağırlık verilmektedir. Rekabete ilişkin iktisat ekollerinin yaklaşımı Tablo 2.3’te özetlenmiştir (Ölmezoğulları, 1998):

Tablo 2.3. Rekabete ilişkin iktisat ekollerinin yaklaşımı (Ölmezoğulları, 1998, s. 24-25)

<u>Klasik iktisatçılar</u>	<u>Neoklasik Yaklaşım</u>	<u>Diğer Ekonomiler</u>
• Serbest rekabet varsayımına model dayanır. • Rekabet anlayışı, fiyat rekabeti üzerine yoğunlaşmıştır. • İçsel koşullara ağırlık verilmektedir. • Rekabet, yenilikleri ve teknik gelişmeyi özendirici ve hızlandırıcı rolü bulunmaktadır. • Bir denge durumunu gerçekleştirmeye yönelik, dinamik bir piyasa sürecidir. • Devlet piyasa müdahalesi esas olarak zararlı görülmüştür.	• Serbest rekabet anlayışı yerini tam rekabet modeline bırakmıştır. • Tam rekabet modeli; dinamik değil, statik bir rekabet anlayışını içermektedir. • Rekabeti piyasadaki firma sayısı belirler; tek bir firma varsa tekel rekabet söz konusu değildir. • Firma sayısı sınırlı ise aksak rekabetten (oligopol) ya da monopolü rekabetten söz edilir. • Birbirlerini etkileyemeyecek kadar çok sayıda firma olması halinde tam rekabetten söz edilir. • Tekeller kaynak israfına, üretimin kısılmasına ve tüketicinin sömürülmesine yol açtığı için hoş görülmez ve basitçe ideal durumdan sapmalar olarak değerlendirilmektedir.	• En şiddetli rekabetin oligopol piyasalarda yaşandığı ve yine teknolojik gelişmenin bu piyasalarda yüksektir. • Rekabet kavramının firma sayısının ötesinde ele alınması, <i>potansiyel rekabet</i> kavramını gündeme getirmektedir. • Potansiyel rekabet; firma sayısı değil, potansiyel rakiplerin varlığıdır. Piyasaya girişler engellenmediği sürece piyasada tek firma da bulunsa rekabetçi firma gibi davranacaktır. • Avusturya okulu, tekel karını girişimci faaliyet için özendirici bir unsur olarak görürler ve bu nedenle ekonomik birleşmeler antitröst politikalarla engellenmesini gereksiz görürler.

Rekabet, “*verimli çalışmayı ve üretimde etkinliği artıracak yöntemleri en verimli olanın hayatta kalabilmesine yardım etmekte böylelikle topluma fayda sağlamaktadır.*” Rekabet faktörü, kapitalizmin aksine sosyalist sistemlerde yer verilmemekte, sosyalist iktisatçılar, kapitalist rekabeti yıkıcı ve vahşi olduğu gerekçesi ile kabul etmezler. Sosyalist rekabet, toplumdaki sınıflaşmayı ve ekonomik adaletsizliği körüklediğini ileri sürerek kapitalist rekabeti kabul etmezler (Bıyık, 2015).

2.3.2.6. Kapitalizmin türleri

Kapitalizmi günümüzde üç tip modelini birbirinden ayırtmak mümkündür. Bunların ilki, “*Anglo-Amerikan Modeli Kapitalizmi*” oluşturmaktadır. “*Anglo-Amerikan*

Modeli Kapitalizmi”, piyasanın rolünü vurgulamakta olup kapitalizmin “*insan refahı üzerindeki sonuçları konusunda aşırı derecede acımasızlık eğilimi*” göstermektedir. İkincisi, “*Kıta Avrupası Modeli Kapitalizmi*” türüdür. Kıta Avrupası Modeli Kapitalizmi vurgusu “*refah devleti ve sosyal demokrasi*” olguları üzerine inşa edilmiştir. Üçüncüsü ise, Doğu Asya Modeli Kapitalizmidir. Doğu Asya Modeli Kapitalizmi, “*devlet güdümünde ki veya state-led kapitalizmi*” olarak da ifade edilmektedir. Bu model, Güney Kore ve Japonya’daki yapılar ile örneklendirilen kapitalizm türüdür.

Günümüzde Dünya’da çoğu ülkede müdahaleci kapitalizmin uygulandığı görülmektedir. Ancak kapitalist olarak adlandırılacak ülkelerin sayısı azdır. Devletler ekonomik istikrarı korumak için gerekli önlemler alırlar (Çetin, 2013).

2.3.3. Kumanda sistemi

Ekonomik sistemler belirtilirken yelpazenin bir tarafında piyasa ekonomisi yelpazenin diğer ucunda taban tabana zıt olan bir sistem olan Emir Kumanda Sistemi ya da yönetim yapısı sosyalizm olarak da temellendirilen kumanda sistemi vardır (Tayyar, 15 Eylül 2022).

Kumanda sistemi, üretim kararları ile üretim faktörlerinin sahibi devlettir. Kişisel mülkiyet üretim araçları üzerinde kaldırılmıştır. Üretimin nasıl paylaşılacağına ve kimler için üretileceğine, ne üretileceğine ve üretilenin nasıl paylaşılacağına karar vermektedir. Kapitalist sistemde yer alan piyasa yerinin kollektivist ekonomi düzeninde merkezi plan (merkezi plan modeli) almıştır. Planlama örgütleri, üretim miktarını hedefledikleri planla gerçekleştirmeye çalışırlar. Tarım ve el sanatları gibi çok az alanda özel teşebbüs örnekleri bu tür ekonomilerde rastlanılmaktadır (Kılıçbay, 1991).

Sosyalizmin kelime kökeni, Fransızca dostluk ve yoldaşlık eden, cana yakın, topluma uygun, toplumu gözetan, toplumsal anlamındaki “social” sözcüğünden alıntıdır. Bu çerçevede kapitalizmdeki bireyciliğin zıddı olarak sosyalizm karşımıza çıkmaktadır. Mülkiyet haklarının yeniden dağıtılmasını kurumsal hale getiren politikaların kurumsallaşması olarak sosyalizm ifade edilmektedir (Akman T. , 2020).

Sosyalist düşüncenin temel noktası mülkiyet olmuş olup ilk çağlardan bu yana toplumsal sorunların temelinde neyin olduğu hareket noktası olmuştur. Eflatun ve birçok sosyalist düşünür sorunun kaynağı olarak mülkiyet yapısı, daha iyi bir toplumun inşası üzerine kafa yormuşlardır. –Sosyalizmin tanımı yapılacak olunursa- Üretim araçlarının

ve tüketim mallarının mülkiyetinin toplumun bütününün sosyalist çıkarları doğrultusunda devlete atfedilir (Öztürk, 2013).

Sosyalizmin kökenleri çok eskilere dayanmakta olup kavrama yüklenen anlamlar açısından bakıldığında ortaya çıktığı zaman kesin olarak belirlenmemektedir. İşçi hareketiyle birlikte 19. yüzyılda doğmuştur. Antik Çağ'da Komünizm, yeni kavram olarak Sosyalizm ismi kullanılmıştır. Liberalizme ve kapitalizme yönelik tepkilerin, kendi içinde bütünlüğü olan bir ideolojiye dönüşmüş ekonomik sistemdir. Sosyalizm teorisi, aynı kapitalizm teorisi gibi sürekli bir evrim içindedir.

Bu bakımdan sosyalizmin üç evrede incelenmesi mümkündür (Ölmezoğulları, 1998):

Birinci evre, Marks öncesi sosyalizm: Bu evrede, *“dönemin şartlarını kendilerince yeterli gördükleri derecede tahlil etmiş ve çabaları tamamen inanca dayalı ve bilimsel açıdan yeterli bulmamaları sebebiyle hayata geçirilemeden ortadan kaybolmuş olup ütöpik tasarılar olarak kalmıştır”*. Sosyal adaletsizliğin sebep ve illetlerini ortadan kaldırmak istedikleri şey olmuştur (Akman T. , 2020).

İkinci evre, Marks sonrası sosyalizm: Marx’a göre tüm sorunların kaynağı kapitalist ekonomik sistemdir ve ona göre *“geçmişten beri ekonomik düzenden kaynaklı sınıf çatışmaları olduğunu ve üretim araçlarını elinde bulunduran ile bulundurmayanlar arasında süregeldiğinin”* ifade etmektedir. Marx’ göre kapitalizm, *“toplumda devam eden ekonomik faaliyetlerin, toplum yararına değil üretim araçlarını elinde bulunduran sermaye sahiplerinin yararını gözetken, alt yazısını okumak ve kapitalizmin arka yüzünü görebilmek amacıyla bilimsel sosyalizmle mümkün olan”* bir sistemdir.

Üçüncü evre, Marksist sosyalizm: Özgürlük; bireyin başkalarının zorlaması altında kalmadan hareket edebilmesi olarak ifade edilirken sosyalizm açısından özgürlük, bir ideoloji olarak bireysel özgürlükleri baştan soma yok saymış, kolektif olarak hareket etmek önemli olduğu hususunda karar kılmıştır. Doğum, yaşam ve ölüm gibi insanın hayatı değiştirmeye gücü yetmediği durumlar söz konusudur. İnsan eylemleri ise onun iradesine tabi tutulmakta olup bir kişi kendisine yapılan eylem veya eylemleri kabul etmek veya reddetmek istiyorsa bunu gerçekleştirdiği ölçüde özgür olmasıdır *“Sosyalistlerin, özgür olmayı toplumu tepeden tek bir düzen içinde idare etmek ve bireylerin kendileri için olmayıp hep birlikte hareket ettiklerinde dünyada cennetin*

bulunması düşüncesi oldukça yüzeysel ve pratik hayatta uygulaması mümkün olmayan bir durum olarak belirtilmektedir” (Akman T. , 2020).

1917 yılına kadar kapitalizm, uygulamada tek sistem olarak kalmış, Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkmış, sanayi öncesi bir toplum olan Çarlık Rusya’sında bir halk hareketi olarak sosyal rejim, sosyalizmin ilk uygulamasını oluşturmuştur. Sosyalist sistemi oluşturmanın sistematik bir modeli ve örnek alınacak başka bir uygulamada bulunmadığı için K. Marx ve Lenin’in kuramları esas olarak kapitalizmin işleyişi, evrimi ve nasıl yıkılacağını araştırmışlardır. Sovyet Sosyalist sisteminin gelişimi ve değişim aşamaları sosyalist sisteminin özel koşullarının etkisini taşıdığı görülmektedir (Ölmezogulları, 1998).

Pür veya saf sosyalist sistemde ekonomik sorunlar merkezi hükümet tarafından cevaplandırılır. Merkezi planlamanın kombinasyonu vasıtasıyla hükümet ya doğrudan ya da dolaylı olarak hedeflerini, fiyatları ve gelirleri hem belirler hem de uygular. Bu fonksiyonlar merkezi planlama ile yapılır. Sosyalist sistemde kar sağlayacak ne bir mal sahibi nede ortak bulunmadığı için maddi kar ve kazanç düşüncesi yoktur. Tek hedef alınan amaç, uzun dönemde güvenliğin tesis edilmesi ve bütün toplumun refahının azamileştirilmesidir. Kapitalizme kıyasla sosyalizmin bazı avantajları bulunmaktadır. Bunlar (Öztürk, 2013);

- Merkezi planlamada devlet ekonominin bütününe gözetebilir
- Ülkenin kaynakları ulusal amaçlar için yönlendirilebilir
- Büyük miktarda kaynağı eğer devlet yatırımlara yönlendirirse yüksek büyüme oranına ulaşılabilir,
- Emeğin dağılımını eğer devlet üretimin gereksinimleri ve emeğin becerileri ile uyumlu olarak planlana bilirse işsizlik büyük ölçüde giderilebilir,
- Ulusal gelir ihtiyaçlara göre ya da daha eşit bölüştürülebilir,
- Devlet toplumsal (çevresel) etkilerini öngörebilir.

Merkezi planlama sisteminde üretimin hedefi karı maksimize etmek yerine en yüksek düzeyini gerçekleştirmektir. Bu nedenle kapitalist sistemindeki ekonomik krizlerden bahsedilmez. Sovyet liderlerinin merkezi planlamanın ekonomik sorunları çözüleceği yönündeki ısrarları ve inançları ile kısmi ekonomik reformların ülkede doğrudan ekonomik ve politik dağılmaya katkıda bulunması nedeniyle kapitalist ekonomik sistemi uygulayan ülkelerin karşılaştığı ekonomik bunalıma açık hale

gelmiştir. Yaşanan bu problemleri gidermeye yönelik reform uygulamaları başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur. 1970'lerin ortalarında merkezi planlamanın ortaya çıkmaya başlayan sorunların ve reform politikalarının başarısızlığı alternatif sistem arayışlarını doğurmuş, ancak piyasa sosyalizmi, merkezi planlama ve piyasa araçlarının bir arada bulunmasından kaynaklanan işlevsizlik ve çelişkiler nedeniyle 1991 yılı sonrası terk edilerek piyasa ekonomisine geçiş süreci hız kazanmıştır (Işık, 2013).

2.3.4. Karma ekonomi modeli ve Türkiye ekonomisi

Günümüz toplumlarında kapitalizm ve sosyalizm örgütlenme biçimlerinin saf rastlanmak mümkün değildir. Bu örgütlenme biçimleri genellikle çeşitli ülkelerde gözlemlenen durum bir arada bulunmasıdır. Bir ekonomide bu örgütlenme biçiminden hangisi diğerlerine göre ağırlıklıysa o örgütlenme biçimi ekonomiye özelliklerini genellikle vermektedir. Karma ekonomi düzeni, kapitalist ekonomi düzeni ile sosyalist ekonomi düzeninin aşırılıklarından kaçınılmıştır. Hem kamu ekonomisi (devlet) hem de özel kesimin yer aldığı karma ekonomilerde, kamu ve özel kesim ekonomilerinin sınırları ülkede o anda yürürlükte siyasi ve ekonomik rejimlere göre değişiklik göstermektedir (Kılıçbay, 1991).

İnsanın gerçekten özgür olması ve toplumsal refahın sağlanması konusunda yeterli olmadığını ileri sürülmekte ve kapitalist sistem adaletsizliğe ve başıboşluğa yol açarken, sosyalist sistem ise bireylerin özgürlüklerini ortadan kaldırmakta, çalışma isteklerini kırmaktadır. Böylelikle devlet otoritesinin insancıl olmayan bir sosyal ortam yaratmasına yol açacaktır. Rekabetin ortadan kaldırılması ve fiyat sistemi refah kayıplarına ve kaynak israfına neden olmaktadır (Eski, 2007).

Karma ekonomi düzeninin söz konusu olduğu toplumlarda kamu teşebbüsleri ile özel teşebbüsler aynı ortamda ayrı ayrı üretici ve tüketici olabilmekte, aynı ekonomik faaliyetleri yapabilmektedir. Üretici ve tüketici ayrı ekonomik faaliyetleri de yapabilmekte, üretim ve tüketim konusunda ayrı ayrı karar ve tercihler olanakları kullanabilmektedirler (Zeytinoğlu, 1985).

Öte yandan karma model özü ile piyasa ekonomisi modeline bağlı ise kamu kesiminin maksimum kar hedefi ile güçlü birer yönetici tayin edilmektedir. Tayin edilen bu yöneticiler karar verme ve inisiyatif kullanma yetkisi de sağlanmaktadır. Böylelikle kamu kesimi ve özel kesim üniteleri arasında serbest piyasa fiyatları göstergesine göre kar

maksimizasyonunu hedef alan iki ayrı ekonomik aktivite grubu oluşacaktır. Aralarındaki fark ise, birinde mülkiyetin devlete ait olması, ötekinde mülkiyetin özel teşebbüs elinde bulunmasıdır (Kılıçbay, 1981).

Karma ekonomi modeli, *“temel ekonomik sorunların çözümü fiyat mekanizmasının otomatik işleyişine bırakılmış ve bazı mal ve hizmetlerin üretimini bizzat devlet kendisi gerçekleştirmektedir. Devlet bazı zamanlarda da üreticiyi ya da tüketiciyi korumak amacıyla bazen doğrudan fiyat kontrolleri şeklinde olabileceği gibi, bazen de vergileme ya da sübvansiyon yoluyla”* üretim faktörlerinin nispi fiyatlarının kontrolü şeklinde gerçekleştirebilmektedir (Bıyık, 2015). Kalkınma gayesine daha fazla önem verilmesi ile *“karma ekonomi sisteminden vazgeçilerek kapitalist sisteme girildiğine işaret etmez.”* Ayrıca yine *“sosyal adaletin gerçekleşmesi gayesinin ön plana alınması da sosyalist sistemin uygulandığı”* anlamına gelmez. Bunlar, kalkınma ve sosyal adaletin gerektiği gibi gerçekleştiremediğini gösteren veriler, *“karma ekonomi düzeninden”* sapıldığını göstermemektedir (Çetin, 2013).

Karma ekonomi modeli veya katılımcı ekonomi modeli, özyönetimi yücelten yani tüm insanlar, onlardan etkilendikleri oranda kararlar üzerinde söz sahibi olduğu sistemdir. Ekonomi ve siyaset felsefesini içinde barındıran ve siyasi kurumları da tasarlayarak bireylerin arzuları, istekleri, ihtiyaç türleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olan bir sistemdir. Değer verdiğimiz şeyler ile etkileşimde olduğu alanlarda yer alan kurumlar arası koordinasyonu sağlamayı amaçlamaktadır. Öte yandan katılımcı model, sınıfsızlık anlamı taşımasına karşılık tekelleşme eğilimi sergileyen bir sistem değildir (Abasov, 2022).

Karma ekonomi modelinin temel özellikleri aşağıdaki gibidir (Kılıçbay, 1981):

- Önceden tayin edilen hedef/hedefler vardır.
- Ekonomi karma ekonomi modeline sahip, siyasal otoritelerin karar ve tercihlere ferdi karar ve tercihler yerine kısmen ikame edilmiştir.
- Ferdi mülkiyetin yanında kamu mülkiyeti de bulunmakta, tüketici kadar, siyasal otoriteler de söze sahiptirler.
- Kamu otoritelerinin geliştirdikleri, gelir dağılışında eşitlik, önce sanayi gibi normatif ideleri (düşünceleri) vardır. Bu ideler iktisadi hedefler haline dönüşmesi halinde bir dizi kontrol ve müdahale söz konusu olmaktadır.

Karma ekonomi modelinin dayandığı temel ilkeler: Özgür yaşam isteği, birey ve toplum çıkarlarının bir arada gözetilmesi ve sosyal güvenlik içinde çalışma isteğidir. Amaçların gerçekleştirilmesi için önerilen araçlar ise: sınırlandırılmış ve topluma yaygınlaştırılmış mülkiyet, devlet için emredici, özel kesim faaliyetleri için yol gösterici bir makro planlama ve sosyal devlet düzenidir (Eski, 2007).

Herkes tarafından açık bir şekilde bilinen, doğrudan veya dolaylı olarak deneyimlenen iki ekonomik modele alternatif olarak geliştirilen ve kendi değerleri olan karma ekonomik modelde temel amaç, ekonomik demokrasi, ekonomik aktörlerin kendi çalışma hayatları ve tüketim tercihleri üzerinde söz sahibi olmaları, ülke kaynaklarının en etkin şekilde yöneltilmesidir. Bununla beraber gelecek kuşaklara iyi bir çevre ve genel olarak iyi bir miras bırakılması da karma ekonomik modelin temel amaçları şeklinde özetlenebilir (Abasov, 2022).

Karma ekonomi modelini, iradeyle meydana getirilmiş bir düzen olarak benimseyen hemen hemen bütün toplumlarda kamu ve özel sektör teşebbüsleri birbirlerini sürekli yıpratıcı ve köstekleyici bir rekabet halindedirler. Kamu kesimi ile özel kesim arasındaki rekabet genellikle iki sektörün birbiri aleyhine genişlemesi ve mücadele, birinin varlığına karşılık diğlerinin yok olacağı genişlik içerisinde. Esasında bu rekabet, siyasi otorite önünde ve hakemliği altında olmaktadır. Hemen her zaman bu oluş rekabetin adil koşullar altında yapılmasına gölge düşürmektedir. Çünkü siyasi otoritenin her zaman eşit koşullar altında bir rekabet sağlaması mümkün olmayıp herhangi bir düşünce ile yaptığı bir yan tutma, taraflardan birinin az veya çok ortadan kalkmasına neden olabilmektedir. Hatta tamamıyla ortadan kalkmasına dâhil neden olabilmektedir. Bu durumda ise ekonomide kapitalizm veya sosyalizm sistemlerinin ekonominin tek olarak veya büyük bir kesimini etki altına alabilecek biçimde gerçekleşebilmektedir (Zeytinoğlu, 1985).

Ekonomik sistemsizliğin ve ekonomik düzensizliğin doğması tehlikesinden kaçınmak için mutlaka ekonomik sistem kuralları açıklık kazanmalıdır. Zincirleme şekilde büyüyen devlet müdahaleleri tam istihdam, gelir dağılımı, kaynakların etkin kullanımı ve büyüme yönünden olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu gelişmeler ekonomik düzeni rayından çıkarabilir. Bu nedenle karma ekonomi, karışık ekonomiye dönüşmesi söz konusu olabilir. Bugünden yarına değişen devlet tutumları geleceğe dönük ekonomik yaşamda gitgide istikrarsızlıkların büyümesine yol açabilir (Eski, 2007).

Karma ekonomi modeli, bazı ekonomistlere göre, kapitalizm veya sosyalizm gibi belirli ekonomik ve hukuk çerçevesi ve ilkelerine olan bir sistem, bazı ekonomistlere göre ise özerk nitelikte bir sistem olmayıp az gelişmiş ülkelerde kapitalizm sisteminin uygulanması zorunlu bir biçim olarak ifade edilmektedir. Bir sistem olarak kabul eden ekonomistler, faaliyet konuları noktasında kamu ile özel kesimin kesin çizgiler ile birbirlerinden ayrılmalı ve her iki kesimin yalnızca kendilerine ayrılan kendilerine ayrılan alanda faaliyette bulunulmalıdır. Ayrıca karma ekonomiyi bir sistem olarak kabul eden ekonomistler, ekonomik faaliyetlerde aynı üretim dalında birbirleriyle rekabet halinde olmamalarını istemektedirler. Üretimin kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmesi ekonomik gereklere göre daha uygun ise ekonomik düzey ne olursa olsun özel kesim girmemeli ve bu ilke değiştirilmemelidir. Özel kesime açık olması gereken alanlarda da kamu kesimi yer almamalı yalnızca özel teşebbüsler yer alabilmelidir.

Böylelikle karma ekonomiyi bir sistem olarak gören ekonomistler, ekonomik faaliyetlerde hem kamu hem de özel teşebbüslere yer verdikleri halde ekonomik gereklere göre önceden belirleyecek bazı ilkeler ve kurallar getirmekte ve bunların değişmemeleri istenmektedir.

Bu grup ekonomistlere örnek, kömür üretimi veya demir-çelik endüstrisi verilebilir. Zira bu alanda üretim devlet tarafından yapılması uygun ise kamu kesimi gerçekleştirmelidir. Özel kesim yeterli olmasa dahi özel kesimin bu alandaki etkinliğinin artırılması sağlanmalıdır. Az gelişmiş ülkelerde kapitalizm sisteminin uygulanması zorunlu bir biçim olarak ifade eden ekonomistler, karma ekonominin kapitalizm sisteminin bir ön merhalesi olarak gören bu grup ekonomistler, ekonominin ve özellikle özel kesimin üretim ve yatırım gücü arttıkça ekonomideki ağırlığının çoğalacağını, kamu kesimi yerine özel kesime bırakacağını bu nedenle kapitalizm sistemine bir geçiş olduğunu söylemektedirler. Yine bu grup ekonomistler, kapitalizm sistemini benimseyen fakat bunu tümüyle uygulamada ekonomik yönden az gelişmiş oldukları için geçici olarak başvurdukları bir ekonomik düzendir. Bundan dolayıdır ki ekonomistler, kapitalizm veya sosyalizm gibi değişmez ilke ve kuralları olan bir sistem olarak karma ekonomik modeli görebilmek mümkün değildir.

Türkiye ekonomisinin çok defa karma ekonomi modeli olduğu sık sık tekrarlanmakta ve tarifi ile nasıl anlaşıldığı da buna eklenmektedir. Karma ekonomi modelinin Türkiye'nin iktisadi gerçekleri bakımından tanımını güçsüzdür. Zira Türkiye' de, iktisadi düşünce, kalkınma politikaları, iktisat stratejileri bu tarife, dayandırılmakta ve

tarif yetersiz olduğu için uygulamalar sert kayaya çarptığı görölmektedir. Türkiye’de gerek çağın anlayışı gerekse de ulusal sosyo-ekonomik ve politik felsefe çerçevesi içinde kamu hizmeti yaratma fonksiyonu sınırları belli ölçülerde değişime sahip olmuştur. Karma ekonominin karakterini, biçimini ve işleyişini Türkiye’de sağlık hizmetleri, eğitim büyük ölçüde kamu hizmeti sayılmakta ve bu temel felsefe ve uygulamalar değiştirmektedir. Türk karma ekonomi modelinde bir altyapı anlayışı ve devlete tanınan bir altyapı yaratma sorumluluğu süregelmiştir. Ekonomimizin karma karakterini tayin eden bir altyapı yaratma sorumluluğu geleneksel bir faktör olmuştur.

İki sektörlü ekonomimizde üretim yapan ve karar veren iki sektörün motifleri, yararlandıkları kriterler ve enformasyon alanları ekonominin karma karakterinin tayininde çok büyük rol almıştır. Dolayısıyla Türkiye’de iki sektörlü ekonomi ortamda, teşebbüs serbestliği varsa ve piyasa mekanizması belli sınırlar ve ölçüler çerçevesinde işlemekte ise bütün şartların tam rekabet piyasasında sahiptir denilemez (Mutluer, Öner, & Kesik, 2007).

Karma ekonomi, aslında Batı ülkelerinin yüksek düzeyde sanayileşerek gelişmiş ve demokrasiyi üretebilmiş sistem olup liberal kapitalist sistemin değişen dünyaya eklenmesi sonucunda doğan müdahaleci kapitalizmin bir aşamasıdır. Kamu ile özel sektörün güçlü olduğu ülkelerde ortaya çıkmakta, etkin ve tutarlı işleyip yürümektedir. Bu ülkelerde güçlü devlet ve aygıtları ile dolaylı ve doğrudan oluşan yöntemlerle örülen ağları, sektörleri ayrı ayrı veya sektörler arası iş birliğini etkin ve verimli sağlayabilmektedir. Türkiye’nin ise bu noktada önemli zaafı bulunmaktadır.

Türkiye sahip olduğu ekonomik potansiyellere görece yeterince gelişmemiş, ulusal toplam ihtiyaçları oluşturan çeşitli talepleri yeterince hem karşılayamamakta hem de doyuramamaktadır. Böylelikle Türkiye, gelişmiş ülkelere görece az gelişmiş ülke olarak sayılmaktadır. Öte yandan ülkemizin uluslararası gelişme karşılatırmalarında da yeterince kalkınmamış olduğu sonucunun ortaya çıkmasının temel nedenlerini önünde, ülkenin sahip olduğu tüm olanakları yeterince harekete geçirecek bir örgütlenme, bir planlama yöntemi ve gelişme modellerinin oluşturulup uygulanamamış olması gelmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE EKONOMİ MODELİ

10.07.2018 tarihinde Resmî Gazete 'de yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi uyarınca, Hazine Müsteşarlığı ile Maliye Bakanlığı birleştirilerek “T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı” ismini almıştır (<https://www.hmb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 02/12/2023). 2 Aralık 2021 Tarih ve 31677 sayılı Resmî Gazete'nin atama kararlarına istinaden dönemin Hazine ve Maliye Bakanı Lütfi Elvan'dan boşalan koltuğa Nureddin Nebati atanmıştır. Hazine ve Maliye Bakanlığı görevini Lütfi Elvan'dan devralan Nureddin Nebati'nin ilk açıklamalarından biri “Bizlerin en önemli önceliği yüksek faiz olmayacak” şeklinde olmuştur (<https://www.hmb.gov.tr/haberler/hazine-ve-maliye-bakani-nureddin-nebati-gorevi-elvandan-devraldi>, Erişim Tarihi: 02/12/2023). Böylece, bakan Nebati daha ilk konuşmasında Türkiye ekonomisinin yeni bir sürece gireceğinin sinyallerini vermiştir. Bu sürecin devamında literatüre “Türkiye Ekonomi Modeli” olarak geçen makroekonomik tedbir ve uygulamalar dizisi benimsenip uygulanmaya başlanmıştır.

3.1. Türkiye'nin Yeni Ekonomi Modelinin Gelişimi

Türkiye, enflasyon üzerinde faiz (pozitif reel faiz) politikasını 2000'lere gelinceye kadar uyguladı. Aynı dönemde kur politikası olarak, TL'nin yabancı paralara karşı enflasyonun birkaç puan değer kaybetmesi söz konusuydu. 1990'larda “gerçekçi kur” adı verilen bu kur politikasının hedefi büyüme oranlarını %5 dolayında ve işsizliği doğal işsizlik oranında tutmaktı. Dönemdeki ortalamalara bakıldığında zaman ise cari açığın %2'lerde, bütçe açığının %10'larda ve enflasyonun da %70 seviyelerinde olduğu görülmektedir.

2021 yılının Eylül ayının başında ise %19 olan politika faizi peş peşe düşürülmeye başlandı. TCMB bu düşüşlerinin nedeni olarak yaptığı açıklamalarda ise şunları kaydetmiştir:

- Enflasyondaki baz etkili düşüş beklentisi,
- Çekirdek enflasyon vurgusu,
- Düşük faiz- yüksek kur politikası ile ihracatın teşvik edilmesi.

Faiz düşürülerek kurun yükselmesine izin verilecek, kur yükselmesi ile ihracat artacak ithalat düşecek, dolayısıyla cari açık gerileyecektir. Bu şekilde kurun yükselmesi ile ithalat yerine içeride üretim yapmak daha kazançlı olacak dolayısıyla enflasyon gerileyecektir (Eğilmez, ve diğerleri, 2022). 2021 Eylül sonrası netleşmeye başlayan düşük faizli yeni dönem ile birlikte kurdaki hareketlilik ve ihracattaki tarihi rekorlar umut verirken birdenbire TL'yi özendirici, TL yatırımcısını koruma amaçlı politikalar harekete geçirilmeye başlandı. “*Türkiye’nin Yeni Ekonomi Modeli*” ya da “*Türkiye Ekonomi Modeli*” olarak adlandırılan bu modelin uygulanmasıyla, Türk lirasının değer kaybetmesine bağlı olarak oluşan döviz bolluğu ve düşük faizlerle birlikte üretim, rekabetçi döviz kurları sayesinde cari işlemler fazlası oluşacağı, yatırım ve istihdamın artacağı ve enflasyonun düşeceği öngörülmektedir. “*Yeni ekonomi programı, Türkiye’nin her on yılda maruz kaldığı krizlerden kurtularak bölgesel hatta küresel bir üretim üssü haline gelmesini sağlayabilir*” (Yumuşak, 2022).

Bakan Nebati, ayrıca TRT özel yayınında alınacak olan ekonomi tedbirlerine ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Bu yayında genel hatları ile yeni ekonomi modeli açıklanmış bu modelin, “*Çin Ekonomi Modeli olmadığı*”, modelin gerekleri vb. konulara değinmiştir. Nebati’nin özel yayındaki açıklamalarından öne çıkanlar aşağıdaki gibidir:

“...yöneticiler açısından önemli fakat reel sektörün önünü görmeye gayret eden her türlü ekonomik aktivitede bulunan aktörlerin önünü görebileceği çok önemli bir süreç girmiş olduk. Önümüzdeki yıl bunun da semerelerini çok açık bir şekilde görebileceğimiz bir yol olacaktır...”

“Türk Modeli neden özgün bir modeldir?”

... “uzun süredir Türkiye modeli, Çin Modeli ve Güney Kore modeli diye tartışmalar var. Birkaç tespite bulunarak modelin niçin özgün olduğunu, kendi iş dinamikleriyle uyumlu olduğunu ve diğer ülkelerde nasıl ayrıştığını açıklayacağız... Sadece kendi hayatiniyetini sıcak para ve dışarıdan gelecek yatırım sıcak parayla geliştirilecek olan bir yapıya dayandıran ülkelerin ekonomilerinin bir çıkmazla karşı karşıya olduğu malumdur. Bizim model de Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın dediği gibi sıcak paraya mesafe koyan bir model olarak tanımlanıyor”.

“Böyle tanımlanması ile ne isteniyor veya sıcak para gelmesin mi isteniyor?”

“... 2020 yılında Türkiye çok önemli bir şey yaptı. Krizde fırsatları en iyi şekilde kullanan bir ülke oldu. Bunun böyle olmasında birinci temel sebep bulunduğu coğrafya, ikincisi, 19 yıldır yapılmış olan altyapı yatırımlarının tamamlanmış olmasıdır. Üçüncü temel sebep ise her türlü pazara yakın olması aynı zamanda özgün bir pazar olma niteliği kazanması ve klasik bir deyimle İstanbullu Merkez alırsanız üç buçuk dört saatte bir uçağa bindiğinizde

bir buçuk milyarlık bir pazara hızlı bir şekilde ulaşabilme ama bu pazarın da aynı zamanda çeşitlilik ad ettiği bir pazar böylesine büyük imkânlar silsilesi vardır demektir.”

“... Sıcak paradan ziyade sıcak para hiç sevmiyoruz. Çünkü sıcak paranın ne zaman geleceği belli fakat ne zaman gideceği belli değildir. Ayrıca sıcak para giderken de ne tür tahribat yapacağını da birçok defa gördük, yaşadık. Onun için de Türkiye bu maliyet avantajı olan katma değerleri ve yeşil üretime dayalı bir beceriye sahip olması gibi pazara yakın olması, nitelikli insan sermayesine sahip olan ender ülkelerden birisi olması dijital altyapıyı geliştirmesine ve cari dengeyi de sürdürülebilir bir alan olan ülkeler sınıfına soktu.”

“Bir model geliştirmemiz lazım”

“... 1990’lardan bugüne kadar hep geçen yıla kadar ortada bir yüksek bir cari açık ve yüksek büyüme var. Burada artık durmalıyız ve bir model geliştirmeliyiz. Bu modelin temeli de yüksek cari açığın sıfırlandığı hatta pozitif hale dönüştüğü fakat büyümenin de gerçekleştirileceği bir imkânlar silsilesini gerçekleştirebilmek ki bunun içinde bir kırılganlığımız olan enflasyonun, kabul edilir yani tek haneli seviyelere getirilmesi ve ülke içerisindeki dinamiklerin daha öngörülebilir bir hale getirilmesidir. Enflasyon hiç şüphesiz önceliklerimizden biridir. Onu denge altında tutmak için cari fazla verilmesi hedeflenmekte ve aynı zamanda büyüme istenilmektedir.”

“Çin Modeline benzetme nerden ortaya çıktı?”

“... Türkiye –salgın nedeniyle-kapanmalara rağmen, öngörülebilirliğin hemen hemen hiç olmadığı ve Mart ayından sonra özellikle kapandığımız günlerde dünya bir salgınla karşı karşıya, ne olacağı belli değil, adeta küreselleşmenin her birey tarafından hissedildiği bir ortamda yani dünya kapanıyor, entübe oluyor, yoğun bakıma yatıyor, ekonomiler daralıyor, böylesine bir ortamda, öngörülmezlik ve korkunun olduğu bir yerde bütün dünya küçülürken Türkiye aldığı tedbirlerle o dönemde proaktif hareketler Türkiye’yi Çin’den sonra dünyada ikinci olarak büyüyen bir ülke konumuna getirdi. Çin Modeline benzetme, ihracat ve cari açığın azaltılması yönünde bir benzetme çıktı. “

Türkiye ekonomi modeli; ihracat eksenli bir kalkınma ve dikey büyümeyi hedeflemektedir. Model, ana politikalar, destekleyici politikalar ve altyapı olmak üzere 3 bölümden oluşmaktadır.

Ana Politikalar:

- İhracat teşvikleri,
- Ar-ge’ye destek,
- Yıldız sektör ve firmaları seçme,
- Çevre dostu yenilikçi yatırımlara destek
- Performans takibi

Destekleyici Politikalar:

- İstihdam
- Temel bilimler ve mesleki eğitime destek
- Vergi politikası
- Sosyal politikalar

Modelin Altyapısı:

- Finansal istikrar ve fiyat istikrarı
- Sürdürülebilir ve dengeli bir maliye politikası
- Yenilenmiş altyapı ve lojistik avantajlar
- Dinamik reel sektör
- Siyasi istikrar ve kapsayıcı kurumlar

Bu modelin sayesinde elde edilecek olan kazanımlar ise
(<https://www.youtube.com/watch?v=yOqIrUNSxhs>, Erişim Tarihi: 05/12/2023):

- CDS primlerinin düşmesi,
- Finansal piyasalarda güven ortamı,
- Beklentilerde iyileşme,
- Risk priminde düşüş,
- Kurda istikrar,
- Düşük finansman maliyetleriyle daha fazla yatırımın, daha fazla üretim ve istihdamın, ihracatın artmasına sebep olan sonra cari işlemler dengesiyle iyileşmeyi gerçekleştiren dış finansman ihtiyacının azalması,
- Yabancı doğrudan yatırımlarda artış,
- Toplam talepte artış.

Türkiye ekonomi modeli, düşük faiz, yüksek kur, düşük cari açık, düşük enflasyon olarak sloganlaştırılmıştır. Türkiye Ekonomi Modeli kapsamındaki düzenlemeler kronolojik olarak aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir
(<https://istanbulymmo.org.tr/dosyalar/sunumlar/20220420/2022-04-20.pdf>, Erişim Tarihi: 05/12/2023):

- **21 Aralık 2021:** Gerçek kişilerin bankalardaki Sterlin, Euro vb. cinsinden döviz hesaplarının KKM'ye (Kur Korumalı Mevduat) çevrilmesine ilişkin Merkez Bankasının 2021/14 Sayılı Tebliği'nin yayımlanması.

- **22 Aralık 2021:** Merkez Bankasının döviz hesaplarının KKM'ye dönüşümüne ilişkin uygulama talimatının yayımlanması.
- **24 Aralık 2021:** TL cinsinden hesapların KKM'ye çevrilmesine ilişkin Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın basın açıklaması.
- **25 Aralık 2021:** Faiz/kar paylarının dövizden KKM'ye dönüşen hesaplardan yapılacak stopaj oranının %0 olarak belirlenmesi.
- **29 Aralık 2021:** Merkez Bankası uygulaması ile bankalardaki altın hesaplarının KKM'ye çevrilmesine ilişkin talimatın yayımlanması.
- **31 Aralık 2021:** Faiz/kar paylarının altından KKM'ye dönüşen hesaplardan yapılacak stopaj oranının %0 olarak belirlenmesi.
- **22 Ocak 2022:** TCMB tarafından TL hesaplardan KKM'ye dönüş ilişkili yapılacak olan kur artışı destek ödemelerinin hazine tarafından karşılanmasına ilişkin uygulamanın 31.12.2023 tarihine kadar uzatılmasına yönelik Cumhurbaşkanlığı'na veren "7351 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un Resmî Gazete' de yayımlanması.
- **1 Şubat 2022:** Mevduat ve Katılım Sistemi (YUVAM) ile yurt dışında yaşayan yerleşik vatandaşlar hakkında tebliğ yayımlanmıştır.
- **08 Nisan 2022:** Yurt içi yerleşik tüzel kişilerin 31 Aralık- 31 Mart 2021 tarihleri arasında herhangi bir bankada bulunan döviz hesaplarının KKM'ye dâhil edilebilmesi.

2.1. Türkiye Ekonomi Modeli'nin Temel Özellikleri

12 Mayıs 2022 tarihinde Hazine ve Maliye Bakanı Nureddin Nebati Finansal Kurumlar Birliği'nin 10. Olağan Genel Kurulu'nda konuşmalarda bulunmuştur. Bakan Nebati Türkiye Ekonomi Modeli hakkında; "*serbest piyasa ekonomisinin kurallarından taviz vermeden, finansal ve makroekonomik istikrarı kalıcı olarak sağlayarak yüksek katma değerli yatırımları teşvik edecek ve ilgili kurumlarla eşgüdüm içerisinde tasarladıklarına*" dikkat çekmiştir. Nebati, "*modelin odak noktasının ihracatı, istihdamı, üretimi ve yatırımı artırmanın yer aldığını ve bununla birlikte hedeflerinin, cari açık sorununu kalıcı olarak çözmeyi ve küresel değer zincirlerinde üst sıralara çıkmak*" olduğunu kaydetti. Bakan Nebati, sadece bölgesel bir lider olarak değil, küresel ölçekte

lider olarak yön veren bir Türkiye hayali ile ilerlediklerini ve bu hayallere varmak için durmadan, yorulmadan, engellerden korkmadan devam edecekleri ve inançlı olduklarını belirtmiştir. Nebati, sözlerini şöyle tamamladı: *“biz bir taraftan ufka doğru bakıp planlar yaparken, bir yandan da hemen önümüzdeki meseleleri çözerek güçlü yarınlara doğru yol almaya devam edeceğiz. Biz iyiliğin ve iyimserliğin gücüne inanıyoruz.”* (<https://www.hmb.gov.tr>, Hazine Ve Maliye Bakanı Nureddin Nebati Finansal Kurumlar Birliği’nin 10. Olağan Genel Kurulu’nda Konuştu, Erişim Tarihi: 05/12/2023).

2021 yılının Ekim ayından itibaren günün şartlarına göre ve yetkililer tarafından yüksek sesle dile getirilen tanımı değiştirilse de esasen üretim, ihracat, yatırım ve istihdam artışını hedeflemektedir. Yerli üremin özendirilmesi, sıcak para olarak adlandırılan portföy girişlerini büyük ölçüde dışlamayı esas alan bir modeldir. *“Merkezinde uzun vadede cari işlemler hesabının kalıcı olarak fazla vermesi umudu vardır. Böylece sıcak paraya ihtiyaç azalacak ve döviz kuru kontrolü için sıkı para politikasına gerek kalmayacak, faizler düşecek, reel ekonomi desteklenecektir”*. Böylece büyüme sağlanacaktır. TL’nin ihracatı artırıp ithalatı azaltarak cari hesabı iyileştireceği vurgusu da ayrıca bu modelin bir parçasıdır. Bir yandan da Türkiye Yeni Ekonomi Modeli *“heterodoks”* bir politika bileşimi olduğu iletişimi yapılmıştır. Söylemlerden, tüm makro değişkenlerin aynı anda devlet eliyle belirlenebileceği varsayılıyor (Eğilmez, ve diğerleri, 2022).

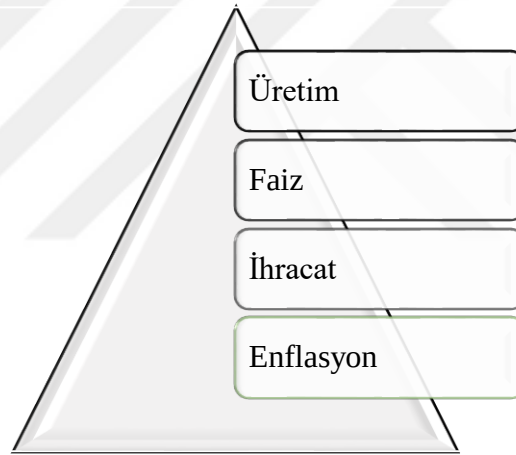
Ekonomik büyümede ihracat ve sabit sermaye yatırımlarının arttırılmasını öngören Yeni Ekonomi Modeli (YEP), ulusal ve uluslararası alanlarda en çok gündem konusu olan model olmuştur. Çin ekonomi modeli ile benzerlik gösteren YEP, Çin gibi malı ucuza üreterek tüm dünyaya ihracı, ihraç sonrası elde edilen üretimden dövizinin sağlanması yanında turizm gibi işlemlerle cari açığın düşürülmesi veya kapatılmasına dayanmaktadır. YEP ile üretimin ithalata olan bağımlılığına yol açan yüksek ve düşük cari açık verilmesi sarmalından çıkılması amaçlanmıştır. Katma değerli üretim ile sektörlere, tarıma, turizme ve istihdamın arttırılması noktalarına öncelikli olacaktır.

Bu bağlamda aşağıdaki şekillerde YEP modelinin ilkeleri (tablo 3.1.) ve dört sütunu (tablo 3.2.) belirtilmiştir (<https://www.kobiaktuel.com.tr/turkiyenin-yeni-ekonomi-planı-icin-13-madde-makale,2941.html> , Erişim Tarihi: 10/01/2023):

Tablo 3.1. Yeni Ekonomi Modelinin İlkeleri, (<https://www.kobiaktuel.com.tr/turkiyenin-yeni-ekonomi-plani-icin-13-madde-makale,2941.html>, Erişim Tarihi: 08/12/2023);

Yeni Ekonomi Modelinin Temel Hedefleri	Yabancı yatırımların dikkatini üretimle çekmek	Coğrafi konumda pazara yakınlık avantajını kullanmak	Üretimle Türkiye'yi büyütmek	Türkiye'yi yüksek faiz kısıncından çıkarmaya çalışmak
---	--	--	------------------------------	---

Tablo 3.2. Yeni Ekonomi Modelinin Sacayağı, (<https://www.kobiaktuel.com.tr/turkiyenin-yeni-ekonomi-plani-icin-13-madde-makale,2941.html>, Erişim Tarihi: 08/12/2023);

T. C. Hazine ve Maliye Bakanlığı 06 Temmuz 2022 tarihinde Türkiye Ekonomi Modeli kapsamında atılan bazı adımları yayımlamıştır (<https://www.hmb.gov.tr/duyuru/turkiye-ekonomi-modeli-kapsaminda-atilan-bazi-adimler>, Erişim Tarihi: 10/12/2023):

- i. *İř ve yatırım ortamını iyileştirerek ihracatı teşvik etmek ve istihdamı arttırmak amacıyla yeni düzenlemelerin devreye alınması,*
 - Kurumlar vergisi oranının bir puan indirimli uygulanması (ihracat ve sanayi şirketleri için).
 - Stopaj Oranı %15'ten %10 indirildi (şirketlerin temettü ödemelerindeki stopaj oranı).

- Ar-Ge tasarım merkezleriyle teknoloji geliştirme bölgelerinde çalışan personelin, bu merkezler dışındaki çalışma saatlerinin de gelir vergisi stopajı teşviki kapsamında değerlendirilmektedir.
- ii. *Ticari kredileri. Ülke ekonomisini güçlendirecek alanlarda, selektif bir yaklaşımla kullanılmaktadır.*
 - Yatırım, işletme ve ihracat harcamalarına yönelik 60 milyar TL’lik kredi garanti fonu destek paketleri devreye alındı.
 - İhracatçılara ve turizm yatırımcılara %9’a varan faiz oranlarıyla toplamda 150 milyar TL’lik kredi sağlayan TL Uzun Vadeli Kredi Programı uygulanmaya alındı.
 - 60 ay vadeli ve 0,99 faiz oranlı konutlarda ısı yalıtımı kredisi hayata geçirildi (konutlarda enerji tasarrufu sağlanmasını desteklemek amacıyla).
- iii. *Tasarrufların TL cinsi varlıklarda değerlendirilmesini teşvik etmek ve yatırımcı tabanını genişletmek amacıyla çeşitli uygulamalar devreye alındı.*
 - Döviz tevdiat hesaplarının toplam mevduat içindeki payı %71’den %58’e düşürüldü.
 - Toplam 83.816 vatandaşın Gelire Endeksli Devlet İç Borçlanma Senedi ihracıyla yaklaşık 6,6 milyar TL’lik talep toplandı.
- iv. *Altın Tasarruf Ekosistemi kurularak yastık altındaki fiziki altınları ekonomiye kazandırılmaya çalışıldı.*
- v. *Bireysel Emeklilik Sistemindeki (BES) devlet katkısı %25’ten %30’a çıkarıldı.*
- vi. *Vergi düzenlemeleriyle teşvikler edildi.*
 - Stopaj indirimi 2022 yılı sonuna kadar uzatıldı.
 - Portföyünde TL cinsi yatırım araçlarından elde edilen kazançlar Kurumlar Vergisi istisnası tanındı.
 - 2022 yılın sonuna kadar; Kur korumalı vadeli mevduat ve altın cinsinden mevduat ve katılım fonu hesaplarında %0 stopaj oranı uygulaması uzatıldı ve Devlet İç Borçlanma senetlerinde stopaj oranı %10’dan %0’a indirildi.
 - YUVAM hesabı kapsamında, tüzel kişiler ve yurt dışında yerleşik vatandaşların dönüşüm hesaplarına aktardıkları birikimlerdeki getirilerde stopaj oranı sıfırlandı.
 - Kur korumalı mevduat uygulaması kapsamında; Gelir ve Kurumlar vergisi mükelleflerinin bilanço tablolarında yer alan yabancı paralarının ve altın hesaplarının TL’ye çevrilmelerini teşvik eden Gelir ve Kurumlar vergisi istisna

düzenlemeleri yapıldı ve hesap sahiplerine banka tarafından yapılan kambiyo satışlarından banka ve sigorta muameleleri vergi oranı sıfırlandı.

Yeni ekonomi programı açısından en temel risk döviz kurlarındaki dalgalanmalardır. Kurdaki dalgalanmayı düşürmek amacıyla uygulanacak strateji, kurlarda kalıcı istikrarın sağlanmasına yönelik tedbirler ile bu tedbirlerin desteklenmesi gerekmektedir. Alınan kararlar, ekonomik birimleri ikna ederek bütüncül uygulanması haline, program başarıya ulaşabilecektir (<https://kriterdergi.com/ekonomi/turkiyenin-yeni-ekonomi-programi-firsatlar-ve-tehditler>, Erişim Tarihi: 10/12/2023).

Türkiye Ekonomi Modeli; büyüme ve istihdam, fiyat istikrarı, cari işlemler dengesi ile finansal istikrar ve kamu maliyesi alanlarında etkili ve etken olmaktadır. Büyüme ve istihdam alanının özünde; kapsayıcılık ile istihdamın vatandaşların refahlarının artırılmasının yaygınlaştırılması, teknoloji odaklılık ile giderek artan yatırımlara ve ihracatı esas alması, çevreci olunmasını, sürdürülebilirlik ile de makroekonomik dengelerle entegreli olunmasını esas almaktadır (HMB Yeni Ekonomi Programı 2021-2023, s. 14-21).

Türkiye Yeni Ekonomi Modeli reçetesi “*faiz neden, enflasyon sonuçtur*” a dayanmaktadır. YEM ’in Çin modeline benzetilmesi ise yanılgıdır. Zira Çin modelinde merkezi planlama kalkınmanın temelinde yer almaktadır. Siyasi rejim farklılığı bir yana Çin, kalkınmasını merkezi planlama ile sağlamış ve kaynak tahsisinde belirleyici olan esas itibariyle piyasa mekanizması olmayıp merkezi planlamadır. Çin modeli, cari fazlayla dışa açılmak esastır (Türkiye modelinde ise cari fazla esastır. Ancak sıcak paranın yani yurt dışından kısa/orta vadeli portföy girişlerini büyük ölçüde dışlayan, yerli üretimin özendirilmesini esas almaktadır). Çin, ABD’den sonra dünyanın en büyük ikinci sıradaki ithalatçısıdır (Çin’de ithalat %11,9 iken Türkiye’de 2019 yılında ihracat 2019 yılında bir önceki yıla göre %2,1 artarak 171 milyar 531 milyon dolar, ithalat ise %9,1 azalarak 202 milyar 705 milyon dolar olarak gerçekleşti), (Eğilmez vd., 2022, s. 14-15, <https://data.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10/12/2023).

Öte yandan modelin ana hedefinin ihracata dayalı yüksek bir büyüme olduğu dikkate alınırsa Çin, Güney Kore ve Japonya gibi ülkelerin koşulları Türkiye ile tam olarak örtüşmese de bu ülkelerin tecrübeleri Türkiye’ye yol gösterebilir. Türkiye’nin küresel sistem içinde merkezi rol üstlenmesi, yeni bir yol haritası ve yeni bir model arayışı, sürdürülebilir istikrarlı büyüme için önemlidir. Bu süreçte birebir Çin modeli ile

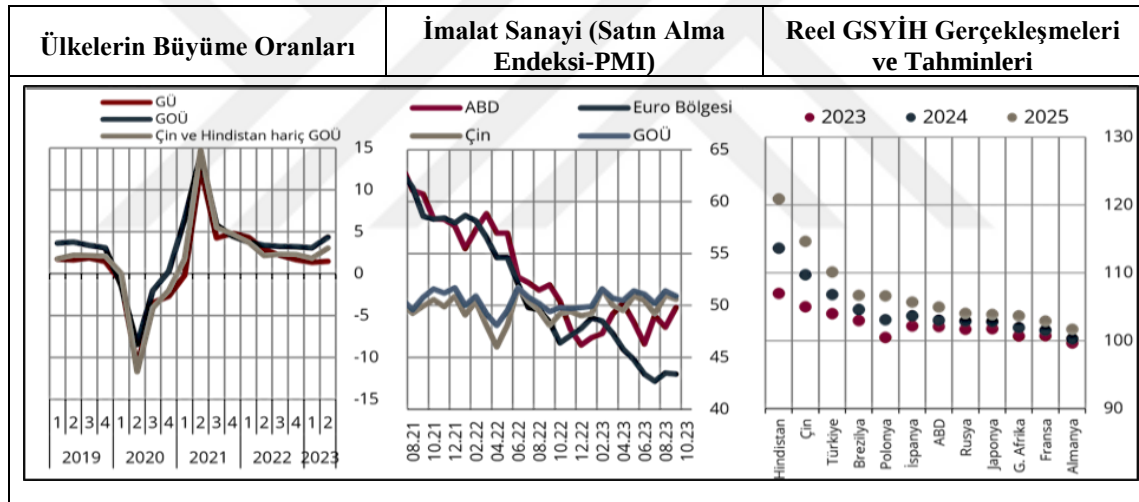
değil (ki zaten birebir benzemediği hem Sayın Bakan'ın açıklamaları hem de gerçekleşen veriler ile olanaksız görünmektedir) farklı ülke tecrübelerinden de öğrenilerek, kendimize ait yeni bir model ve yeni bir hikâye ile ortaya konması önemli olacaktır (Bağış, 2022).

3.2. Türkiye Ekonomi Modelinin Değerlendirilmesi

3.2.1. Türkiye Ekonomi Modeli ve genel makroekonomik görünüm

Küresel likidite ve ekonomik faaliyetler üzerine, gelişmiş ülke merkez bankalarının para politikası adımları ile beraber tahvil getirilerinden görülen yükseliş ve petrol fiyatlarında yaşanan oynaklıklar etki eden temel unsurlar Tablo 3.3.' te belirtilmiştir.

Tablo 3.3. Yeni Ekonomi Modeli, Uluslararası Gelişmeler ve Türkiye, (<https://www.tcmb.gov.tr>., Erişim Tarihi: 15/12/2023);

Tablo 3.3'te, Küresel büyüme görünümünde süregelen yatay seyir korunmak olup gelişmiş ülkeler (GÜ), gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) ve Çin ve Hindistan hariç GOÜ'lerin 2019'dan 2023'ün 2. Çeyreğinde büyüme oranları yıllık yüzde olarak belirtilmiştir. Gelişmekte olan ülkelere sayılan Türkiye, Yeni Ekonomi Modelin (20 Aralık 2021) tarihinde açıklanması ile pandemi salgının etkilerini bertaraf ederek aşağı yönde (20 Aralık 2021'den önceki kısım için yaklaşık -10) olan seyrini politikanın açıklanması beklentisi ile yukarı yönde olmuştur. Politikanın açıklanacağı güne kadar pik noktası olan grafik seyri bu tarihten sonra azalmaya ilerleyen bölümlerde ise sabit durumunu koruma eğilimine girmiştir.

Tablo 3.3'te, İmalat sanayi endeksi (PMI) açısından gelişmiş ülke para politikalarının sıkı duruşunun uzun süreceği beklentisi finansal koşullar üzerinde sıkılaştırıcı etkide bulunmaktadır. Böylelikle gelişmiş ülkelerin büyümelerini aşağı yönde etkilemektedir. YEM açıklandıktan sonra GOÜ statüsündeki Türkiye'nin imalat sanayi PMI değerlerinin büyümeyi işaret eden 50 referans (Dikey eksen) değerlerinin üzerine çıktığı, iktisadi faaliyette toparlanmanın başladığını ifade etmektedir. Tabloda ayrıca 2023'ün 3. Çeyreğinde Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarından Euro Bölgesine ait göstergeler, iktisadi faaliyette gözlenen yavaşlamanın yılın ikinci yarısında da devam edeceği olarak ifade edilmektedir. (<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/7747a69c-a6f9-4e44-9384-6c1baa28ffd7/4.+Makroekonomik+Görünüm.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROO-TWORKSPACE-7747a69c-a6f9-4e44-9384-6c1baa28ffd7-oLn49rb>, Erişim Tarihi: 15/12/2023);

YEM ile birlikte Türkiye'nin (GOÜ'ler) enflasyon, cari açık ve döviz kurları ile GÜ'lerin karşılaştırmaları aşağıda kıyaslanmadan önce 2021 ve 2022 yılı makro tahminler ile Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ekonomik maliyetinin (21 Mart 2022 itibariyle olası maliyetleri) olası hesaplamaları belirtilirse (TDM, Bloomberg ve Dünya Bankası, 2022'den aktaran TÜSİAD, 2022, s. 8);

Türkiye Ekonomi Modeli 2022 Makro Tahminlerine bakıldığı zaman, 2021 yılında GSYH; 802,6 milyar \$, yıllık reel Büyüme yüzde; 11,0, dönem sonu itibariyle Enflasyon yüzdesi; 38,1, GSYH cari denge yüzdesi; -1,8, Bütçe Dengesi -192, 2 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Tablo 3.4'te 2021 yılı gerçekleşen ile 2022 yılında farklı kaynakların verileri yer almaktadır.

Tablo 3.4. Türkiye Ekonomi Modeli 2022 Makro Ekonomik Verileri, (TDM, Bloomberg ve Dünya Bankası, 2022'den aktaran TÜSİAD, 2022, s. 8);

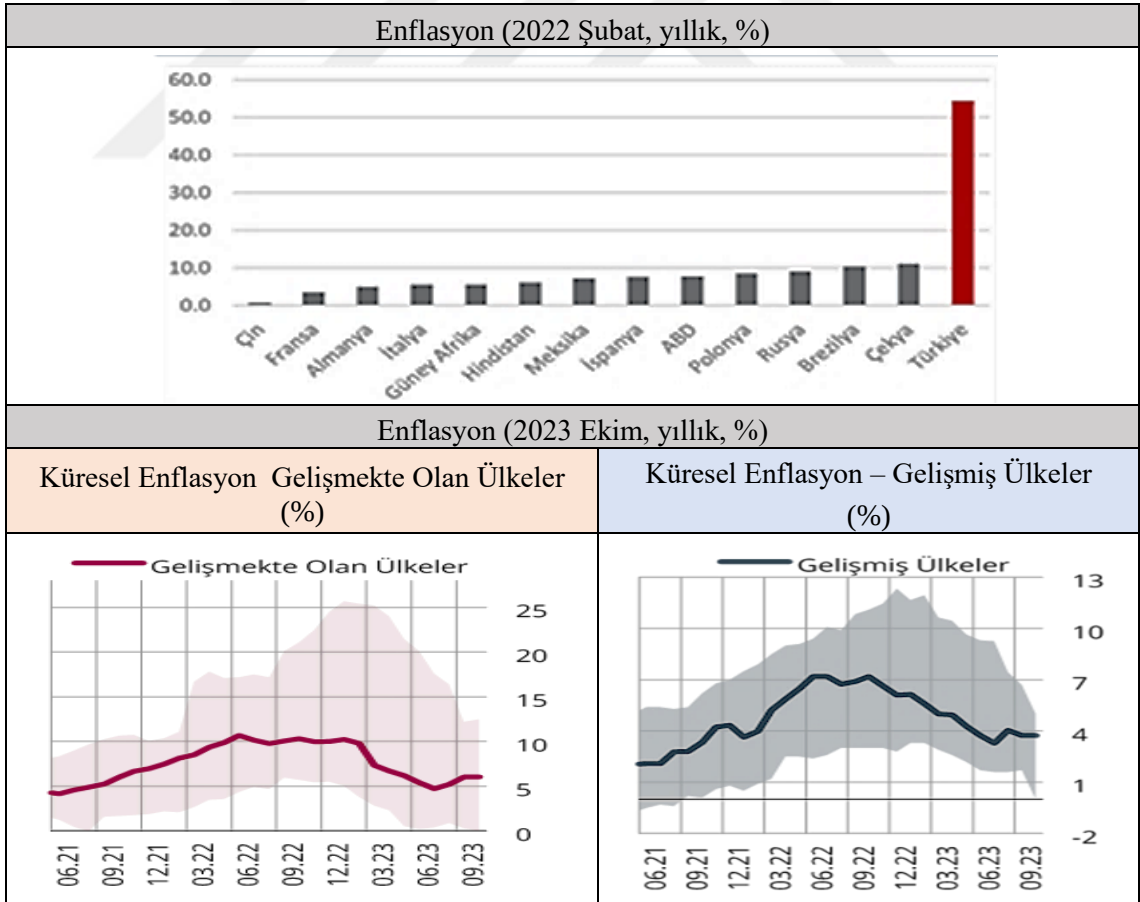
Makro Ekonomik Veriler				
Gösterge	2021	TÜSİAD	2022 T (Bloomberg)	Dünya Bankası
GSYH (milyar USD)	802.6	690.0	829.1	566.1
Büyüme (% reel, yıllık)	11.06	3.0	3.3	2.0
Enflasyon (% dönem sonu)	38.1	45.0	44.3	47.0

[Tablo 3.4. (Devam) Türkiye Ekonomi Modeli 2022 Makro Tahminleri, (TDM, Bloomberg ve Dünya Bankası, 2022'den aktaran TÜSİAD, 2022, s. 8);

Cari Denge (milyar USD)	-14.9	-30.0	-20.7	-14.6
Cari Denge % GSYH)	-1.8	-4.4	-2.5	-2.6
Bütçe Dengesi (milyar TL)	-192.2	-551.5	-	-446.4
Bütçe Dengesi (% GSYH)	-2.7	-5.0	-4.1	-4.6

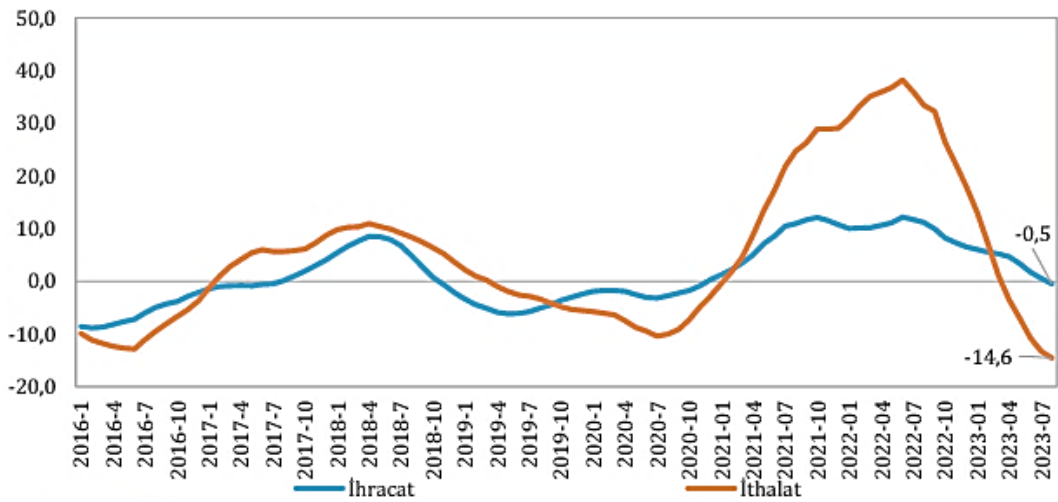
YEM ile birlikte Türkiye'nin (GOÜ'ler) enflasyon ile GÜ'lerin karşılaştırmaları aşağıda belirtilecek olunursa (<https://www.tcmb.gov.tr> ve TÜSİAD, Erişim Tarihi: 15/12/2023);

Tablo 3.5. Türkiye Ekonomi Modeli 2022 Makro Tahminleri, (TDM, Bloomberg ve Dünya Bankası, 2022'den aktaran TÜSİAD, 2022, s. 8);

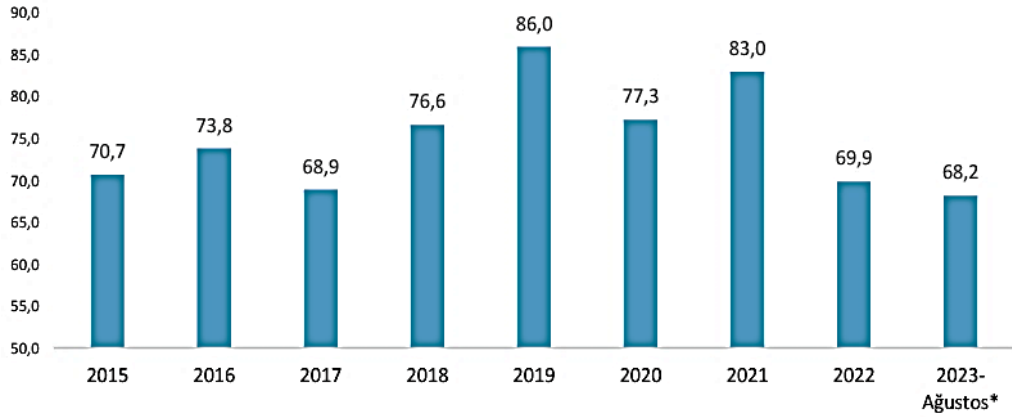
Tablo 3.5.'Türkiye Yeni Ekonomi modelinin 2022 ve 2023 Enflasyonu ile Diğer Ülkelerdeki Seyrinin belirtildiği Tablo 3.5 analiz edilecek olunursa; 2021 Aralık ayında TÜFE (Yıllık % Değişim) 36. 08 olmuştur. 2022 Şubat ayında 54,44 olmuştur. 2022 Aralık ayında yıllık bazda bu oran 64,27 olmuştur. Küresel enflasyonun halen uzun dönem ortalamalarının ve politika hedeflerinin üzerinde seyrettiği görülmüş olup enflasyon gerçekleştirmeleri GÜ'lerde genellikle %2 ve GOÜ'lerde ortalama %3,5 enflasyon hedef oranlarının oldukça üzerinde yer aldığı görülmektedir. 2023 Ocak ayında 57,68'e düşmüştür. 2023 Kasım ayı itibariyle bu oran 61, 98 olmuştur (<https://www.tcmb.gov.tr>).

YEM 'in uygulanması ile 2023 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı yatay bir seyir izlemiştir. YEM 'in uygulanmaya başlanması ile 2022 yılında %69,9 seviyesinde gözlemlenen karşılama oranının 2023 yılı ağustos ayı itibariyle yıllık değeri %68,2 seviyesinde bulunmaktadır (Şekil 3.4.) (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 66).

Şekil 3.4. YEM ve Dış Ticaret Değer Endeksi (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 66).

Aynı değişkenin 2023 yılı Ocak-Ağustos arasındaki değeri %66,7 düzeyinde kaydedildiği görülmüştür. 2022 yılsonuna göre yıllık olarak 0,7 Milyar Dolar azalış kaydeden ihracatta en fazla azalış kaydeden grup ise 5,2 Milyar Dolarla ara malları grubu oluşturmaktadır (Şekil 3.5.) (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 66).

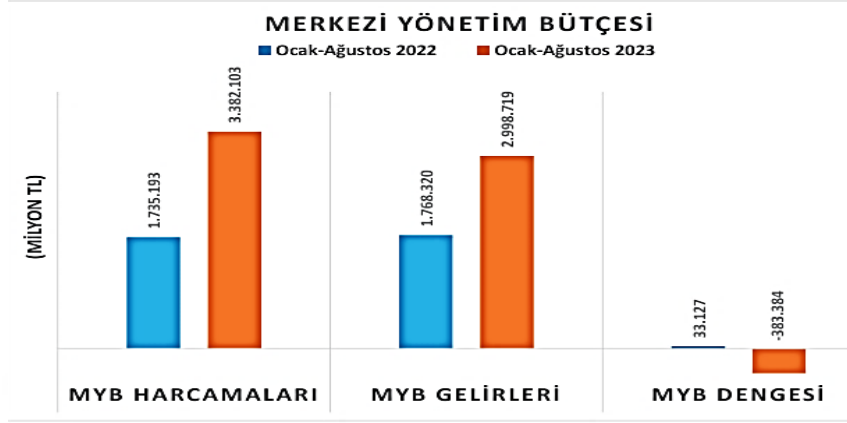
Şekil 3.5. YEM ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 66).

3.2.2. Türkiye Ekonomi Modeli ve üretim

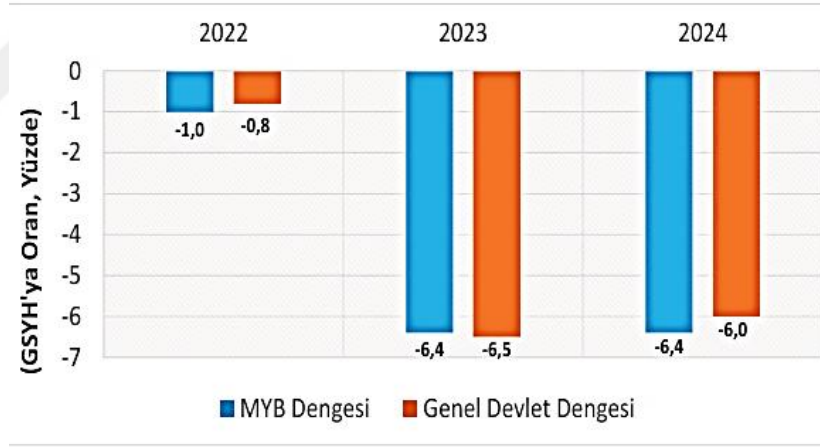
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın 20 Aralık 2021 tarihinde kabine toplantısı sonrası yaptığı açıklamalar sonrası hayata geçirilen Kur Korumalı Mevduat sistemi, 2023 yılı şubat ayında meydana gelen Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremlerin yol açtığı hasarların onarımına yönelik harcamalar ile bütçeye ciddi bir yük getirmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda temmuz ayında ek bütçe yapılmıştır. 2023 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu ile belirlenen gelir ve harcama büyüklüklerine 1.119,5 Milyar TL ekleme yapılmış ve Ocak-Ağustos dönemi bütçe gerçekleştirmelerinde merkezi yönetim bütçe gelirlerinde %69,6, merkezi yönetim bütçe harcamalarında %94,9 artış yaşandığı görülmüştür. (Şekil 3.12.), (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 35).

Öte yandan 2023 yılında merkezi yönetim bütçe açığının GSYİH 'ya oranının %3,5 olan bütçe öngörüsünün 2,9 puan üzerinde %6,4 olarak gerçekleşmiştir. Şubat ayında yaşanan depremlerin (Yüzyılın Felaketi' nde 10 ilde toplam can kaybı 20 bin 665) yol açtığı hasarın ortadan kaldırılması için milli gelirin %3'ü oranında harcama yapılacağı beklenilmektedir. 2024 yılında merkezi yönetim bütçe açığının GSYİH 'ya oranının %6,4 olacağı, depremin yaralarının sarılması ve afet risklerinin azaltılmasına yönelik %2,5 'i oranında milli gelirden harcama yapılacağı öngörülmektedir. 2022 yılında %0,8 olan genel devlet açığının GSYİH 'ya oranının 2023 yılında %6,5, 2024 yılında ise %6,0

düzeyinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. (Şekil 3.7.), (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 35).

Şekil 3.6. Merkezi Yönetim Bütçe Dengesi (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 35).

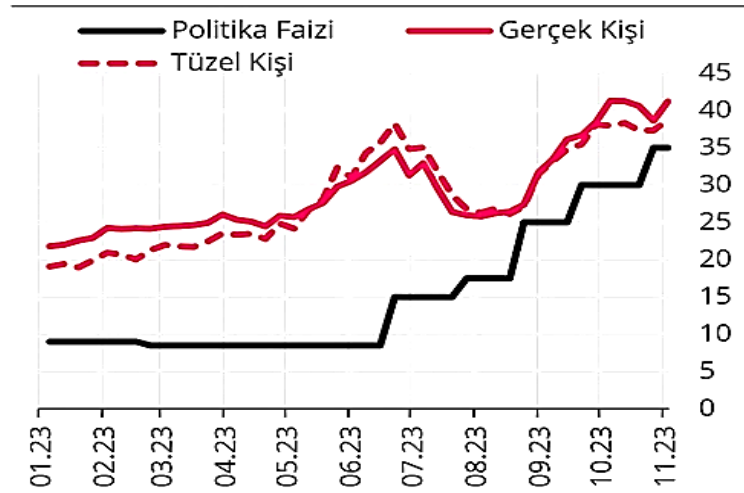

Şekil 3.7. Merkezi Yönetim Bütçe (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 35).

2023 yılının Ocak-Ağustos döneminde, merkezi yönetim bütçe gelirleri geçen yılın aynı dönemine göre %69,6 oranında artarak 2.998,7 Milyar TL olmuştur. Bu dönemde vergi gelirleri ilk sırada yer alarak %76,0 oranında artış göstererek 2.595,8 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir (2022 yılında; 271,9, 2023 yılında; 543,2 olarak gerçekleşmiştir). Yine aynı dönemde vergi dışı gelirler ise %31,5 oranında artış göstererek 336, 5 Milyar TL (2022 yılında; 29,5 iken 2023 yılında; 63,5) olarak gerçekleşmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 37).

3.2.3. Türkiye Ekonomi Modeli ve bankacılık göstergeleri

22 Haziran 2023 tarihinde Para Politikası Kurulu'nun kararı sonrasında mikro ve makro ihtiyati çerçevenin, etki analizlerine dayanarak ve kademeli bir anlayışla sadeleştirme sürecine girileceği ifade edilmiştir. Bu kapsamda sadeleşme politikası süreci, piyasa mekanizmalarının işlevselliğini artırma ve makro finansal istikrarı güçlendirme amacı yanında en önemli unsuru Türk Lirası mevduat hesaplarının önceliklendirilmesi güdülmüştür. Ekim ayının son haftasında TL payı ile dönüşüm hesapları için yenileme ve TL'ye geçişe ilişkin menkul kıymet tesisi uygulaması kaldırılmıştır. Menkul kıymet tesisinden komisyon alınması uygulamasına geçilmiştir. Bu kapsamda piyasa mekanizmasının işlevselliğinin artırılması amacıyla uyumlu olarak piyasa aktörlerinin beklentilerine tam olarak yansıtılması beklenmektedir. Makro ihtiyati çerçeve sonrasında para politikasında sıkılaştırma adımları TL mevduatı önceliklendirilen ve sadeleştirilen TL mevduat faizleri politika faizleri ile uyumlu bir patikada hareket etmeye başlamıştır. (Şekil 3.8. 'te TL mevduat faizlerinin politika faizleri ile uyumlu bir yolda hareket ettiğini göstermektedir), (<https://www.tcmb.gov.tr/>, 2023, s. 8-9).

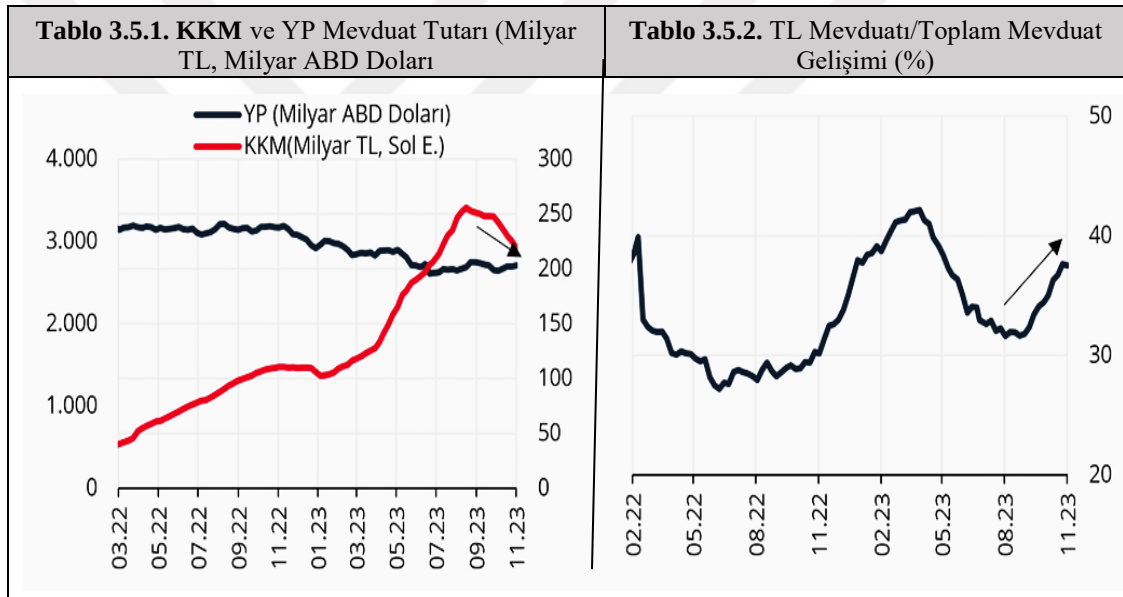

Şekil 3.8. TL mevduat faizlerinin politika faizleri ile uyumu, (<https://www.tcmb.gov.tr/>, 2023, s. 8-9).

Diğer taraftan yeni politika çerçevesinde tanımlanan KKM hesaplarından TL mevduat hesaplarına teşvikler ve faiz oranlarındaki artışın bir sonucu olarak KKM bakiyesi hızlı bir şekilde gerilemiştir. KKM bakiyesinde azalış doğrudan TL

mevduatındaki artış ile ikame edilmiştir. Böylelikle YP mevduata yönelim olmamış ve sadeleşme sürecinde atılan adımlar bankaların bilançolarına da olumlu katkı sunmuştur. Yeni düzenlemelerin yapısı ile birlikte Türk Lirasına geçişin güçlenerek devam edeceği, YP hesaplarında artış görülmemiştir. KKM hesaplarındaki azalışın kademeli ve sağlıklı bir şekilde sürdürüleceği ve getiri eğrisindeki görünümün normalleşmesine devam edileceği hedeflenmektedir. (Tablo 3.6. 'da KKM ve Yabancı Para mevduatı tutarı ifade edilirken Tablo 3.5.2. 'de TL mevduatı/toplam mevduat gelişimi ifade edilmiştir, (<https://www.tcmb.gov.tr/>, 2023, s. 9).

Tablo 3.6. KKM ve TL Mevduatı, (<https://www.tcmb.gov.tr/>, 2023, s. 9).

Türk Lirası mevduatı önceliklerinden yeni makro ihtiyati politika çerçevesi amaçlarına ulaşmak için daha önce T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından kur korumalı desteği sağlayan hesaplar için %50 geçiş hedefi belirlenmiştir. Merkez Bankası'na kur/politika koruma desteği sağlayan hesaplar için (KKM ve dönüşüm hesapları) %10 seviyesinde Türk Lirası vadeli mevduat/katılım fonu hesaplarına geçiş hedefleri belirtilmiş ve vadesi gelen dönüşüm hesapları için yenileme hedefleri bulunmaktadır (<https://www.tcmb.gov.tr/>, 2023, s. 8).

2021 Aralık ayında uygulamaya geçilen kur korumalı mevduat uygulamasının olumlu etkileri belirtilecek olunursa;

(<https://istanbulymmo.org.tr/dosyalar/sunumlar/20220420/2022-04-20.pdf>, Erişim Tarihi: 16/12/2023).

- KKM uygulamasının devreye alınması ile birlikte Dolar 11,0 liraya düşmüş ise de 13,50 civarında istikrar kazanmıştır (2021 dolar kuru). Aralık ayında Dolardaki söz konusu düşü uygulamanın olumlu etkisi olarak yorumlanmaktadır (Dövizdeki Yükseliş Etkisi).
- 23. Mart tarihinde T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın basın duyurusunda KKM uygulaması ile YP mevduatın toplam mevduat içindeki payının 10 puandan fazla azaldığını beyan etmiştir (Toplam Mevduat İçindeki YP Mevduatın Payına Etkisi).
- Kur hareketliliği karşısında tasarruf sahipleri koruma altına alınmıştır (Tasarruf Sahiplerine Getiri Etkisi).
- Merkez Bankası'nın dövizden TL mevduata dönüşecek döviz rezervleri artmıştır. Vade sonunda dönüşüm kuru üzerinden mudilere (faiz getirisi elde eden kişiler) TL cinsinden ödeme yapılacağından döviz rezervleri azalması engellenecektir (Döviz Rezervinde Artırıcı Etkisi).
- Yastık altı birikimlerin sisteme girmesini sağlayan kur korumalı mevduat ürünleri önemli rol oynamakta dolayısıyla ülkenin yabancı kaynak gereksinimleri aşağı yönde seyretmektedir (Âtıl Tasarrufların Ekonomiye Kazandırılması Etkisi).
- Yurtdışında bulundukları ülkede düşük faiz ile değerlendirilen vatandaşlar, tasarruflarını ülkemizde değerlendirme imkânı sağlanmıştır (Yurtdışında Yerleşik Vatandaşların Tasarrufların Türkiye'de Değerlendirme İmkânı Sağlamasına Etkisi).

2021 Aralık ayında uygulamaya geçilen kur korumalı mevduat uygulamasına getirilen birkaç eleştiri belirtilecek olunursa;

(<https://istanbulymmo.org.tr/dosyalar/sunumlar/20220420/2022-04-20.pdf>, Erişim Tarihi: 16/12/2023).

- KKM'nin uygulamasına yönelik ilk eleştirilen kısım, düzenlemenin kanunla getirilmemesi sebebi ile norm hiyerarşisine aykırılığın teşkil etmesi gelmektedir. Ayrıca bütçe oluşturmamış bir yapıda olması sebebi ile de bütçe ve kesin hesap başlıklı yönünden eleştirilmektedir.

- KKM uygulaması, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununa eklenen geçici 14. Maddesi ile getirilen istisnanın, yıl kapandıktan sonra geçmişe yönelik bir düzenleme yapılması kanunların hukuki güvenlik, hukuki öngörülebilirlik ilkeleri ile kanunların geriye yürütülmesi ilkelerini ihlal etmektedir.

“Kurla mücadele kapsamında, Korumalı Mevduat hesaplarına uygulanmakta olan destek ve vergi istisnaları maliyetlerinin katlanarak artması sonucunda, bu durumun daha fazla sürdürülebilir olmadığı kanaati” oluşması ile T.C. Merkez Bankası; vadeleri dolacak KKM hesaplarının vade uzatımını engelleyecek bazı düzenlemeler yapmıştır. TL mevduatı cazip hale getirilerek KKM hesaplarının TL mevduata yönlendirilmesine sağlamak bu düzenlemeler kapsamında yer almıştır.

“Düzenlemelerin en önemlisi; Türkiye’de yerleşik gerçek kişiler ile tüzel kişilerin 20.08.2023 tarihinden önce dönüştürülmüş KKM hesaplarından, vadeleri bu tarihten sonra dolacak olanların vade uzatımı yapılmayacağı yönündeki tebliğle yapılan düzenlemelerdir”. Düzenlemeye göre Türkiye’de yerleşik gerçek kişiler ile tüzel kişiler bundan böyle, aksi bir düzenleme yapılincaya kadar, yalnızca 30.06.2023 tarihinde bankalardaki dövizlerini 31.12.2023 tarihine kadar KKM vadelerini uzatabilecek ve hesaplarına dönüştürebileceklerdir.

Öte yandan Kuru Korumalı Mevduat Uygulamasında yapılan değişiklikler kademeli olarak sona yaklaştığına işaret etmektedir. Zira 20 Ağustos 2023 tarihinde Merkez Bankası’nın resmi internet adresinde yapılan açıklamalar ile aynı gün Resmî Gazete ’de yayımlanan tebliğ değişikliği ile KKM’ den kademeli olarak vazgeçilmeye çalışıldığı ortaya çıkmaktadır.

KKM hesaplarının TL mevduata yönlendirilmesine yönelik Merkez Bankası talimatları bankalara gönderilmiş olup döviz mevduatına uygulanan zorunlu karşılık oranları da artırıldı. Merkez Bankası tarafından yeni kriterler getirilmiş olup “bankaların menkul kıymet tesisi uygulamasında değişikliğe” gidilmiş, vadesi gelen KKM hesaplarının standart TL mevduata dönüştürülmesi hedefi getirilmiştir. Bu kriterleri tutturamayan bankaların ek menkul kıymet tesisine mecbur tutulacağı yönünde de birtakım belirlemeler yapılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. EKONOMETRİK UYGULAMA

Ampirik analiz dahilinde, Aralık 2021’de açıklanıp uygulanmaya başlanan “*Türkiye’nin Yeni Ekonomi Modeli*”nin kamu gelirleri üzerindeki olası etkilerinin mevcudiyeti ve niteliği ampirik olarak sınanmıştır.

4.1. Amaç ve Kapsam

4.1.1. Amaç

2019 yılının aralık ayında Çin’in Hubei bölgesindeki başkent Vuhan’da ortaya çıkan Covid-19 virüsü kısa sürede tüm dünyaya yayılarak küresel bir salgın haline gelmiştir. Covid-19’un küresel salgın haline gelmesi aynı zamanda küresel bir krizi de tetiklemiştir. Salgından etkilenen ülkeler, krizi en az hasarla atlatabilmek için muhtelif tedbirler almıştır. Söz konusu tedbirlerin önemli bir kısmı devletler öncülüğünde kamu gelirleri ve harcamaları gibi maliye politikası araçlarıyla yürütülmüştür. Bu süreçte, kamu harcamalarının artış sergilemesi kamu gelirlerinin önemini de görece olarak arttırmıştır.

Türkiye’de ise salgın vakaları 2020 yılının ilk çeyreğinde görülmeye başlanmıştır. Salgından etkilenen ülkelere olan Türkiye de bu çerçevede birtakım tedbirler alma yoluna gitmiştir. Alınan tedbirlerden biri de Türkiye’de uygulanan ekonomi modelinin kökten dönüşümünü hedefleyen ve “*Türkiye Ekonomi Modeli*” olarak literatüre geçen iktisadi tedbir ve uygulamalar bütünüdür.

Bu çalışmanın amacı 2021 yılının son çeyreğinde kamuoyuna duyurulan Türkiye’nin yeni ekonomi modelinin kamu gelirleri üzerindeki olası etkilerinin istatistiki olarak anlamlılığının ve bu etkinin yönü ve rakamsal büyüklüğünün araştırılmasıdır. Bu çerçevede, çalışmanın araştırma soruları şunlardır: (i) “*Türkiye’nin yeni ekonomi modelinin kamu gelirleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi var mıdır?*” (ii) “*Söz konusu olası etkinin yönü (pozitif/negatif) ve (niceliksel) büyüklüğü ne şekilde tezahür etmiştir?*”

4.1.2. Kapsam

Ampirik analiz dahilinde Türkiye’nin yeni ekonomi modelinin kamu gelirleri üzerindeki olası etkilerinin analiz edilmesi amaçlanmış olup örnek ülke olarak Türkiye

seçilmiştir. Dolayısıyla, diğer ülkeler çalışmadan dışlanmıştır. Ekonometrik analizde faydalanılan veriler çeyreklik dönemler halinde olup incelenen dönem, verilerin mevcudiyeti dahilinde, Q2-2006-Q4-2023 arasını kapsamaktadır.

4.2. Metodoloji

Bu çalışmada, “*Türkiye Ekonomi Modeli*”nin kamu gelirleri üzerindeki olası etkileri (bu potansiyel etkinin istatistiki olarak anlamlılığı, yönü ve niceliksel büyüklüğü) ekonometrik olarak sınanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, ampirik metodoloji olarak En Küçük Kareler zaman serisi regresyon yöntemi uygulanmıştır. Ekonometrik analizlerde E-views 13 programı kullanılmıştır.

Bir zaman serisi ne kadar uzun olursa zaman serisi analizinin de o ölçüde daha doğru sonuçlar vermesi beklenir. Zaman serisi veri analizinde kısa, orta ve uzun vadeli tahmin yöntemlerinden analize koşulan veri seti açısından en uygun zaman serisi yönteminin uygulanması, ampirik analizin daha doğru sonuçlar vermesini sağlar. Zaman serisi modelleri, değişkenlerin geçmiş davranışlarının incelenmesinde, diğer bir ifadeyle, geçmişin analizinde kullanılabilir. Bu şekilde elde edilen bulgulardan ise oluşturulacak olan politikaların ve geleceğe dair planlamaların dizaynında veri olarak faydalanılabilir (Illukkumbura, 2021: 1-2).

Diğer taraftan, regresyon analizi, değişkenler arasındaki olası ilişkinin tespiti için kullanılan istatistiki bir yöntem olup akademik çalışmalarda en sık kullanılan tekniklerdendir (Mahaboob vd., 2018: 518). Regresyon analizinde bağımsız (açıklayıcı) değişkenlerin bağımlı (açıklanan) değişken üzerindeki etkisi test edilir. Bu çerçevede, çoklu doğrusal regresyon, “*bağımlı değişkenin davranışını açıklamak için birden fazla bağımsız değişkenin kullanıldığı regresyon*”dur (Gujarati, 2004). En Küçük Kareler yöntemi en yaygın kullanılan regresyon modellerindendir ve bu çalışma dahilinde, ampirik kısımda kullanılan yöntem “*En Küçük Kareler zaman serisi çoklu regresyon analizi*”dir.

4.3. Ekonometrik Model ve Veri

4.3.1. Ekonometrik Model

Ampirik analizde, *Türkiye Ekonomi Modeli*’nin kamu gelirleri üzerindeki olası etkilerinin (bu potansiyel etkinin istatistiki olarak anlamlılığının, yönünün ve niceliksel büyüklüğünün) analizi amaçlanmaktadır ve bu çerçevede, En Küçük Kareler zaman serisi çoklu regresyon analizi uygulanmış olup kurulan ekonometrik model aşağıdaki gibidir:

$$MYBG = \alpha + \beta_1 KUR + \beta_2 GSYH + \beta_3 CA + \beta_4 ENF + \beta_5 FAİZ + \beta_6 TEM + \epsilon_t$$

Ampirik analizde kullanılan veriler çeyreklik (üçer aylık) dönemler halinde olup, analiz, verilerin mevcudiyetinin tanıdığı imkân dahilinde 2006 ikinci çeyrek (dahil) ve 2023 dördüncü çeyrek (dahil) arası periyodu kapsamaktadır.

Ekonometrik analizin bağımlı değişkeni merkezi yönetim bütçe gelirleridir (MYBG). TL/ABD Doları kuru (KUR), ekonomik büyüme oranı (GSYH), cari işlemler dengesi (CA), tüketici fiyat endeksi (ENF) ve bankalarca açılan kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranları (FAİZ) ile Türkiye'nin yeni ekonomi modelini temsil eden TEM kukla değişkeni ise modelin bağımsız değişkenleridir. Bağımlı değişken olan MYBG serisi ile bahsi geçen bağımsız değişkenlere ilişkin verileri, TCMB veri tabanı olan Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) elde edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin yeni ekonomi modeli (TEM) de kurulan ekonometrik modele kukla değişken olarak dahil edilmiştir. Bu çerçevede, TEM kukla değişkeni Türkiye Ekonomi Modeli'nin uygulandığı dönemi kapsamaktadır ve Q4-2021 (dahil) ile Q2-2023 (dahil) arasında 1, aksi durumda (diğer dönemlerde) 0 değerini almaktadır.

4.3.2. Tanımlayıcı İstatistikler

Yukarıda belirtilen ekonometrik modelde kullanılan serilere ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 4.1'de yansıtılmıştır:

Tablo 4.1. Serilere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

DEĞİŞKEN	MYBG	KUR	GSYH	CA	ENF	FAİZ
Ortalama	6,27	4,74	6,43	-31,34	3,94	13,48
Medyan	3,81	2,36	9,55	-5,45	2,71	11,46
Minimum	-21,93	-7,59	-18,33	-1361,46	-0,37	6,15
Maksimum	44,54	30,88	39,78	676,21	28,29	41,65
Std. Sapma	12,77	8,53	12,40	248,87	4,75	5,99
Çarpıklık	0,92	1,34	0,15	-2,71	3,11	1,86
Basıklık	1,86	1,92	0,10	16,08	11,61	5,96
Gözlem	71	71	71	71	71	71

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır.

Betitleyici istatistikler serilere ilişkin temel göstergeleri yansıtır ve seriler hakkında genel bilgi niteliği taşır. Tablo 4.1’de merkezi yönetim bütçe gelirleri (MYBG), TL/ABD Doları kuru (KUR), gayri safi yurtiçi hasıla değişim oranı (büyüme oranı) (GSYİH), cari açık (CA), tüketici fiyat endeksi (enflasyon) (ENF) ve bankalarca açılan kredilere uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranlarına (FAİZ) ilişkin tanımlayıcı istatistikler yansıtılmaktadır. Tablo incelendiğinde, analiz kapsamında bağımlı değişken olarak kullanılan MYBG’nin en yüksek değerinin 44,54 TL ve en küçük değerinin ise - 21,93 TL olduğu görülmektedir.

4.4. Bulgular

4.4.1. Korelasyon Analizi

Ampirik analiz kapsamında öncelikle serilere (bağımsız değişkenlere) ilişkin korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Bağımsız değişkenlere ilişkin korelasyon analizi sonuçları Tablo 4.2’de gösterilmektedir:

Tablo 4.2. Bağımsız Değişkenlere İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

	KUR	GSYİH	CA	ENF	FAİZ
KUR	1,00				
GSYİH	0,28	1,00			
CA	-0,14	0,19	1,00		
ENF	0,57	0,31	-0,39	1,00	
FAİZ	0,22	0,21	0,15	0,50	1,00

Kaynak: Yazar Tarafından Hesaplanmıştır.

Yukarıda yer alan Tablo 4.2 incelendiğinde bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun 0.8 ve üzeri olmadığı görülmektedir. Bu durum, söz konusu bağımsız değişkenlerin kullanılmasıyla oluşturulacak ekonometrik modelde çoklu doğrusal bağıntı sorununun bulunmadığına ilişkin öngörü sağlamaktadır.

4.4.2. Birim Kök Testi

Korelasyon analizini takiben modeldeki tüm serilere (hem bağımlı değişkene hem de bağımsız değişkenlere) birim kök testleri uygulanmıştır. Birim kök testleri modeldeki serilerin durağanlığının test edilmesi amacıyla uygulanmaktadır. Uygulanan birim kök testlerinin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : Seride birim kök vardır (Seri durağan değildir).

H_1 : Seride birim kök yoktur (Seri durağandır).

Tablo 4.3. ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Philip-Perron) Birim Kök Test Sonuçları

SABİTLİ VE TRENDLİ MODEL SONUÇLARI				
	ADF test ist.	Olasılık	PP test ist.	Olasılık
MYBG	-2.71	0.04	-5.01	0.04
KUR	-6.00	0.22	-6.67	0.21
Δ KUR*	-6.43	0.00	-6.43	0.00
GSYİH	-4.91	0.06	-6.51	0.07
CA	-2.61	0.00	-2.62	0.00
ENF	-2.60	0.01	-2.61	0.01
FAİZ	-6.00	0.07	-3.61	0.07

Not: “*” ifadesi” Serinin farkında durağan olduğunu, aksi ise serinin seviyesinde durağan olduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki Tablo 4.3’te yer alan ADF ve PP birim kök testlerinin sonuçları incelendiğinde, KUR serisinde birim kökün var olduğunu yani serinin durağan olmadığını gösteren sıfır hipotezinin reddedilemeyeceği anlaşılmaktadır. Bu sebeple, bu değişken nihai ampirik modelde birinci farkı alınmak suretiyle, diğer bir ifadeyle durağanlaştırılarak (Δ KUR) kullanılmıştır. Diğer serilerden MYBG %5, CA %1, ENF %5, GSYİH ve FAİZ ise %10 istatistiki anlamlılık düzeyinde durağandır.

4.4.3. Otokorelasyon Testi

Otokorelasyon testi kapsamında otokorelasyonun varlığına ilişkin Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM (Lagrange Çarpanı-Lagrange Multiplier) Testi kullanılmıştır. Modelin hata terimlerinde otokorelasyonun olup olmadığına ilişkin hipotezler aşağıdaki gibidir:

H_0 : Modelin hata terimlerinde otokorelasyon yoktur.

H_1 : Modelin hata terimlerinde otokorelasyon vardır.

Gerçekleştirilen otokorelasyon testi sonuçları aşağıda yer alan Tablo 4.4'te yansıtılmıştır:

Tablo 4.4. Breusch-Godfrey Seri Korelasyon LM Testi Sonuçları

F-İstatistiği	2.48	Prob. F (4,12)	0.631
LM	6.02	Prob. Chi-Square (4)	0.451

Yukarıdaki tabloda yer alan Breusch-Godfrey LM testi sonuçları incelendiğinde F ve X^2 (Ki-Kare) olasılık değerinin %10'dan büyük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, modelin hata terimlerinde otokorelasyonun olmadığına dair temel hipotez olan sıfır hipotezi (H_0) reddedilememektedir. Dolayısıyla modelde otokorelasyonun bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

4.4.4. Değişen Varyans Testi

Oluşturulan modelin “hata terimleri normal dağılıma ve sıfır ortalamaya sahipse, birbirini takip eden hata terimleri arasında otokorelasyon ilişkisi yoksa ve son olarak sabit varyansa sahipse” bu süreç, “beyaz gürültü” olarak adlandırılmaktadır. Beyaz gürültü sürecinin tamamlanabilmesi için gerekli olan son test ise modelde “değişen varyans sorununun olup olmadığına” ilişkin White Testidir. Bu çerçevede, ekonometrik modelin değişen varyans içerip içermediğine dair hipotezler aşağıdaki şekildedir:

H_0 : Hata terimleri değişen varyanslı değildir.

H_1 : Hata terimleri değişen varyanslıdır.

Değişen varyans testi (White Test- Heteroskedasticity Test) sonuçları aşağıdaki Tablo 4.5'te yansıtılmaktadır:

Tablo 4.5. *White Test Sonuçları*

F-İstatistiği	0.83	Prob. F (6, 16)	0.51
White Test Değeri	3.61	Prob. Ki-Kare (6)	0.49

Ekonometrik modele ilişkin White Test sınamasında 6 serbestlik derecesi ve 0.10 anlamlılık düzeyinde tüm olasılık değerleri (Prob. F-istatistiği ve Prob. Ki-Kare değerleri) %10'un üzerinde olduğundan değişen varyansın olmadığına dair temel hipotez olan sıfır hipotezi (H_0) reddedilememektedir. Başka bir ifadeyle, kurulan ampirik modelde değişen varyans yoktur.

4.4.5. Normal Dağılım Testi

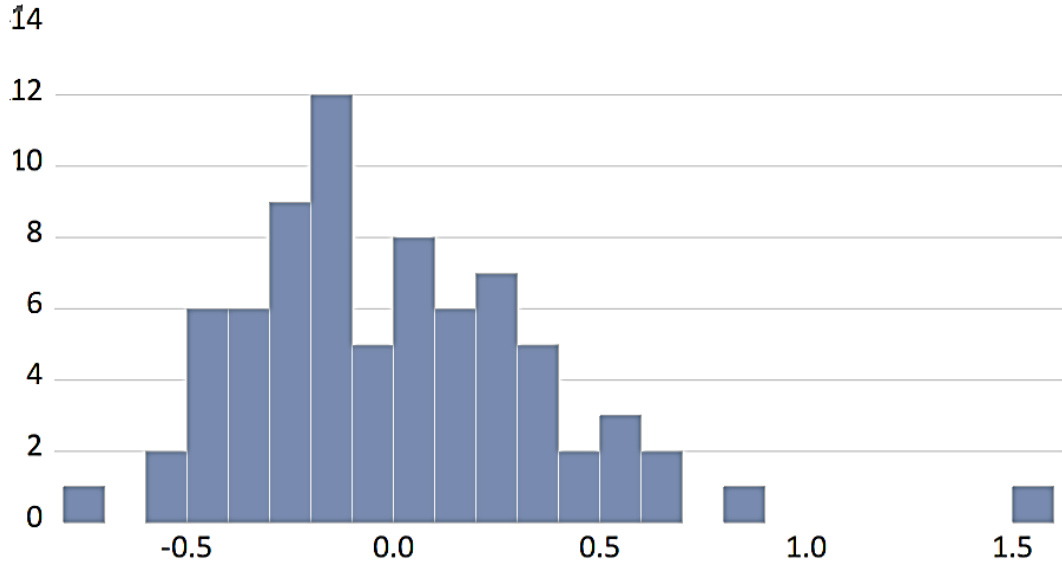
Modelden elde edilen hata terimlerinin normal dağılım sergileyip sergilemediklerinin test edilmesi için normal dağılım testi uygulanmıştır. Modelin normal dağılıma sahip olup olmadığının tespiti için ilgili literatürde normallik dağılımına ilişkin yaygın olarak kullanılan testlerden olan Jargue-Bera normallik testinin uygulanması ve böylece Jargue-Bera istatistiğinin hesaplanması gereklidir. Normal dağılıma sahip bir hata teriminde çarpıklık (skewness) değeri sıfır ve basıklık (kurtosis) değeri ise üçtür. Çarpıklık ölçüsü değişkenin dağılımının simetriden sapmasını yansıtırken, basıklık ise dağılımın normal dağılıma göre daha basık olup olmadığını yansıtır. Jargue-Bera test istatistiğine ait olasılık değerinin 0.1'den büyük ve bire yakın değerler alması ilgili modele ilişkin hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğuna işaret eden diğer göstergelerdendir.

Jargue-Bera test istatistiğinin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H_0 : Modelin hata terimleri normal dağılım sergilemektedir.

H_1 : Modelin hata terimleri normal dağılım sergilememektedir.

Ekonometrik modele ilişkin normal dağılım testi sonuçları aşağıdaki Şekil 4.1. ve Tablo 4.6'de yansıtılmıştır:

Şekil 4.1. Normal Dağılım Testi Grafiği

Tablo 4.6. Normal Dağılım Testi İstatistikleri

Çarpıklık (S)	0.21
Basıklık (K)	3.19
Jarque – Bera İstatistiği	0.24
Jarque – Bera Olasılık Değeri	0.67

Tablo 4.6 incelendiğinde hem çarpıklık hem de basıklık değerinin normal dağılıma yakınsama kistası olarak yukarıda ifade edilen değerlere görece yakın olduğu (Çarpıklık = 0.27 ve Basıklık = 3.22) anlaşılmaktadır. Ayrıca, Jarque-Bera test istatistiğine ait olasılık değerinin de 0.67 olması H_0 temel hipotezinin reddedilemeyeceğini, modele ait hata terimlerinin normal dağılım sergilediğini yansıtmaktadır. Nitekim normal dağılıma sahip olan bir değişken açısından çarpıklık ve basıklık değerlerinin sırasıyla sıfır ve üç şeklinde olması beklenir. Bu çerçevede, Jarque-Bera normallik testi çarpıklık ve basıklığın sırasıyla sıfır ve üç olarak gerçekleştiği ortak hipoteze ilişkin bir ön tanı testidir. Bu durumda Jarque-Bera istatistiği değerinin de sıfır olması beklenir. Jarque - Bera istatistiğinin değeri sıfırsa veya sıfıra yakınsa ve de gerçekleşen olasılık değeri 0.1'den

(maksimum seviyede) yüksekse, normallik varsayımı reddedilememektedir (Gujarati, 2004: 149).

Buraya kadar gerçekleştirilen ön tanı testlerinin sonucunda, oluşturduğumuz ekonometrik modelin otokorelasyon ve değişen varyans içermediği ve de söz konusu modele ilişkin hata terimlerinin normal dağılım sergilediği tespit edilmiş olup bu aşamayı takiben nihai modele ilişkin bulgular elde edilmiştir.

4.4.6. Nihai Model Bulguları

Ön tanı testlerinin (diyagnostik testlerin) uygulanmasını takiben elde edilmiş olan nihai model bulguları aşağıdaki Tablo 4.7’de yansıtılmaktadır:

Tablo 4.7. Nihai Model Tahmini Sonuçları

Bağımlı Değişken: MYBG				
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t İstatistiği	Olasılık Değeri
dKUR	0.35	0.21	2.83	0.12
GSYİH	0.30	0.08	-3.71	0.00
CA	0.45	0.30	2.63	0.05
ENF	0.60	0.13	-4.41	0.01
FAİZ	-0.06	0.10	-0.63	0.03
TEM	3.34	0.90	3.69	0.00
C	6.87	1.09	6.28	0.00
R ²	0.81			
Düzeltilmiş R ²	0.75			
F İstatistik Değeri	7.23			
Olasılık Değeri (F İstatistiği)	0.00			

Yukarıda yer alan Tablo 4.7’de Türkiye’nin yeni ekonomi modelinin kamu gelirleri üzerindeki olası etkilerini (bu potansiyel etkinin istatistiki olarak anlamlılığını, yönünü ve niceliksel büyüklüğünü) analiz etmek için oluşturulan ekonometrik modele ilişkin nihai sonuçlar yer almaktadır.

Ampirik modele ilişkin nihai bulgular incelendiğinde bağımlı değişkende ortaya çıkan değişmelerin, modelde yer alan bağımsız değişkenler tarafından ne oranda açıklandığını yansıtan R^2 (uyum iyiliği katsayısı) değerinin %81 olduğu görülmektedir. Ayrıca, elde edilen modelin bir bütün olarak anlamlı olup olmadığını yansıtan F istatistiği olasılık değerinin ise %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğu, diğer bir ifadeyle, kurulan ekonometrik modelin bir bütün olarak istatistiksel açıdan anlamlı olduğu ve bu modelden elde edilen katsayıların yorumlanması aşamasına geçilebileceği anlaşılmaktadır.

Nihai model neticesinde elde edilmiş olan bulgulara göre, ekonometrik modelde bağımlı değişken olan MYBG ile modeldeki bağımsız değişkenlerden GSYİH, ENF, FAİZ ve TEM değişkenleri arasında %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiş olup, CA ile MYBG arasında ise %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer yandan; dKUR³ ile MYBG arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

MYBG ile GSYİH, CA, ENF ve TEM değişkenleri arasındaki ilişki pozitif iken FAİZ ile MYBG arasındaki ilişkinin yönü ise negatiftir. Diğer bir ifadeyle; GSYİH, CA, ENF ve TEM değişkenleri merkezi yönetim bütçe gelirlerinde artışa sebep olurken, FAİZ değişkenindeki artışların ise merkezi yönetim bütçe gelirlerinde düşüşe sebep olduğu bulgulanmıştır.

Bununla birlikte, kurulan nihai ekonometrik modele, Türkiye’nin yeni ekonomi modelinin merkezi yönetim bütçe gelirleri üzerindeki etkisinin ölçülmesi amacıyla modele dahil edilen TEM kukla değişkeninin de MYBG üzerinde pozitif yönde bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Bu, Türkiye’nin yeni ekonomi modelinin merkezi yönetim bütçe gelirlerini arttırıcı etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir. Kamu gelirlerine ilişkin resmi veriler de bu sonucu destekler niteliktedir. 2021 yılının son çeyreği ile

³(d) ifadesi söz konusu serinin farkının alındığını ve modele bu şekilde müdahil edildiğini göstermektedir. Birim kök analizleri neticesinde durağan olmadığı tespit edilen serilerin durağanlaştırılması için farkı alınmış ve bu seriler modele bu şekilde dâhil edilmiştir. Modele bu şekilde eklenmiş olan tek seri bağımsız değişken olan “KUR” serisidir.

2023'ün üçüncü çeyreği arasında -TEM'in uygulandığı dönemde- vergi gelirlerinde çeyreklik bazda ortalama artış oranı %22 düzeyinde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde üç aylık ortalama enflasyon oranının %17 olduğu göz önünde bulundurulduğunda vergi gelirlerindeki reel artışın %5 civarı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Q2-2006 ile Q3-2021 arası dönem için vergi gelirlerindeki çeyreklik artış oranı nominal olarak %3,7'dir. Bu dönemde ortalama üç aylık enflasyonun %2,49 olduğu göz önüne alındığında, reel artış oranının ortalama 1,2 civarı olması söz konusudur (TCMB, 2024).

SONUÇ

2020 yılının ilk çeyreğinde Türkiye’de ilk Covid-19 vakalarının görülmesiyle birlikte hemen her alanda çeşitli tedbirler alınmaya başlanmıştır. Türkiye’nin yeni ekonomi modeli bu tedbirlerden biridir. “*Türkiye Ekonomi Modeli*” olarak literatüre geçen bu modelin uygulanması, temelde, faiz oranları ve döviz kurunun düşük seviyede tutulmasıyla yatırım, üretim, istihdam ve ihracatın arttırılmasının hedeflenmesidir. Bu hedeflere ulaşılmasının, diğer etkenlerin sabit olduğu varsayımı altında, kamu gelirlerinde de artış sağlaması beklenebilir. Bu çalışmanın konusu, “*Türkiye Ekonomi Modeli*”nin kamu gelirleri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Bu çerçevede, çalışmamızda, konuya ilişkin teorik açıklamalar ve betimsel analizlerin yanında ampirik metodoloji olarak EKK zaman serisi regresyon yöntemine başvurulmuştur.

Ampirik bulgular, 2021 yılının aralık ayında açıklanıp uygulanmaya başlanan Türkiye’nin yeni ekonomi modelinin, merkezi yönetim bütçe gelirlerinde artış sağladığı yönündedir. “*Türkiye Ekonomi Modeli*” olarak adlandırılan bu uygulama 2023 genel seçimlerinin ardından uygulamadan kaldırılmıştır. Bu modelin uygulandığı süreçte faiz oranları düşürülmüş, döviz kuru devlet müdahaleleri ile baskılanmış, böylece hem yatırımların hem de ihracatın arttırılması hedeflenmiştir. Hedeflenen bu uygulama alanların bazılarında belirli düzeyde başarılı olduğu söylenebilir. Nitekim bahsi geçen dönemde tüketim ve yatırım harcamaları ile ihracat rakamları iyileşme sergilemiş olup vergi gelirlerinde de ciddi bir artış görülmüştür.

Yalnızca kamu gelirleri perspektifinden değerlendirildiğinde uygulanan bu ekonomi modelinin kısa vadede başarılı olduğu söylenebilir. Ancak, Türkiye Ekonomi Modeli kapsamında belirtilen diğer alanlarda aynı başarının sağlandığı tartışmaya açıktır. Çünkü, Türkiye Ekonomi Modeli’nin başarısız olması kaçınılmazdı. Nitekim Türkiye’de enerjide ve ara malında yüksek düzeyde dışa bağımlılık, kamusal reformların uygulanmasındaki başarısızlık, teorik alt yapı yetersizliği, yüksek katma değerli ürün üretiminin düşük olması, tersine beyin göçü ve tüm bunların sebepleri gibi pek çok yapısal problem halen çözüme kavuşturulmayı beklemektedir. Türkiye Ekonomi Modeli sebepleri değil sonuçları ortadan kaldırma yönünde atılmıştır. Ancak bu, kısa vadeli ve yetersiz bir girişim olmuştur. Bu yönüyle de kalıcı bir çözüm sunamamıştır. Yalnızca ekonomi politikalarında birtakım yüzeysel revizyonlar yapılması ülke ekonomisini daha iyi duruma getirmek ve makro iktisadi hedeflere ulaşmak için yeterli olmamıştır. Ekonomik sorunların ve bunların sebep olduğu diğer arzu edilmeyen durumların

sonuçlarını ortadan kaldırmak yerine bunların *sebeplerine* odaklanılmalı. Türkiye ekonomisi özelinde de durum farklı değildir. Daha özgür bir gelecek tesis etmek için ivedilikle yapısal sorunlara odaklanılmalı, ilerleme çabaları uzun vadeli, kapsamlı ve istikrarlı politikalarla desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

- Abasov, A. (2022, Aralık). İktisadi Etkinlik Ve Bölüşümsel Adalet Açısından Katılımcı Ekonomi Modeli. *Yayınlanmış Doktora Tezi*, s. 38-85.
- Adam, A. (2017). Kapitalist, Sosyalist Ve İslam İktisadi Sistemlerinin İktisadi Sorunlara Yaklaşımındaki Temel Farklılıklar Ve İslam İktisadının Önemi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, s. 12-39.
- Akdoğan, A. P. (2019). *Kamu Maliyesi* (s. 105-119). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akman, K. T. (2011). *Kamu Maliyesine Giriş* (s. 176-187). İzmir: İlya İzmir Yayınevi Matbaası.
- Akman, T. (2020). Hayek’ın Sosyalizm Eleştirisi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, s. 10-26.
- Aksoy, Ş. P. (1991). *Kamu Maliyesi "Kamu Harcamaları-Kamu Gelirleri, Bütçe-Maliye Politikası* (s. 16-17). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Altay, A. P. (2019). *Kamu Maliyesi "Teorisi, Gelişimi, Kapsamı"* (s. 145-145). Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.
- Bağış, B. (2022). Yeni Yıl, Yeni Model ve Yeni Bir Hikaye. *Krite Dergisi*, 1-7.
- Bıyık, H. (2015). Kapitalizm- İslam İlişkisi: Birey, Mülkiyet, Devletin Rolü Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, s. 3-32.
- Bulutoğlu, K. (2004). *Kamu EKonomisine Giriş (Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı)* (s. 197-198). İstanbul: Batı Türkeli Yayıncılık.
- Çelik, M., & Dağ, M. (2017). Kapitalist İktisadi Düşüncenin Geçirdiği Dönüşümler Üzerine Bir Değerlendirme. *BEU Akademik İzdüşüm/ Academic Projection*, 2(3), 50-68.
- Çetin, B. D. (2013). İktisadi Sistemler Bağlamında Gelir Dağılımı - Kredi Ekonomisi İlişkisi Ve Türkiye. (41).
- Dobb, M. (1981). *Kapitalizm, Sosyalizm, Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma* (M. D. Selik, Çev., s. 1-111). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:464.
- Doğanalp, N. (2005). Kamu Borçlanma Teorisi ve Borçlanmanın Reel Kesim Üzerindeki Etkileri. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, s. 10.

- Edizdoğan, N. P. (2000). *Kamu Maliyesi 2 (Kamu Gelirleri ve Vergi Teorisi)* (s. 10-22). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Eğilmez, M., Tümen, S., Aydoğuş, O., Orhangazi, Ö., Çolak, Ö., Gürses, U., . . . Alkan, K. G. (2022, Ocak). Yeni Ekonomi Model. *İktisat ve Toplum Dergisi*(135), s. 4-21.
- Erginay, A. P. (1987). *Kamu Maliyesi (Kamu Gelirleri-Kamu Harcamaları, Devlet Bütçesi-Kamu Borçları, Maliye Politikası)* (s. 19-20). Ankara: Turhan Kitabevi.
- Ertekin, H. (2023, Eylül 13). Kur Korumalı Mevduat Hesaplarında Kademeli Olarak Sona Yaklaşıyor. *Boğaziçi Bağımsız Denetim ve Yeminli Mali Müşavirlik A.Ş.* İstanbul.
- Eski, H. P. (2007). *Ekonominin Temel İlkeleri "Mikroekonomik Analiz, Makroekonomik Analiz, Uluslararası Ekonomik İlişkiler ve Küreselleşme, Ekonomi-Demokrasi İlişkileri"* (s. 40-66). Ankara: Gazi Kitabevi .
- Furtun, İ. D., & Aslan, M. D. (2019). *Damga Vergisi ve Harçlar Bilgisi* (s. 47-62). Eskişehir: T. C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 3153, Açıköğretim Fakültesi Yayın No: 2055.
- Gujarati, D. N. (2004). *Basic Econometrics*. New York: McGraw-Hill.
- Gülerci, A. F. (2022). Kur ve Fiyat Farkı Korumalı Banka Hesapları ile Fiziki Altınların Kaydileştirilmesine İlişkin Düzenlemelerin Hukuki Açından Değerlendirilmesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (NEÜHFD)*, 5(2), 604.
- Gümüş, E. P. (2018). Genel Olarak Kamu Gelirleri. *Kamu Maliyesi* (s. 3-17). Erzurum: T. C. Atataürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi .
- Hamitoğulları, B. D. (1982). *Çağdaş İktisadi Sistemler "Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım"* (s. 41-81). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:508.
- Illukkumbura, A. (2021). *Introduction To Time Series Analysis*. Kindle Edition, ISBN: 9798769616464.
- Işık, A. D. (2013). Sosyalist Ekonomik Sistemden Piyasa Ekonomisine Geçişin Nedenleri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*(20), 105-116.
- Karaca, C. P. (2021). *Kamu Maliyesi* (s. 154-164). Bursa: Ekin Kitabevi.

- Karadeniz, F. (2017). Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz: Türkiye Örneği. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, s. 4-10.
- Kılıçbay, A. P. (1981). *İktisadi Planlama* (s. 582-589). İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2853, İktisat Fakültesi No: 477 (Denklem Matbaası).
- Kılıçbay, A. P. (1991). *Türk Ekonomisi: Modeller, Politikalar, Stratejiler* (s. 3-6). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lajugie, J. (1974). *Ekonomik Sistemler* (N. Önel, Çev., s. 5-46). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Mahaboob, B., Bhumireddy, V., Narayana, C., Sankar, J., Balasiddamuni, P. (2018). A Treatise on Ordinary Least Squares Estimation of Parameters of Linear Model. *International Journal of Engineering and Technology (UAE)*, 7. 10.14419/ijet.v7i4.10.21216.
- Mutluer, K. M., Öner, E., & Kesik, A. (2007). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi* (s. 5-37). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mutluer, Kamil M.; Öner, Erdoğan; Kesik, Ahmet. (2010). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi. Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi* (s. 186-188). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No:185.
- Oktayer, N. P. (2013). *Kamu Maliyesi* (s. 149-157). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi .
- Orhaner, E. D. (1992). Kamu Geliri. *Kamu Maliyesi* (s. 131-136). Siyasal Kitabevi.
- Öğülmüş, S. P., Babadoğan, C. Y., Kutlu, Ö. Y., İnal, S. U., Gözübüyük, F. G., Türkay, İ. G., . . . Kılınç, A. G. (2015). Öğretmen Kitabı "Vergi Bilinci" (Çocuklarda Vergi Bilinci Geliştirme Eğitimi-Lise). 1-3. YD Yazılım Eğitim Danışmanlık ve Bilgi Sistemleri Tic. Ltd. Şti.
- Ölmezoğulları, N. D. (1998). *Değişim, Dönüşüm ve Sorunlarıyla İktisadi Sistemler* (s. 5-101). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Öner, E. (1986). *Kamu Maliyesi "Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri"* (s. 41-46). Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Yayın No:282.
- Özbilen, Ş. D. (2012). *Kamu Maliyesi* (s. 200-205). Ankara: Gazi Kitabevi.

- Özgener, Ş. D. (2000). Ekonomik Sistemler ve Ahlak. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 5(1), 175-187.
- Öztürk, M. (2013). İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Ve Ortaklık Ekonomisi. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, s. 57-140.
- Pehlivan, O. P. (2013). *Kamu Maliyesi* (s. 87-93). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Rand, A. (2004). *Kapitalizm Bilinmeyen İdeal* (N. Kandemir, Çev., s. 5-36). İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Susam, N. (2020). *Kamu Maliyesi (Temel Kavram ve Esaslar)* (s. 233-235). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş.
- Şener, O. P. (2008). Kamu Gelirleri. *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi (Tıpkı 10. Baskı)* (s. 215-225). Beta Basım A.Ş.
- Taraktas, Abdurrahman Dr. Öğr. Üyesi; Arslan, Mehmet Oğuz Doç. Dr.; Tosunoğlu, Şebnem Prof. Dr.; Çakır, Tufan Dr. Öğr. Üyesi; Dülger, Cumhur Doç. Dr. (2018). *Kamu Maliyesi* (s. 115-123). Eskişehir: T. C. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 3786, Açıköğretim FAKültesi Yayın No: 2600.
- Tayyar, A. D. (Yöneten). (15 Eylül 2022). *Mikro İktisat Temel Kavramlar - VI (İktisadi Sistemler)* [Sinema Filmi].
- Türk, İ. P. (1992). Kamu Geliri. *Kamu Maliyesi* (s. 121-132). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Türkoğlu, İ. (2000). Kamu Gelirleri ve Vergi cezaları. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, s. 3-16.
- Uluatam, Ö. P. (2003). *Kamu Maliyesi* (s. 258-260). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Yılmaz, B. P. (2018). *Maliye "Maliye Teorisi, Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri, Kamu Borçları, Maliye Politikası"* (s. 95-98). İstanbul: DER Kitabevi Yayınevi ve Dağıtım Paz. Ltd. Şti.
- Yumuşak, İ. G. (2022). Türkiye'nin Yeni Ekonomi Programı: Fırsatlar ve Tehditler. *Kriter Dergisi*, 1-5.
- Zeytinoğlu, E. P. (1985). *Ekonomik Sistemler* (s. 208-210). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın No: 429, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 373.

İnternet Kaynakçaları

[1] 12 02, 2023 tarihinde

<https://www.hmb.gov.tr:https://www.hmb.gov.tr/haberler/hazine-ve-maliye-bakani-lutfi-elvan-tbmm-genel-kurulunda-yemin-ederek-gorevine-basladi>, adresinden alındı.

[2] 12/12/2023 tarihinde <https://istanbulymmo.org.tr/dosyalar/sunumlar/20220420/2022-04-20.pdf>

[3] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Düünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014), Yayın No:25, Ankara/2014, s. 78.

[4] 13/12/2023 tarihinde

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/tarihin-tozlu-sayfalarindan-cikti-turgut-ozal-iktidarin-krize-buldugu-cozumu-yerden-yere-vurmus-kendilerini-akilli-uyanik-sananlar-boyle-bir-yol-buldular-494560h.htm>

[5] 15/12/2023 tarihinde <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/7747a69c-a6f9-4e44-93846c1baa28ffd7/4.+Makroekonomik+Görünüm.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-7747a69c-a6f9-4e44-9384-6c1baa28ffd7-oLn49rb>

Bloomberg, 2023 Yıllık Ekonomik Rapor 2023 aktaran T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023, s. 57.

[6] [https://www.trthaber.com/haber](https://www.trthaber.com/haber/gundem/iletisim-baskanligi-berat-albayrak-in-gorevden-af-talebi-kabul-edilmistir-529559.html)

[/gundem/iletisim-baskanligi-berat-albayrak-in-gorevden-af-talebi-kabul-edilmistir-529559.html](https://www.trthaber.com/haber/gundem/iletisim-baskanligi-berat-albayrak-in-gorevden-af-talebi-kabul-edilmistir-529559.html)

[7] TCMB (2024) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS), erişim: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket>, erişim tarihi: 05.03.2024. www.haberler.com